

KÜLGAZDASÁG

A tartalomról:

Konjunktúraelemzések 2018 tavaszán:

GKI Gazdaságkutató Zrt. (Karsai Gábor), Kopint-Tárki Zrt. (Matheika Zoltán – Nagy Katalin – Palócz Éva), MNB (Hajnal Mihály), Pénzügykutató Zrt. (Várhegyi Éva), Századvég Gazdaságkutató Zrt. (György László – Molnár Dániel – Regös Gábor), wiiw (Richter Sándor)

CSÁKI GYÖRGY: Szabadkereskedelem – az USA nélkül?

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ:

BRANYICZKI RÉKA – ROSTA MIKLÓS:

A puha költségvetési korlát használhatósága – Kornai János 90. születésnapját ünnepelte a tudományos közösség

JOGI MELLÉKLET: BERGENDI-RÁCZ

DIÁNA: A szerződésszerű teljesítés követelményei a Ptk. és a Bécsi Vételi Egyezmény rendszerében

ÚJ KÖNYVEK: Burián László – Raffai Katalin – Szabó Sarolta: Nemzetközi magánjog (Vadász Vanda)

LXII. évfolyam

2018/3–4

KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány

KÜLGAZDASÁG

A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány folyóirata

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Gács János (elnök)

MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet

Ádám Zoltán

a Közgazdaság volt főszerkesztője,
Budapesti Corvinus Egyetem

Antal László

Magyar Külkereskedelmi Bank Nyrt.

Bruszt László

European University Institute (Firenze)

Csaba László

Közép-Európai Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem

Csáki György

Szent István Egyetem

Halpern László

MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, CEPR

Horváth Gyula

MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete

Julius Horvath

Közép-európai Egyetem

Kapás Judit

Debreceni Egyetem

Karsai Gábor

GKI Gazdaságkutató Zrt.

Köves András

KOPINT-TÁRKI Zrt.

Laki Mihály

MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet

Oblath Gábor

KOPINT-TÁRKI Zrt.

Palócz Éva

KOPINT-TÁRKI Zrt.

Pete Péter

ELTE Társadalomtudományi Kar

Rába András

a Közgazdaság volt főszerkesztője

Richter Sándor

Bécsi Nemzetközi Gazdaságkutató Intézet (WIIW)

Schweitzer Iván

a Közgazdaság volt főszerkesztője

Szalavetz Andrea

MTA KRTK Világgazdasági Intézet

Tóth István György

TÁRKI Zrt.

Várhegyi Éva

Pénzügykutató Zrt.

A SZERKESZTŐSÉG: Landau Edit (főszerkesztő),

Rózsás Erika (szerkesztőségi titkár)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Csaba László, Farkas Zoltán László, Havran Dániel,

Vince Péter (szerkesztők)

Siklósi Ágnes (korrektor)

Jogi szerkesztők: Horváth Balázs, Raffai Katalin, Szabó Sarolta,

Ziegler Dezső Tamás

A folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

CONTENTS

Economic Analyses in Spring 2018	3
GKI Economic Research Co. (Gábor Karsai)	4
Kopint-Tárki Institute for Economic Research Ltd. (Zoltán Matheika – Katalin Nagy – Éva Palócz)	16
Hungarian National Bank (Mihály Hajnal)	29
Financial Research Ltd. (Éva Várhegyi)	33
Századvég Economic Research Co. (László György – Dániel Molnár – Gábor Regős)	50
wiiw (Sándor Richter)	60
György Csáki: Free trade – without the USA?	67

BULLETIN

Réka Branyiczki – Miklós Rosta: The applicability of Soft Budget Constraint – The scientific community has celebrated János Kornai's 90. birthday	92

Abstracts of the Articles	104

LEGAL SUPPLEMENT

Diána Bergendi-Rácz: Performance in conformity of contract in the system of Hungarian Civil Code and CISG	27

BOOK REVIEW

Burián László – Raffai Katalin – Szabó Sarolta: Nemzetközi magánjog (László Burián – Katalin Raffai – Sarolta Szabó: Private international law) (Vanda Vadász)	42

Abstract of the Article	52

TARTALOM

Konjunktúraelemzések 2018 tavaszán	3
Karsai Gábor – GKI Gazdaságkutató Zrt.	4
Matheika Zoltán – Nagy Katalin – Palócz Éva – Kopint-Tárki Zrt.	16
Hajnal Mihály – MNB	29
Várhegyi Éva – Pénzügykutató Zrt.	33
György László – Molnár Dániel – Regős Gábor – Századvég Gazdaságkutató Zrt.	50
Richter Sándor – wiiw	60

Csáki György: Szabadkereskedelem – az USA nélkül?	67

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Branyiczki Réka – Rosta Miklós: A puha költségvetési korlát használhatósága – Kornai János 90. születésnapját ünnepelte a tudományos közösség	92

Abstracts of the Articles	104

JOGI MELLÉKLET

Bergendi-Rácz Diána: A szerződésszerű teljesítés követelményei a Ptk. és a Bécsi Vételi Egyezmény rendszerében	27

ÚJ KÖNYVEK

Burián László – Raffai Katalin – Szabó Sarolta: Nemzetközi magánjog (Vadász Vanda)	42

Abstract of the Article	52

**A folyóirat példányonként megvásárolható
a szerkesztőségben.**

**A Magyar Közgazdasági Társaság,
valamint a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület tagjai számára
a szerkesztőség előfizetés esetén 33 százalék kedvezményt ad.**

**A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45.
1518 Budapest, Pf. 71
Telefon: 309-2642, 309-2695
Fax: 309-2647
E-mail címe: kulgzadasag@kopint-tarki.hu**

Munkatársaink elérhetősége:

Landau Edit főszerkesztő telefonszáma: 309-2642
E-mail címe: edit.landau@kopint-tarki.hu

Rózsás Erika szerkesztőségi titkár telefonszáma: 309-2695
E-mail címe: erika.rozsas@kopint-tarki.hu

**A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány
Külgazdaság honlapja:
www.kulgzadasag.eu, illetve www.kopintalapitvany.hu**

A szerkesztésért felel: Landau Edit. A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45. Telefon: 309-2642, 309-2695. E-mail címe: kulgzadasag@kopint-tarki.hu. Kiadja a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 1065 Budapest, Nagymező utca 37–39. A kiadásért felel: Palócz Éva, a Kuratórium elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Külföldön terjeszti még a Batthyány Kultúr-Press Kft. 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891, e-mail: batthyany@kultur-press.hu. Belföldi előfizetési díjak: 1 évre: 10 800 Ft, fél évre 5400 Ft, összevont számok ára 1800 Ft.

Megjelenik kéthavonta összevont számok formájában. HU ISSN 0324-4202

Tördelés: Király és Társai Kkt.
Cégvezető: Király Ildikó

Készült a *mondAt Kft.* nyomdájában • www.mondat.hu
Ügyvezető igazgató: Nagy László

Konjunktúraelemzések 2018 tavaszán*

„Magyarország stabil gazdasági felemelkedése lehetőséget kínál arra, hogy a következő évtizedben a növekedés fenntartható legyen” – állapítja meg az Európai Bizottság munkacsoportjának 2018-as országjelentése. Vajon a magyar kormány megragadja ezt az alkalmat? A válasz meglehetősen szerteágazó. A prognózisok már kevésbé azok. A fő kutatóintézetek egyaránt robusztus, 4 százalék körüli gazdasági növekedést várnak az idei évre, amelyet az uniós támogatások által fűtött beruházások és a bérek „felzárkóztatása” következtében megugró belföldi kereslet támaszt alá. A gazdasági növekedés csaknem akkora lesz, mint 2017-ben, de a következő esztendőkből lassulni fog, amint az extra ösztönzők kifutnak. A foglalkoztatás rekordméretű, sőt az üzleti szektor növekedését már a megfelelő munkaerő hiánya korlátozza. A költségvetés az idei lazítás után jövőre visszatér a középtávú célhoz elvezető pályára (a GDP –1,5 százaléka). Az infláció csak 2019-ben éri el a Magyar Nemzeti Bank 3 százalékos célját. Bár az Európai Bizottság kevésbé prociklikus gazdaságpolitikát javasol, 2018 választási év, ami felülírja a pénzügyi észszerűséget.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: A1, E0, E6.

* A *Külgazdaság* 2001 óta közli a gazdaságkutatók prognózisait és elemzéseit.
<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.3>

GKI Gazdaságkutató Zrt.: Az idei még viszonylag jó év lesz*

KARSAI GÁBOR

A magyar gazdaság 2017-ben a legtöbb területen elérte vagy meghaladta a 2008. évi pénzügyi világválság előtti szintet. 2017-ben a magyar GDP a GKI (és a legtöbb elemző) által vártnál kissé gyorsabban, 4 százalékkal bővült, ami lényegesen dinamikusabb az Európai Unió átlagánál, de a régióban közepes ütemnek számít. A magyar gazdaság várhatóan 2018-ban is kedvező konjunkturális feltételek között fejlődik, miközben a hosszabb távú fenntarthatósággal kapcsolatos problémák nem enyhülnek. A GKI most tavasszal nem változtat a korábbi elemzéseiben az idei évre prognosztizált 3,8 százalékos növekedési és 9 százalékos beruházási előrejelzésén, miközben a fogyasztás várható bővülését 3,5 százalékról 4 százalékra emeli. Az ágazatok közül az építőipar tavalyi szárnyalása a magas bázis miatt lassul, de továbbra is ez az ágazat növekszik a leggyorsabban. Az ipar a tavalyihoz hasonlóan 5 százalékkal bővül, a mezőgazdaság 2017. évi visszaesését idén várhatóan növekedés, a közigazgatását stagnálás követi, némi gyorsulásra pedig a pénzügyi szektorban lehet számítani. A GKI korábbi előrejelzéséhez képest 3 százalékról 2,7 százalékra csökkenti az idei inflációs, 4 százalékról 3,7 százalékra a munkanélküliségi prognózisát. A választások után – annak eredményétől függetlenül – a magyar Európa-politika, ezen belül az euró bevezetéséhez való viszony újragondolására lenne szükség, aminek szükségképpen hatnia kell a magyar modellre is.

Világgazdasági folyamatok, gazdasági várakozások

A világgazdasági konjunktúra a korábban vártnál is erőteljesebben folytatódik az idén, bár továbbra is elmarad a válság előttitől. A globális fellendülés a fejlett országok bővülő köre mellett mind több felzárkózó és fejlődő országra kiterjed. Ugyanakkor a geopolitikai feszültséggócok és a terrorizmus mellett új veszélyforrá-

* A cikk a GKI Gazdaságkutató Zrt. kollektívája által készített Előrejelzés 2018-ra (2018/1.) című kiadvány alapján készült, amelynek lezárására 2018. március 19-én került sor. A cikkben szereplő külső egyensúlyi adatok azonban már tükrözik a Magyar Nemzeti Bank által március végén közzétett 2017. évi fizetésimérleg-adatokat is.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.4>

Karsai Gábor, a GKI Gazdaságkutató Zrt. vezéregazgató-helyettese. E-mail: karsai.gabor@gki.hu

sok alakultak ki. Egyelőre bizonytalan, vajon a februári tőzsdei zuhanás, majd az azt követő korrekció csak átmeneti hullámozás, vagy egy tartós lejtmenet kezdete volt. Súlyosan érintheti a világkereskedelmet az amerikai elnök által kezdett vámháború. Az EU jövője szempontjából kedvező, hogy végre megalakult a német kormány, ugyanakkor gondot okoz, hogy a reformokra szoruló Olaszországban előretörték a populista és euroszeptikus erők. A német–francia-tengely megerősödése az Egyesült Államoktól kényszerűen függetlenedő, többsebességű európai integráció, az euróövezet megerősítése és kiterjesztése felé mutat, miközben a brexit módja még tisztázatlan. A világszerte rendkívül alacsony kamatlábak és energiaárak időszaka lassan véget ér.

A gazdasági várakozások Európa-szerte – így Magyarországon is – nagyon kedvezőek. Az EU konjunktúraindex januárban több mint egy évtizedes csúcspontjára került, és februárban ehhez képest csak minimálisan csökkent. Az ipari várakozások azonban romlottak, a magyar szempontból különösen fontos német ipari bizalmi index öthavi mélypontjára esett, bár még így is kedvező. A GKI konjunktúraindex februárban új történelmi csúcsára emelkedett, majd márciusban kissé csökkent.

Gazdaságpolitika

Figyelmeztető jel, hogy a csúcsra járatott magyar növekedés a régióban csak közepesnek számít, és jelentős részben az EU-támogatások, valamint a választási élénkítés következménye. Emellett folytatódik a jövő felélése. Számos nemzetközi intézmény (OECD, IMF, EU) arra hívja fel a magyar kormány figyelmét, hogy a mostani, viszonylag jó években kellene megalapozni a tartósan fenntartható növekedést. Konkrétan az EU-forrásoktól való túl erős függés lazítására, az EU-ban magas államháztartási hiány csökkentésére, az intézményrendszer piacgazdasági szemléletű átalakítására és a versenyképesség javítására lenne szükség, figyelembe véve, hogy a belső kereslet által hajtott növekedés rontja az egyelőre kiváló külső egyensúlyt is. A magyar gazdaságpolitika három jellegzetes problémája a verseny kiiktatása, a humán tőke eróziója és a nemzetközi elszigetelődés.

A magyar modell fő vonásai évek óta változatlanok. Ilyen mindenekelőtt az elvileg kormánytól független intézmények és piaci szereplők egycentrumú, lojalitásalapú vezénylése, valamint az EU-tól való maximális függetlenedés közepette a jogos járandóságnak tekintett támogatások megszerzéséhez szükséges pillanatnyi egyensúlyi feltételek teljesítése. Ez tavaly és idén választási megfontolásokkal – béreme-

lés, némi költségvetési lazítás, az EU-források gyorsított lehívása, illetve megelőlegezése – egészül ki. Mindennek a forrása nagyrészt az EU-transzferek beérkezése, az ára pedig a régiós szintű leszakadás, a versenyképesség romlása.

A magyar versenyképesség lecsúszása a nemzetközi rangsorokban szinte folyamatos, legfeljebb minimális korrekciókra került sor. A Magyar Nemzeti Bank versenyképességi jelentése is azt volt kénytelen megállapítani 2017 októberében, hogy Magyarország a legtöbb területen elmarad a régiós társak teljesítményétől, bár a távolság mértéke számos esetben kisebb, mint amit a szubjektív megítélésre is nagyban támaszkodó nemzetközi felmérések tükröznek. Az elmúlt hónapokban megjelent különféle nemzetközi ranglisták sem a magyar modell sikeresebbé válását, sem az európai piacgazdasághoz való közeledését nem támasztják alá. Például a költségvetési átláthatóságot vizsgáló Open Budget Survey szerint Magyarország 2017-ben 12 hellyel szorult hátrébb, s a legutolsó az EU-ban. Hasonló mértékben esett vissza Magyarország a nemzetközi tehetség-versenyképességi mutató (GTCI) szerint. Ez a lista azt mutatja, hogy az egyes országok mennyire képesek magukhoz csábítani, illetve megtartani a tehetséges embereket. Magyarország 2017-ben 119 ország között az 52. helyen állt, az EU-tagállamok közül csak Románia szerepelt rosszabbul. Ez különösen annak fényében aggasztó, hogy a magyar munkavállalók és a diákok egyre nagyobb számban áramlanak külföldre, holott a gazdaságot munkaerőhiány jellemzi.

Az amerikai Heritage Alapítvány által összeállított gazdasági szabadságindex alapján a 180-as listán Magyarország az 55. helyre került, ami eggyel jobb az előző évinél, s egyúttal az EU 20. legjobb helyezése. Ez a magyar gazdaságra általában jellemzőnél előkelőbb pozíció. Azonban érdekes módon mégis rosszabb a román vagy a bolgár adatnál, miközben a franciánál például kedvezőbb. (Ami minden bizonnyal összefügg ennek az amerikai konzervatív republikánusokhoz közel álló alapítványnak a markánsan államellenes gazdaság szemléletével.) Figyelmeztető jel azonban, hogy ez a jelentés is kiemeli a kormányközeli személyeknek nyújtott kedvezmények és a korrupció okozta súlyos magyarországi problémákat, a kormány kegyeiből kiesettek nehézségeit, a korrupciós ügyek kivizsgálatlanságát. Látványosan rímel ezekre a kritikákra, hogy az Európai Csalás Elleni Hivatal, az OLAF az Elios Innovatív Zrt. közvilágítási pályázatainál immár az összeférhetlenség és a szervezett csalás lehetőségét is felvetette, kikényszerítve ezzel az újabb magyar hatósági vizsgálatot. A Transparency International 2018 februárjában közzétett 2017. évi korrupciós listáján pedig kilenc helyet rontott Magyarország, az EU-ban csak Bulgáriában

rosszabb a helyzet. Az elemzés szerint „Magyarországon a korrupció immár nemcsak a szabályok ellenében valósul meg, hanem a szabályok átírásával is”.

A romló magyar gazdasági környezet következtében az elmúlt években az üzleti beruházásokon belül jelentősen emelkedett az egyedi kormánydöntésű beruházási támogatások nagysága. Míg 2006 és 2010 közötti egy új munkahely létesítésére átlagosan 4 millió, 2015–2016-ban ennek a háromszorosa, átlagosan 12 millió forint jutott, 2018-ban már előfordult fejenként 21 millió forintos támogatás is (Thyssenkrupp). A szubvencionált beruházások összegének 2008 és 2013 között nagyjából az 5 százalékát finanszírozták támogatásból, ez 2015–2016-ra 20 százalék körülire ugrott. (A Thyssenkrupp esetében ez már több mint 30 százalék!) Az utóbbi években a hazai vállalatok támogatása is egyre nagyobb szerepet kap. A támogatottak között 2004 és 2013 között még elenyésző számban szerepeltek hazai vállalatok (évente 1-2, de legtöbbször egy sem); 2014-től azonban a szerepük nőni kezdett. Az utóbbi években a támogatott beruházásoknak már átlagosan a 30 százalékát magyar tulajdonú cégek valósították meg, ami a német és az amerikai háttérű vállalatok részesezésének felel meg. Az üzleti környezet romlása miatt nemcsak a külföldi befektetők igényelnek egyre jelentősebb kompenzációt, de ez a rendszer alkalmas a preferált magyar cégek esetenként kiugróan nagy megsegítésére is.

Az állami bürokrácia elleni küzdelem évek óta napirenden van. Ez azonban a létszám leépítésére, nem pedig az államnak a magyar modell lényegéből következő túlterjeszkedésére koncentrál, és további centralizációval, átszervezésekkel igyekszik úrrá lenni a problémán, amivel csak növeli a gondokat. A folytatódó centralizáció – például a fővárosi közbeszerzések egyetlen szervezetbe tömörítése, a katasztrófavédelem „egységesítése” – napi működési zavarokhoz, az előbbi esetében már a szervezet megszüntetéséhez vezetett. Az oktatási és az egészségügyi rendszerben végrehajtott centralizáció és átszervezés csak fokozta a működési gondokat (perspektívátlan szakképzés, a felsőfokú képzésben résztvevők csökkenő aránya, a sürgősségi betegellátás összeomlása); a járványügy vagy a nemzeti örökség védelme központi szervezetének leépítése viszont a szakmai hozzáértést szorítja ki a rendszerből.

Kísérlet történik az utolsó, a kormányzattól még nagyrészt független intézmény, a bíróság „bedarálására”, a bíróságok közigazgatási szakemberekkel való feltöltésének lehetővé tételére. Ugyanakkor Magyarország nem lesz tagja az Európai Unió ügyészi hivatalának, nyilvánvalóan azért, hogy legalábbis megnehezítse a korrupciós ügyek feltárását.

Ugyanakkor a külső feltételek változnak: az EU-ban, ha lassan is, napirendre kerül az integráció elmélyítése, az euróövezet kiterjesztése, a közös költségvetés átalakítása. Mindez a következő években megkérdőjelezi a magyar modell fenntarthatóságát. Ez a választások után a magyar Európa-politika, ezen belül az euró bevezetéséhez való viszony újragondolását igényli, aminek szükségképpen ki kell hatnia a magyar modellre is.

Gazdasági növekedés

Tavaly a magyar gazdaság a GKI – és a legtöbb előrejelző intézmény, a Magyar Nemzeti Banktól az Európai Bizottságon át az IMF-ig – által vártnál gyorsabban, de a kormány által prognosztizáltnál hajszálnyival lassabban, 4 százalékkal bővült. Az EU módszertana szerinti növekedés 4,2 százalék volt, ami lényegesen gyorsabb az EU 2,4 százalékos átlagánál, miközben a régióban csak közepes. A régióban ugyanis a magyarnál gyorsabb növekedést 6, lassúbbat pedig 4 ország produkált. (A negyedik negyedéves kiugróan gyors, a kiigazított adatok szerint 4,9 százalékos magyar növekedés a régió ötödik helyére volt elég.) 2018-ra a GKI 3,8 százalékos növekedéssel számol, ami ismét lényegesen meghaladná az EU 2,3 százalékos átlagát, de a régióban feltehetőleg ismét csak közepes lesz. Az EU prognózisa szerint csak a balti államok, valamint Cseh- és Horvátország növekedése lesz alacsonyabb a magyarnál.

A belföldi felhasználás 2017-ben és idén is gyorsabban bővül, mint a GDP (6, illetve 5 százalékkal), a különbség azonban csökken. Ennek megfelelően az egyébként nagyon magas külkereskedelmi aktívum érezhetően, de idén már lassulva romlik (az áruforgalmi egyenleg tavaly a GDP 2, idén 1 százalékaival). A magnövekedés – a mezőgazdaság és közszolgáltatások nélküli növekedés – 2017-ben és 2018-ban is lényegesen (2, illetve 1 százalékponttal) meghaladja a GDP növekedését. Tavaly ugyanis a mezőgazdaságban nagyon jelentősen (9 százalékkal), de a közszolgáltatások területén is érezhetően (1,3 százalékkal) csökkent a GDP, idén az előbbinél már növekedés, az utóbbinál stagnálás várható.

A 2016. évi, stagnálásnál alig jobb növekedés után 2017-ben érdemben emelkedett az ipari termelés, igaz, az utolsó negyedévben már jelentős lassulást mutatva. A járműipar húzóereje csaknem három éve megszűnt, az ágazatnak a technológiai átalakulást fékező hatása az idén is megmarad. A bruttó termelés 2018-ban is a tavalyi 5 százalék körüli ütemben bővül.

Az építőipar tavaly szárnyalt, a termelés (a 2016-os nagy visszaesés után) csaknem 30 százalékkal növekedett. A nagyon magas szerződésállomány és a történelmi

csúcán levő építőipari bizalmi index a közbeszerzési, a lakossági és a vállalati piacon is az építési konjunktúra folytatódását vetíti előre. 2018-ban az ágazat termelése várhatóan 10 százalékkal emelkedik.

A mezőgazdaság GDP-termelése 2017-ben 9 százalékkal, a bruttó kibocsátás volumene 5 százalékkal csökkent. A visszaesést elsősorban a rossz időjárás, másrészt a nem megfelelő termelési szerkezet magyarázza. A nagy ingadozásokban azonban a valódi földpiac hiányának, a földbe való befektetés kockázatos voltának is fontos szerepe van. Változás idén sem várható, a kis egyéni gazdaságok jellemzően túlzott preferálása a gazdálkodó szervezetekkel szemben a mezőgazdasági termelés szerkezetének torzulásához és technikai lemaradáshoz vezet. Idén átlagos időjárás esetén az agrár-GDP 5 százalék körüli növekedése várható.

A szolgáltatási GDP 2017-ben 3,3 százalékkal, a nemzetgazdasági átlagnál alacsonyabb ütemben bővült, mértéke azonban szinte megegyezett a 2016. évivel – és az idén várhatóval. 2018-ban növekedés ismét csak az üzleti szolgáltatásoknál következhet be, a közösségi szolgáltatásoknál a tavalyi 1,3 százalékos visszaesés után stagnálás valószínű. Az üzleti szolgáltatások közül az infó-kommunikáció, a kereskedelem és a turizmus, valamint a szállítás bővülése várhatóan meghaladja az átlagot, a pénzügyi és az ingatlansektoré azonban továbbra is elmarad attól. A GKI ingatlanpiaci indexe az év elején, negyedéves alapon szerényen emelkedett, ami éves alapon némi (4 pontos) csökkenést jelent. Az ingatlanpiac szereplői tehát továbbra is derülátók, de a korábbinál kissé óvatosabbak. Az egészségügyben és az oktatásban a magánszektor egyre inkább teret nyer – ami nem baj! –, a közszolgáltatások színvonala viszont egyre inkább romlik (ami viszont nagy baj!). A kiskereskedelmi forgalom 2017-ben 4,9 százalékkal bővült, idén 4,5 százalék körüli bővülés várható.

A külkereskedelemben az áruk és szolgáltatások kivitele 2015–16-ban a behozatalnál gyorsabban bővült. Ez a belföldi kereslet élénkülése nyomán 2017-ben megfordult, a kivitel GDP-ben mérve 7,1 százalékkal, a behozatal 9,7 százalékkal emelkedett. 2018-ban 6, illetve 7,5 százalékos dinamika várható. A külkereskedelmi áruforgalom többlete 2017 után 2018-ban is mérséklődik (a 2016. évi 9,7 milliárd euróról 8,1 majd 7 milliárdra), a szolgáltatásoké viszont tovább emelkedik. A cse-rearányok a tavalyi 0,4 százalékhöz hasonló mértékben, 0,5 százalékkal romlanak az idén. A forint euróval szembeni fogyasztóiár-index alapú reálárfolyama a GKI számításai szerint 2017-ben 2,1 százalékkal értékelődött fel (a forint erősödése következtében), 2018-ban viszont nem várható változás, mivel a forint gyengülését a gyorsabb hazai infláció kompenzálja. 2018-ban Szlovákiában 0,5 százalékos, Csehországban 1,9 százalékos felértékelődés, Lengyelországban 3 százalékos leértékelő-

dés prognosztizálható, vagyis Magyarország relatív költség-versenyképessége idén Csehországgal és Szlovákiával szemben kissé javul, Lengyelországgal szemben valamelyest romlik.

Fogyasztás és beruházás

A fogyasztás bővülése 2018-ban immár hatodik éve tart. A reálkereset növekedése a tavalyi 10 százalék után 4,5 százalék körülire lassul, a fogyasztásé viszont – mivel a lakosság igyekszik a vásárlásait „kisímítani”, a várakozásai kedvezőek, hitelfelvételi hajlandósága pedig erősödik – lényegében változatlan (4 százalék) marad.

A minimálbér 2018-ban a megállapodás szerint 8 százalékkal, a garantált bérminimum 12 százalékkal, 138 ezer, illetve 180,5 ezer forintra emelkedik. Ez nagyjából a fele a tavalyi ütemnek, de így is nagyon gyors. Kompenzálásképpen a munkaadói járulékok összesen 2,5 százalékponttal csökken. E változások igazi nyertesei azokban az ágazatokban működő cégek lesznek, amelyeknél nem jellemző a minimálbéres foglalkoztatás, így a minimálbér-emeléssel járó tehernövekedés sem érezteti hatását. Az alacsonyabb bérstruktúrájú munkaadók a költségnyomást esetenként létszám- vagy munkaidő-csökkentéssel (például a vidéki kis boltokban) és a jövedelmek szűrkítésével, vagy éppen a kiegészítő szűrkejövedelem kevesebb nettó jelentő fehéritésével próbálják majd legalább részben ellensúlyozni. Számos ágazatban, illetve cégnél a szakképzett munkaerő hiánya miatt erősödő bérv verseny alakult ki. Míg a gazdaság exportorientált részében a regionális összehasonlításban alacsony bérszínvonal egyelőre a versenyképesség érdemi rontása nélkül is lehetővé teszi a béremelést, máshol erre nincs mód; a hazai kisvállalkozások versenyképessége rövid távon romlik, illetve azok némelyikénél a kifizetett szűrkejövedelmek csökkentésével igyekeznek mérsékelni a veszteségeket. A bruttó keresetek emelkedése 2018-ban, a választási évben is magas lesz, de a 2017. évinél alacsonyabb szinten, 7 százalék körül alakul, vagy ennél kissé magasabban várható. Ez 2,7 százalékos infláció esetén 4,5 százalék körülire csökkenti, de továbbra is magasan tartja a reálbér dinamikáját.

A kormány 2018-ra 3 százalékos nominális nyugdíjemelést ígért, amely a GKI által prognosztizált inflációt figyelembe véve több mint elegendő a reálérték törvényben előírt megtartására. Ezért 2018 végén nem várható a 2017. évihez hasonló emelés, viszont ismét kifizethető lesz a nyugdíjprémium (annak maximálisan kifizethető összege várhatóan nem emelkedik, 12 ezer forint lesz, a havi 80 ezer forint feletti nyugdíjasok mindegyike erre az összegre jogosult, míg az ez alattiak esetében az összeg a nyugdíjjal arányosan csökken). A nyugdíjasok idén már húsvétra is kaptak

10 ezer forintnyi Erzsébet-utalványt is. Végeredményben a nyugdíjak reálértéke 1,3 százalékkal emelkedik.

A háztartások nettó finanszírozási képessége 2017-ben a GDP 5,2 százaléka volt, ezen belül a negyedik negyedévében 7,1 százalékkal. A háztartások jelentős mértékben növelték a készpénz, a folyószámlabetét, valamint a rövid és hosszú lejáratú állampapírok állományát, kisebb mértékben a befektetési jegyekét és a biztosítás-technikai tartalékokét. A lakosság hitelfelvétele 2018-ban továbbra is lassan élénkül. Az új hitelek felvétele növekszik, az óvatossági célú megtakarítások fokozatosan mérséklődnek, ugyanakkor erősödhet a lakásra való takarékoság. A lakosság nettó finanszírozási képessége 2018-ban a korábbi évekre jellemző 5 százalékkal emelkedik.

A 2017-ben újraindult beruházási ciklus hatására tavaly 17 százalékos volt a beruházások növekedése, idén 9 százalékos volumenbővülés várható. A 2016-ban 19,2 százalékos beruházási ráta 2017-ben 21,5 százalékra nőtt, idén pedig 22,5 százalékra emelkedhet, elérve a válság előtti szintet. 2018-ban – részben az EU-források hatására – minden ágazatban élénkülnek a beruházások. A jelenlegi uniós pénzügyi keretben Magyarország az EU-források korábbinál nagyobb részét, több mint a felét a magánszektorba irányítja. 2018. március közepéig 81 ezer pályázat kapott támogatást, a megítélt összeg 8150 milliárd forint (a 2014–2020-as uniós fejlesztési ciklus teljes forráskeretének közel 92 százaléka), azonban ennek eddig csak a felét, 4300 milliárd forintot fizettek ki. A kifizetések jelentős része előleg, mivel a nagy projekteket előrevették, hogy a számláló „pörögjön”. Ugyanakkor ezek jelentős részénél a tényleges tevékenység még alig indult el.

Foglalkoztatás, munkanélküliség

A munkanélküliségi ráta 2013-tól látványosan csökken, 2016-tól már mind erősebb munkaerőhiány tapasztalható. A statisztikai javulás kezdetben a közmunka és a külföldi munkavállalás robbanásszerű terjedésének volt az eredménye, de jelentősen bővült a valós hazai foglalkoztatás is. A foglalkoztatás bővülése azonban a tavalyi 1,6 százalékról 1 százalékkal lassul. Egyrészt azért, mert demográfiai okokból csökken a munkavállalási korúak tábora. Számuk az évtized első felében 200 ezer fővel csökkent, a mostani években ez a tendencia gyorsul. Ezt a nyugdíjkorhatár folyamatos emelése sem tudja ellensúlyozni, főleg azért, mert pozitív hatását nagyjából semlegesíti, hogy a nők 40 év szolgálati idő után nyugdíjba vonulhatnak.

A foglalkoztatás bővülését akadályozza, hogy a tartósan rossz képzési struktúra, a külföldi munkavállalás, valamint egyes rétegek gyenge munkakultúrája kö-

vetkeztében viszonylag kevés a könnyen mobilizálható ember. Pedig a gazdasági növekedés egyik fő akadálya a munkaerőhiány. Ezt gépesítéssel és a termelékenység növelésével kellene pótolni. A munkanélküliségi ráta éves átlagban a tavalyi 4,2 százalék után idén 3,7 százalékra, esetleg az alá mérséklődik, miközben a közfoglalkoztatás tovább csökken.

A közfoglalkoztatás mérséklésére meghirdetett tavalyi kormányzati intézkedések eredményesek voltak, éves átlagban közel az ötödével, 40 ezer fővel, 165 ezer főre apadt az ily módon alkalmazottak száma. Ez már közel áll a 2020-ra tervezett 150 ezres szinthez. A közfoglalkoztatottak bére viszont nem emelkedett, 2018-tól a minimálbér 59 százalékát teszi ki (2012-ben még 77 százalék volt ez az arány). A növekvő különbség erőteljesen ösztönöz a közmunkából való kilépésre. A tartós munkaerőhiányt is figyelembe véve valószínűsíthető, hogy az ambiciózusabb közmunkások távoznak a rendszerből.

Ha a közmunkásokat (legalábbis a többségüket) munkanélkülinek tekintenénk, a magyar ráta 2017-ben lényegében azonos lett volna az EU 7,5 százalék körüli átlagával. A tényleges helyzet az inaktívnak tekintett széles rétegek perspektívatlansága miatt rosszabb, mint amit a statisztika mutat.

Pénzügyi szektor

Az új hitelek nyújtása már több éve növekszik, 2016-tól a vállalati, 2017-től pedig a lakossági hitelállomány is emelkedik. 2018-ban a vállalati és lakossági hitelek további bővülése várható. A bankok hitelportfóliója, profitabilitása és tőke megfelelési mutatója kedvező. Az államnak és a bankoknak az önfinanszírozási program következtében kialakuló kölcsönös függése, egyes magyar tulajdonú bankoknál a tulajdonosi és hitelezett kör nem kellő elkülönülése kockázatok forrása.

Államháztartás, államadósság

Az államháztartási deficit 2018-ban már hatodik éve lesz 3 százalék alatt, a GDP-arányos államadósság pedig csökkenő pályán van. A 2017. évi GDP-arányos deficit 1,9 százalék, az előirányzott 2,4 százaléknál lényegesen alacsonyabb lett. Ugyanakkor az EU-támogatások széles körű hazai megelőlegezése következtében tavaly a központi alrendszer pénzforgalmi deficitje csaknem 70 százalékkal meghaladta az előirányzatot, 2018 első két hónapjában pedig megközelítette az éves előirányzat

40 százalékát. A várttól jelentősen eltérő folyamatok ellenére nem vizsgálták felül a még tavaly tavasszal elfogadott 2018. évi költségvetést. Nem csoda, hogy a költségvetési politika átláthatósága szempontjából Magyarország az utolsó helyen áll az EU-ban. A költségvetési törvény 2018-ra a GDP-arányos deficit 0,6 százalékpontos, 2,5 százalékra való, „választási” emelését irányozza elő. Az Európai Bizottság prognózisa szerint az EU-ban csak a román és francia államháztartási hiány lesz ennél magasabb. A GDP-arányos államadósság tavaly 1,8 százalékponttal, a tervezettnél valamivel kisebb mértékben csökkent. Az Eximbank beszámításával az adósságráta 74 százalék volt. A GKI szerint az idén 2,5 százalék körüli deficit és 72-73 százalékra csökkenő GDP-arányos államadósság várható.

A magyar adócentralizáció az Eurostat adatai szerint 2016-ban a GDP 39,3 százaléka volt, valamivel magasabb az EU átlagánál, de sokkal magasabb a régiós országokénál. A magyar arány 2018-ra az adócsökkentések következtében az Európai Bizottság szerint mintegy 2 százalékponttal csökken, de régiós összevetésben így is nagyon magas marad. Az adócsökkentés emellett hozzájárul az elsődleges egyenleg, illetve a strukturális egyenleg romlásához, s ezzel bizonytalanná teszi az államadósság tartós csökkentését. Az Európai Bizottság számításai szerint a strukturális egyenlegben az idén a GDP 3,6 százalékát kitevő hiány keletkezhet (ez 2016-ban 2 százalék, 2017-ben 3,2 százalék volt), miközben a magyar középtávú költségvetési cél 1,5 százalék.

Az államháztartás GDP-arányos funkcionális kiadásai (pénzforgalmi szemléletű előirányzatok) 2018-ban szerkezetileg kedvezőtlen irányba változtak, államközpontú és nem tudásalapú gazdaságfejlesztési koncepciót tükröznek. A fő változás az, hogy a még tavaly tavasszal elfogadott törvény szerint 0,9 százalékponttal, 18 százalékra emelkedik az állam működési (például védelmi) funkcióira fordított kiadások aránya, miközben 0,7 százalékponttal, 54,2 százalékra csökken a jóléti funkciókra (például oktatásra) fordított kiadás.

Infláció, kamat, árfolyam

Tavaly a mezőgazdaság termelői árai, valamint a feldolgozóipar belföldi értékesítési árai a 2016. évi csökkenés után emelkedni kezdtek, az építőipari áremelkedés pedig gyorsult. 2017-ben a fogyasztói árak az előző évi 0,4 százalék után 2,4 százalékkal nőttek. 2018 januárjában 2,1 százalék, februárban még alacsonyabb, 1,9 százalék volt az infláció, a maginfláció viszont kissé emelkedett. A GKI mindezek alapján a korábban prognosztizált 3 százalékról 2,7 százalékra – de a tavalyit tovább-

ra is meghaladó mértékűre – csökkenti éves inflációs előrejelzését, mindeközben az alapkamat változatlanságára (0,9 százalék), éves átlagban 312 forintos euróra számít. A jegybank célja a laza monetáris kondíciók és a hitelezési ösztönzés fenntartása, a magyar államháztartás minél olcsóbb finanszírozása, valamint a jegybank nyereségességének minél további fenntartása. Ez utóbbi vitatható cél.

Külső egyensúly

A folyó fizetési mérleg egyenlege a 2016. évi 6,9 milliárd eurós, hatalmas aktívum után 2017-ben a külkereskedelmi többlet visszaesése és a növekvő jövedelmi passzívum miatt 3,6 milliárd euróra csökkent, s 2018-ban tovább, 2,5 milliárd euróra mérséklődik. Az EU-támogatások vártnál lassúbb beérkezése következtében a külső finanszírozási képesség a 2016. évi 6,8 milliárd euróról 2017-ben ugyancsak tovább, 5,1 milliárd euróra csökkent, 2018-ban viszont 7 milliárd euró körülire emelkedhet. A külföldi tőke nettó beáramlása 2016-ban lényegében stagnált (1,3 milliárd euró), tavaly pedig 1,9 milliárd euróra emelkedett. A külföldiek Magyarországon befektetett működőtőke-állománya 2008 eleje óta mindössze 3 milliárd euróval emelkedett, a nettó közvetlen külföldi befektetések GDP-arányos állománya a válság előtti 50 százalékról 2016-ra 45 százalék körülire csökkent, aránynövekedésre idén sem lehet számítani.

Magyarország külső sebezhetősége az elmúlt évtizedben jelentősen mérséklődött, a GDP-arányos nettó külső adósság a 2009. évi 78 százalékról 2016-ra 10 százalék alá csökkent, részben a folyó fizetési mérleg, részben a tőkemérleg (alapvetően az EU-ból beérkező támogatások) nagy többlete révén. A nettó külföldi adósságállomány (közvetlen befektetések, cégen belüli hitelek nélkül) 2017 harmadik negyedének a végén már csak 16,9 milliárd euró volt, 6,4 milliárd euróval kevesebb, mint 2016 végén.

A Magyar Nemzeti Bank devizatartaléka a 2016. végi 30,2 milliárd euróról 2017 végére 23,4 milliárd euróra csökkent, ami a nemzetközi befektetők által is figyelt, sztenderd tartalékmegfelelési mutatók alapján elfogadható szint. A csökkenés döntően a devizaalapú lakossági hitelek forintosításához kapcsolódó banki lehívásokra és az államadósság növekvő mértékű forintalapú finanszírozására vezethető vissza, de szerepet játszott benne a rövid lejáratú külső adósság csökkenése is.

Magyarország bruttó külső (re-)finanszírozási szüksége elsősorban a rövid lejáratú külső adósság visszaesése és a külső finanszírozási képesség erősödése nyo-

mán a 2014. évi 22 milliárd euróról 2017-ben 4,2 milliárd euróra (a GDP 3,5 százalékára) csökkent, 2018-ban 8,2 milliárd euróra (a GDP 6,3 százalékára) nő.

2016-ban mindhárom nagy nemzetközi hitelminősítő a befektetésre ajánlott kategóriába – igaz, a legaljára – sorolta Magyarországot, 2017-ben pedig az S&P és a Fitch pozitívrá javította a kilátásokat, ami 2018 vége felé felminősítést valószínűsít. A Moody's azonban meglehetősen kritikus értékelést adott ki, így ez tőle nem várható.

Az előrejelzés kockázatai

A GKI nem változtat 2018. évi 3,8 százalékos növekedési előrejelzésén, de az ennél magasabb ütemnek valamivel nagyobb az esélye, mint az alacsonyabbnak. A gyorsabb növekedés forrása egyrészt a mezőgazdaság vártnál kedvezőbb teljesítményéből, másrészt a belföldi felhasználás dinamikusabb emelkedéséből fakadhat. Ez utóbbi ára a külső egyensúly prognosztizáltnál nagyobb romlása lenne. Az infláció esetében a GKI idei prognózisa 3 százalékról 2,7 százalékra csökkent, itt a kisebb és nagyobb ütemnek hasonló a valószínűsége. A kisebb ütem főleg a világpiacon energiák szerényebb emelkedésének, a magasabb hazai béremelkedés költség- és keresleti oldalról megjelenő, eddigénél erősebb inflációs hatásának lenne a következménye.

A magyar gazdaság középtávú pályája szempontjából azonban a legnagyobb kockázatot a magyar Európa-politika változatlansága jelenti – annak minden belföldi vonzatával együtt –, mert ebben az esetben Magyarország az EU perifériájára szorulhat.

Kopint-Tárki Zrt.: Folytatódik a jó ütemű növekedés*

MATHEIKA ZOLTÁN – NAGY KATALIN – PALÓCZ ÉVA

2017-ben a gazdasági növekedés üteme valamivel erőteljesebb volt a vártnál. A megelőző évhez viszonyított gyorsulás mindenekelőtt a beruházások kiugró növekedésének köszönhető – ezt jelentős részben, de nem kizárólag az uniós források ismét növekvő felhasználása tette lehetővé. Az év végére ugyanakkor a fogyasztási kereslet vált a növekedés domináns húzóerejévé. A Kopint-Tárki a tavalyihoz hasonlóan az idei esztendőre is 4 százalékos gazdasági növekedéssel kalkulál, amely erőteljesen támaszkodik a fogyasztás dinamikus emelkedésére. Az infláció várakozásunk szerint csak kismértékben fog tovább gyorsulni, habár a bérköltségek számottevő növekedése felfelé mutató kockázatot jelent. A világgazdasági környezet az idén s jövőre is kedvező marad, ugyanakkor míg a rövid távú kockázatok viszonylag mérsékeltek, középtávon a világgazdasági konjunktúrát számos lefelé mutató kockázat fenyegeti, amelyek hatása Magyarországon is érezhető lesz.

Világgazdaság

A világgazdasági növekedés az idén tovább erősödik. A tavalyi 3,7 százalék után 2018-ban 3,9-4 százalék körüli globális bővülés várható, ami 2019-ben is megmaradhat. A tavalyi előrejelzéshez képest a javuló prognózisokat a beruházási tevékenység világszerte tapasztalt élénkülése, illetve a világkereskedelem 5 százalékot megközelítő bővülése magyarázza. Míg a rövid távú kockázatok viszonylag mérsékeltek, középtávon a világgazdasági konjunktúrát számos lefelé mutató kockázat fenyegeti: így a különböző országok által felhalmozott – esetenként tetemes – adósságállomány finanszírozása emelkedő kamatkörnyezetben; egy esetleges kereskedelmi háború kitörésének veszélye; a brexit és következményei: az Egyesült Királyság kiválása a

* A cikk a Kopint-Tárki Konjunktúrajelentés. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2018 tavaszán című kiadványa alapján készült (lezárva: 2018. április 3.) Készítették: Matheika Zoltán, Nagy Ágnes, Nagy Katalin, Oblath Gábor, Palócz Éva, Vakkal Péter.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.16>

Matheika Zoltán, a Kopint-Tárki Zrt. kutatója. E-mail: zoltan.matheika@kopint-tarki.hu
Nagy Katalin, a Kopint Konjunktúrakutató Alapítvány ügyvezető igazgatója.
E-mail: katalin.nagy@kopint-tarki.hu
Palócz Éva, a Kopint-Tárki Zrt. vezérigazgatója. E-mail: eva.palocz@kopint-tarki.hu

vámunióból minden érintettnek fájni fog; a növekvő pénzügyi volatilitás, a részvények jelenlegi túlértékeltségéből, illetve egy esetleges korrekcióból fakadó kockázatok; a fokozódó geopolitikai feszültségek.

A világkereskedelem 2017-ben, szemben az év eleji félelmekkel, az országok zömében dinamikusan bővült. A rövid távú kilátások a világgazdaság növekedésére, a beruházási aktivitásra vonatkozó prognózisok, valamint a különböző globális felmérések indikátorai alapján kedvezőek. A forgalom bővülése azonban megtorpanhat: az amerikai–kínai kereskedelmi konfliktus eszkalálódása reális veszélyforrás. Prognózisunk arra épül, hogy a protekcionista törekvések nem erősödnek tovább, egy kereskedelmi háború tárgyalások révén elkerülhető lehet: így 2018-ban és 2019-ben egyaránt az elmúlt évinél mindössze néhány tizedponttal alacsonyabb növekedéssel számolunk, erősen lefelé húzó kockázatokkal.

A nyersanyagpiacok árszintje hét hónapig tartó folyamatos emelkedés után februárban, az előző havinál alacsonyabb energiahordozó-árak következtében, csökkent. Ennek ellenére kismértékű emelkedésre számítunk. Idén április első napjaiban a Brent nyersolaj ára megközelítette a hordónkénti 70 dollárt, kissé meghaladva az első negyedév 67 dollár körüli átlagát. Összehasonlításképpen: a tavalyi átlagár 54 dollár/hordó volt. Az International Energy Agency legutóbbi jelentése a napi keresletet 1,5 millió barrellel becsüli magasabbra a tavalyinál, amely így éves átlagban elérheti a 99,3 millió hordót. A korábbi jelentős olajkészletek leépítése, illetve az egyes olajtermelők működését övező politikai kockázatok is az árak emelkedése irányába hathatnak. A növekvő keresletre azonban a kínálati oldalnak is reagálnia kell. Az alacsony árak következtében 2015–2016-ban az olajkitermelésbe, illetve a feldolgozásba történő beruházások drámai mértékben csökkentek, és a korrekció még tavaly sem indult el. A makrogazdasági fundamentumok alakulása alapján a nyersolajár enyhén emelkedő trendje a prognózisidőszakban megmaradhat. A jelenlegi ismeretek fényében az idén is, jövőre is 60 dollár feletti hordónkénti olajár várható. (2018: 67 dollár/hordó, 2019: 68 dollár/hordó, felfelé és lefelé mutató kockázatok egyaránt valószínűsíthetők, a szíriai konfliktus hatására azonban a felfelé mutató kockázatok az utóbbi időben erősödtek.)

A nem energiahordozó nyersanyagok árszintje januárban és februárban, folytatva az elmúlt év közepén indult trendet, emelkedett. Az árucsoportok közül leginkább az élelmiszer-nyersanyagok árszintje nőtt, elsősorban az időjárás miatt (szokatlan februári hideg Európában, szárazság Amerikában). A kereslet az árucsoport termékei iránt rövid távon (is) erőteljes lesz, a készletek azonban változatlanul magasak és a terméskilátások nem kifejezetten rosszak, így a csoport árszintje feltehe-

tően csak lassan emelkedik. A nem étkezési célú mezőgazdasági nyersanyagok és az ipari fémek árindexe, tekintettel a kedvező globális konjunktúrára, kismértékben tovább növekedhet. A nemesfémek közül az arany és az ezüst árában nem valószínű számottevő emelkedés.

A monetáris politika szempontjából továbbra is meghatározó, hogy milyen politikát követ a Fed. A márciusi kamatdöntő ülésen a várakozásoknak megfelelően 25 bázisponttal megemelte az irányadó kamatot, folytatva a megkezdett, emelkedő kamatpályát. Kommunikációja azonban továbbra is óvatos marad: a kamatemelések ütemezése attól függ majd, hogyan alakulnak a gazdasági kilátások és az infláció. Így az idén még további két vagy három kiigazítás várható. Az Európai Központi Bank ugyanakkor legutóbbi, márciusi kamatdöntő ülésén – a várakozásoknak megfelelően – változatlanul hagyta az irányadó kamatokot, és 2019 közepe előtt sem várható változás. A normalizálódás irányába tett első, óvatos lépésként értékelhető, hogy a szokásos közleményből kihagyták az utalást az eszközvásárlási program bővítésének szándékára.

A részvénypiacok volatilitása fokozódhat, hiszen jelentős kockázatot jelent, hogy a részvények túlértékeltek, különösen az Egyesült Államokban, az alacsony kamatok következtében. Az amerikai monetáris szigorítástól való félelem már februárban is jelentős árfolyamesést okozott, amit átmeneti megnyugvás követett ugyan, de a kamatvárakozások körüli bizonytalanságok újabb ingadozásokat idézhetnek elő.

Az euró továbbra is relatíve erős a dollárral szemben, az első negyedéves átlagos árfolyam eurónként 1,22-1,23 dollár volt. De az elmúlt hetekben gyakran e fölé is kúszott az euróárfolyam. A növekvő amerikai–európai kamatkülönbség az év folyamán valamelyest gyengítheti az eurót. A jelenlegi fundamentumok ismeretében az éves átlag 1,23 dollár körül alakulhat, ugyanakkor lefelé és felfelé mutató kockázatok egyaránt vannak.

Az Egyesült Államokban a GDP az idén várhatóan 2,9 százalékkal, jövőre 2,8 százalékkal bővülhet. A tavalyi 2,7 százalékos növekedés elsősorban a belföldi beruházási keresletre és az exportra támaszkodhatott. A beruházási élénkülésben jelentős szerepet játszott a palaolaj-termelés felfuttatása. A magánfogyasztás a korábbiakhoz hasonlóan robusztus maradt. Számos szakértő kockázatosnak tartja azt az amerikai gazdaságpolitikát, amely éppen akkor nyúl a fiskális élénkítés eszközéhez (adócsökkentés, költségvetési kiadások bővítése), amikor a konjunktúra amúgy is felfelé ível. Az OECD becslései szerint ezek az intézkedések a prognózisidőszakban mintegy 0,5–0,75 százalékponttal növelik a GDP-t. A fiskális intézkedések középtávú hatásai nehezen jelezhetők előre: nem lehet látni, hogy a magánháztartásokat érintő

adócsökkentések következtében felszabaduló jövedelmeket milyen mértékben költik el, illetve takarítják meg. A vállalati adócsökkentések következtében a beruházási kedv élénkülhet, és az USA befektetői piacának a komparatív előnye növekedhet. A hosszú távú kamatok lassú emelkedése azonban mérsékelheti ezeket a hatásokat, különösen ha az amerikai GDP-arányos államadósság tovább emelkedik, és annak finanszírozhatósága egyre nehezebbé válik.

Japánban a gazdasági növekedés üteme jelenleg a potenciális ráta fölött mozog. 2017 utolsó negyedében a GDP 0,4 százalékkal bővült az előző negyedhez viszonyítva. Különösen dinamikus volt a belső felhasználás bővülése, amit jelentős részben az import fedezett, jelezve, hogy a kapacitások kihasználtsága egyre inkább növekedési korlátot jelent. A GDP tavalyi 1,7 százalékos bővülését az idén és jövőre valamivel lassúbb, 1,4, illetve 1,1 százalékos tempó követheti. Ez elsősorban az export lassúbb ütemű növekedésének tulajdonítható. De mind a kapacitások, mind a munkaerőpiac oldaláról egyre inkább megmutatkoznak a kínálati korlátok.

Kína GDP-je 2017-ben 6,9 százalékkal, az előző évit meghaladó mértékben bővült. Az év eleji adatok is többségükben kedvezők: az ipari termelés élénk, a kiskereskedelmi forgalom növekedési üteme magas, a lakosság és a vállalkozások jövedelme növekszik, az exportőrök ki tudják használni a külpiacok bővüléséből fakadó lehetőségeket. A dinamikus növekedés mellett azonban egyre több lefelé mutató kockázat is látszik: a gazdaság minden szektorát eladósodottság jellemzi, törekeny a pénzügyi rendszer, helyenként nagymértékű a kapacitásfelesleg, súlyosak az ingatlanpiaci problémák. Feltételezve, hogy a gazdasági-pénzügyi folyamatokat a vezetés képes kézben tartani és a kereskedelmi háborúskodás nem eszkalálódik, 2018-ban és 2019-ben is magas, 6,7, illetve 6,5 százalékos növekedési ütemet várunk – jelentős lefelé húzó kockázatokkal.

Az orosz gazdaság a világ többi régióhoz képest szerény fellendülést mutat. Az első becslések szerint 2017-ben a GDP mintegy 1,5 százalékkal bővült, elsősorban a második félévre vártnál gyengébb teljesítménye miatt maradt el a korábbi várakozásoktól. Hasonló mértékű növekedésre lehet számítani a prognózisidőszakban is: az idei 1,8 százalékos GDP-bővülést jövőre kisebb lassulás (1,5 százalékos növekedés) követheti. Bár az emelkedő olajár a fiskális politika játékkerét növeli, de az orosz gazdaság jelenlegi állapota, a jobbiztonság tisztázatlan kérdései különösen a külföldi beruházókat késztetik továbbra is óvatosságra. A szűkülő munkaerőpiaci potenciál körülményei között ezekre a beruházókra mindenképpen szükség lenne ahhoz, hogy az orosz gazdaság dinamikusabban növekedjen.

Az euróövezet országaiban a konjunkturális élénkülés egyre erőteljesebbé válik. A kedvező tendenciákat figyelembe véve az idei évre vonatkozó GDP-előrejelzésünket 2,3 százalékra emeltük, jövőre pedig 2 százalék vagy kicsivel a feletti növekedés várható. A 28 tagállam esetében a 2017. évi 2,4 százalékos növekedés után az idén 2,3, jövőre 2 százalékos GDP-változást jelzünk előre. Ez a prognózis azon alapszik, hogy a globális élénkülés folytatódik, a geopolitikai konfliktusok nem eszkalálódnak, az amerikai gazdaságpolitika nem vezet a kereskedelmi protekcionizmus túlzott erősödéséhez és a brexit makrogazdasági hatásai kezelhetők maradnak.

Az infláció a kereslet élénkülésének és a bérek emelkedésének hatására erősödni fog, és a nyersanyagárak felfelé mutató trendje – különösen a nyersolajé – szintén ebbe az irányba hat. Az eurózóna átlagában a tavalyi 1,5 százalékos fogyasztóiárindexszel szemben az idén és jövőre is 1,6 százalék körüli áremelkedést várunk. Ez még mindig elmarad az Európai Központi Bank inflációs céljától, de egyre inkább megközelíti azt. Az Európai Unió átlagában a fogyasztói árak tavalyi 1,7 százalékos emelkedése után ennél minimálisan magasabb, 1,8 százalékos inflációt várunk.

A *munkapiaci* előrejelzések változatlanul kedvezőek. Az euróövezet esetében a munkanélküliségi ráta 2017-ben 9,1 százalékot ért el. További javulásra számítunk, az idén 8,6 százalék, jövőre 8,2 százalék körüli rátát jelzünk előre. Az Európai Unió 28 tagállamában a mutató a tavalyi 7,6 százalék után az idén 7,2 százalék, jövőre 6,9 százalék körül alakul. Gyakorlatilag valamennyi országban tovább csökken a munkanélküliség. Bár Görög-, Spanyol- és Olaszországban még mindig két számjegyű a ráta, de a trend javulóban van. A betöltetlen állások száma az Európai Unió egészében egyre nő, s a munkanélküliséggel szemben a befektetőket már a munkaerőhiány aggasztja.

A német gazdaság növekedése az IFO konjunktúrabarométer negyedik hónapja tartó visszaesése ellenére várhatóan az idén is robusztus marad. Erre utalnak a magas rendelésállományt, a továbbra is maximális kapacitáskihasználtságot jelző mutatók, vagy a bérek emelkedése. A tavalyi 2,2 százalékos GDP-bővülés többéves rekordnak számít. A legfrissebb előrejelzések az idei évre 2,3-2,4 százalékos, jövőre kissé lassabb, 2 százalékos GDP-bővülést mutatnak. A magánfogyasztást az idén is felfelé nyomják a kedvező munkaerőpiaci folyamatok. A beruházások az élénk belső kereslet mellett a külpiaci kereslet bővülésére is támaszkodhatnak. Az építési beruházások az elmúlt év második fele óta valamelyest mérsékelt ütemben bővülnek; ez a trend folytatódik az idén is. Az infláció eddig mérsékelt maradt: tavaly a német fogyasztóiár-index 1,7 százalékot ért el, és a jelenlegi előrejelzések a prognózisidő-

szakban is nagyjából erre számítanak. Az energiaárak emelkedése azonban felfelé nyomhatja a német fogyasztói árakat is.

A brit GDP 2017-ben 1,7 százalékkal nőtt, a növekedést elsősorban a magánfogyasztás lassuló bővülése fékezte. A font leértékelődése és az infláció élénkülése a magánháztartások reáljövedelmeit jelentősen csökkentette. A prognózisidőszakban egyelőre mindenki további lassulással számol: mind a magánfogyasztás, mind a beruházási tevékenység várhatóan nyomott marad. 2018-ra 1,1–1,4 százalék közötti GDP-bővülést jósolnak, ami 2019-re 1,1 százalék körülire, vagy akár 1 százalék alatti szintre mérséklődhet. A 2019 márciusára tervezett brit kilépés az Európai Unióból a befektetői hangulatot negatívan befolyásolja, de a magánfogyasztókat is óvatosabb magatartásra ösztönözheti, holott korábban éppen a magánfogyasztás volt a brit gazdaság fő hajtóereje.

Az új EU tagállamok növekedése 2017-ben 4,6 százalék volt, ami az elmúlt évtized legdinamikusabb bővülésének számít. A növekedés motorját jellemzően a beruházások jelentették, bár a kép tagállamonként eltérő. A leggyorsabb növekedést mutató Romániában a fő erőt továbbra is magánfogyasztás adja, ami azonban rontja a folyó fizetési mérleget. A román lej folyamatosan gyengül, a jegybank az inflációtól félve már másodszor emelt kamatot. A többi tagállamban enyhe inflációs nyomás várható az idén, így sem a lengyel, sem a magyar jegybanktól nem várunk kamatemelést. A Cseh Nemzeti Bank emelte ugyan az irányadó kamatot, ám ez a környező országokra nemigen van hatással. A kötvénypiacokon már egyértelműen látszanak a jelei, hogy hosszabb távon emelkedő hozamokra lehet számítani, holott az év elején még csupán néhány tized százalékpontnyi emelkedésnek lehettünk tanúi. A régióban 2018-ra 3,8 százalékos GDP-bővülést jelzünk előre. Jövőre további enyhe lassulásra számítunk, és 3,4 százalékos bővülést prognosztizálunk.

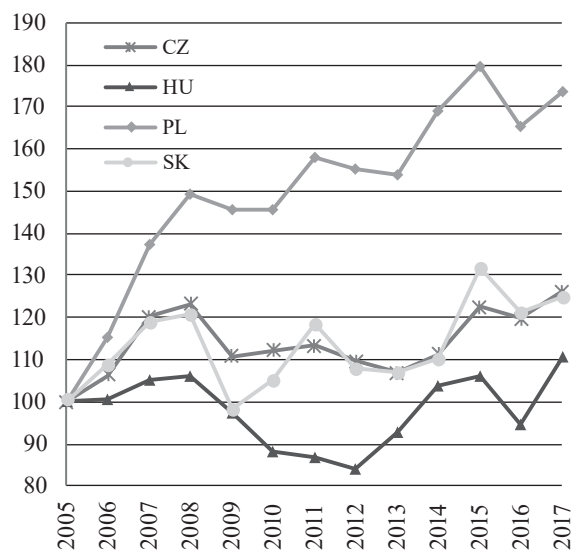
Magyar gazdaság

A gazdasági növekedés a 2016. évi erős lassulást követően 2017-ben új lendületet kapott, a GDP 4 százalékkal bővült. Ez túlszárnyalta az előzetes várakozásokat: jóformán a tavalyi év közepéig a növekedési prognózisok átlaga 3,5 százalék alatt volt, és az előrejelzők nagy többsége még az év végén is 4 százalék alatti ütemet várt. Ezzel együtt a magyar növekedés még így is a kelet-európai új EU-tagállamok átlaga alatt volt, ám ehhez az is hozzájárult, hogy Magyarországon a mezőgazdaság a régió többi országához képest kiugróan súlyos visszaesést szenvedett el.

Ahogy 2016-ban a növekedés fő gátját az uniós források átmeneti megszakadása jelentette, úgy tavaly a gazdaság dinamizálódásának egyik fontos – habár nem kizárólagos – motorja az uniós társfinanszírozású projektekhez kapcsolódó támogatások felhasználása volt. Ennek megfelelően a gazdasági dinamikát a GDP felhasználási oldalán elsősorban a *beruházások* meredek emelkedése húzta. A bruttó állóeszköz-felhalmozás volumene éves átlagban 16,8 százalékkal bővült, vagyis mintegy 10 százalékponttal magasabb ütemben, mint amekkorára egy évvel korábban az előrejelzők – átlagban – számítottak. Mivel a növekedés jócskán meghaladta – az utólagosan korrigált 2016-os számok alapján – a megelőző évi visszaesést, az állóeszköz-felhalmozás volumene túlszárnyalta a korábbi, 2015. évi rekordszintet. E komponens egész éves növekedési hozzájárulása 3,2 százalékpontos volt, vagyis ennyivel nőtt volna tavaly a GDP, ha minden más komponens stagnál – ami szintén rendszerváltás utáni rekord.

1. ábra

Bruttó állóeszköz-felhalmozás a visegrádi országokban
(2005 = 100)

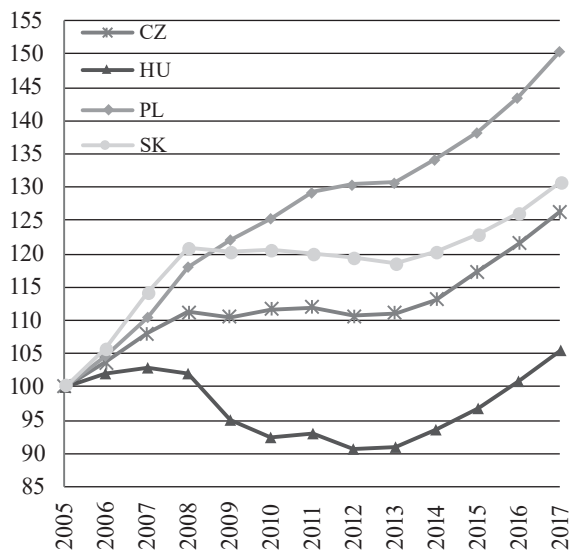
Forrás: Eurostat.

Figyelemre méltó, hogy míg 2016-ban a többi kelet-európai országban a beruházások jóval kisebb mértékben estek vissza, mint Magyarországon – noha őket is érintette az előző uniós tervezési ciklus lezárása –, tavaly a beruházások visszalendülése is Magyarországon volt a legerőteljesebb (lásd az *1. ábrát*). Ezt azonban nem lehet egyszerűen az uniós projektekhez kapcsolódó források felhasználásához kötni. Az uniós források felhasználása 2017-ben jelentősen nőtt ugyan, de becslések szerint távolról sem olyan mértékben, mint ahogy 2016-ban visszaesett. Ezt megerősíti az a tény, hogy miközben a leglátványosabb növekedési ütemet az uniós források által fűtött költségvetési beruházások produkálták, utóbbiak még nominálisan sem érték el újra a 2015-ben mért szintjüket, nemhogy reálértékben. Vagyis a tavalyi beruházási rekordteljesítményhez jócskán hozzájárult a vállalati szektor – és kisebb mértékben a háztartások lakásberuházása is. Ez természetesen jó hír – a rossz hír az, hogy a magánvállalati beruházások az év vége felé lendületüket veszítették. Például a feldolgozóipari beruházások a negyedik negyedévben csak 2 százalékkal nőttek, ami bizonytalanná teszi az idei kilátásokat.

2. ábra

A háztartások fogyasztásának volumenindexei a visegrádi országokban

(2005 = 100)

Forrás: Eurostat.

A *magánfogyasztás* már 2016-ban is dinamikusan bővült, így a tavalyi gyorsulásban nem volt közvetlen kulcsszerepe. Mindazonáltal az expanzív bérpolitika (többek között a drasztikus minimálbér- és bérminimum-emelések) és a nagyon feszes munkaerőpiac körülményei között a reálkeresetek 2017-ben rekordütemben nőttek, aminek következtében a háztartások fogyasztásának – azon belül elsősorban a 4,7 százalékos éves ütemet produkáló fogyasztási kiadásoknak – a növekedési üteme is tovább gyorsult (lásd a 2. ábrát).

Az említettek következtében 2017-ben a *belföldi felhasználás* Medgyessy Péter kormányfő száznapos programja óta nem látott ütemben (6 százalékkal) emelkedett. Ebből természetesen adódott a külkereskedelmi pozíció romlása, nagyjából a várt mértékben. A nettó áru- és szolgáltatásexport közel másfél százalékponttal húzta le a GDP-növekedést. Az áruexport 2016-hoz képest gyorsult ugyan, ahogy azt sejteni lehetett, de a gyorsulás mérsékelt maradt, miközben mind az áru-, mind a szolgáltatásimport kilőtt. Világos, hogy a belföldi felhasználás jelenlegi üteme nem fenntartható, még a tavalyinál kedvezőbb exportteljesítmény mellett sem. A mostani ütem a fogyasztásnál megkezdődött, és a beruházásoknál rövid távon végbement „helyreállítási periódusnak” is felfogható, amely nem tarthat nagyon sokáig.

A *GDP termelési oldalán* a gazdasági növekedés 2017. évi gyorsulásának legfőbb előmozdítója az *építőipar* drámai növekedése volt. Miközben tavaly év eleje táján építőipari berkekben is 10 százalék körüli növekedéssel számoltak, a valóságban az ütem meghaladta a 30 százalékot. Ehhez nagymértékben hozzájárultak az uniós források is – mindenekelőtt a mélyépítésben –, de fontos szerepe volt az iparvállalatok építési beruházásainak, valamint – főleg az év vége felé – érezhetővé vált a lakásépítési boom hatása is.

Az *ipar* is feléledt a 2016-os stagnálás közeli állapotából, ám a gyorsulás mérsékelt maradt, az éves növekedési ütem nem érte el az 5 százalékot. Ez újfent rávilágít a magyar ipar szerkezeti sajátosságára: habár a gyorsulás meglehetősen széles bázisú volt, épp a legnagyobb súlyú ágazat – az autóipar – szinte teljesen kimaradt belőle. Ez nem volt váratlan, tudni lehetett, hogy az autógyártásba komoly új kapacitások az idei évben fognak belépni. Emiatt az exportértékesítés is igen visszafogott volt, vagyis a német feldolgozóipari export tavalyi nekilendülését – különösen a második félévben – a magyar ipar csak korlátozottan tudta meglovagolni. Így az iparnak a gazdasági növekedés tavalyi gyorsulásához való hozzájárulása jóval kisebb volt, mint a hozzá képest csekély súlyú építőiparé.

A *mezőgazdaság* a kedvezőtlen időjárás következtében 10 százalékot meghaladó mértékben zsugorodott. A *szolgáltatások* jó ütemű bővülése 2017-ben is a korábbi-

nak megfelelő ütemben folytatódott, a piaci szolgáltatások erősödő növekedése és az állami szolgáltatások enyhe volumencsökkenése mellett.

Az említettek fényében felvethető a kérdés: *ha a tavalyi növekedés jelentős részben az uniós források újraindulásának köszönhető, akkor mi következik ebből az idei évi kilátásokra, illetve az azt követő évekre nézve?*

Ehhez mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy miközben az uniós társfinanszírozású projektekre elnyert támogatások kifizetését tekintve a tavalyi év volt a csúcspont, azok felhasználása az idei vagy a jövő évben lesz a legmagasabb. Vagyis az uniós források még az idén is jelentősen hozzájárulnak a beruházások növekedéséhez, sőt még abban sem lehetünk biztosak, hogy ez a hozzájárulás nem lesz-e nagyobb, mint 2017-ben volt. Így, noha arra számítunk, hogy az összes állóeszköz-felhalmozás az idén a tavalyinál jóval szerényebb ütemben – körülbelül 10 százalékkal – fog bővülni, várakozásunkhoz nemcsak lefelé, hanem felfelé mutató kockázatok is kapcsolódnak. A magánvállalati beruházások tavalyi utolsó negyedévi gyenge dinamikájához viszonyított megélnkülésének mértékét tekintve is elmondható, hogy pozitív és negatív meglepetés egyaránt elképzelhető.

Tehát a *beruházások* esetében úgy véljük, hogy *inkább csak 2020-tól kezdve érdemes aggódni, amikor az uniós források felhasználása várhatóan lejtmenetbe kerül.* A fogyasztást illetően egyelőre szintén optimisták lehetünk. A Kopint-Tárki az előrejelzők kisebbségéhez tartozik abban a tekintetben, hogy a magánfogyasztás mérsékelt gyorsulására számít az idén, a bérnövekedés bizonyos fokú lassulása ellenére. Tavaly a reáljövedelemnek a fogyasztását meghaladó bővülése mellett a háztartások nettó megtakarításai is bővültek – ez azt sugallja, hogy *a fogyasztás további dinamizálódásának van még tere*, habár ezt az idén már a megtakarítási ráta csökkenése fogja kísélni. Az is megjegyzendő, hogy a magánfogyasztás abszolút szintje csak 2017-ben érte el és haladta meg a pénzügyi válságot megelőző csúcspot. Vagyis a sok évre visszanyúlóan elhalasztott fogyasztásból adódó ösztönzés is az erőteljes fogyasztásnövekedés folytatódása irányába mutat.

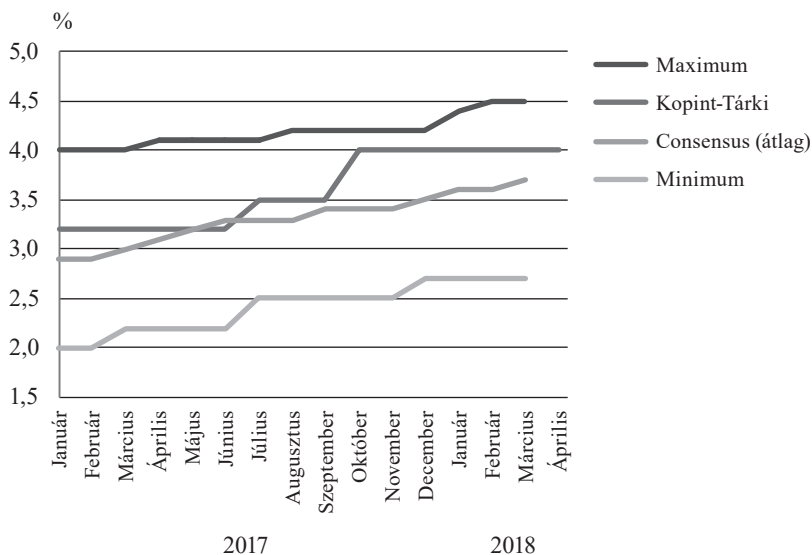
Összességében *a belföldi felhasználás érezhetően alacsonyabb lesz az idén, mint 2017-ben volt.* Ez egyrészt importoldalról lassítja a külgazdasági mérlegek romlását, másrészt a termelési oldalon az ipari növekedés gyorsulása az exportnak is lendületet ad. Így a nettó export növekedést visszahúzó hatása – csakúgy, mint a külső finanszírozási képesség csökkenése – enyhébb lesz, mint tavaly. Kérdéses ugyanakkor, hogy a külgazdasági mérlegek romlása valamikor a közeli jövőben megáll-e.

A termelési oldalon az ipari gyorsulás mértéke az egyik fő bizonytalansági pont. Jelenleg azt feltételezzük, hogy a tavalyi, 5 százalékos sem elérő ütem után az idén az ipar 6 százalékos jócskán meghaladó ütemben fog bővülni. Ez a prognózis számol az idén belépő, új autóiipari kapacitásokkal, de azokban a termelés felfuttatásának az üteme lassúbb lehet a vártnál. Ugyanakkor az építőipari növekedés idei évre várt lassulása is enyhébb lehet: jelenleg a tavalyi ütem hozzávetőleges megfeleződését várjuk, de itt a felfelé mutató kockázatot ítéljük számottevőnek. Az erős építőipari növekedés folytatódását segíti az uniós források tényleges felhasználása terén várható dinamikus emelkedés, valamint a lakásépítési fellendülés esetleges további gyorsulása. Problémát jelenthet viszont az ember- és kapacitáshiány.

3. ábra

A Consensus prognózisa a magyar GDP 2018. évi növekedésére

(2005 = 100)

Forrás: Consensus Eastern Europe.

Összességében azt várjuk, hogy az idén a GDP a tavalyival megegyező ütemben, 4 százalékkal fog nőni (lásd a 3. ábrát), miközben a növekedés szerkezete bizonyos mértékig eltolódik a beruházásoktól a fogyasztás irányába, az építőipartól az ipar

irányába, és – az utóbbinak megfelelően – részben a belföldi felhasználástól az export irányába.

Az uniós forrásoknak és a még mindig számottevő belső keresletnek köszönhetően *jövőre is 3 százalékot meghaladó növekedésre számítunk*. Ezzel azonban impliciten feltesszük, hogy a béremelkedés a továbbiakban is meglehetősen erős marad, vagyis az alacsony bérszintre épülő termelési-üzleti modell egyre inkább kifulladás. Súlyos kérdés – különösen az oktatási rendszer állapota és a továbbra is alacsony beruházási ráta fényében –, hogy az előttünk álló években egy új modellre való átállás sikeresen végbe tud-e menni.

Az államháztartás pénzforgalmi hiánya 2017-ben közel 2 ezer milliárd forint volt, mintegy 800 milliárddal meghaladta a módosított előirányzatot. A túllépés oka az európai uniós projektek előfinanszírozása volt. Amennyiben a költségvetés által megélelt uniós támogatási összegek maradéktalanul befolyznak, akkor az eredményes szemléletű hiány 2017-ben a GDP 2 százaléka körül lehetett. Ebben azonban – jelenlegi ismereteink szerint – erős kockázatok vannak, mivel az Európai Unió számos projekt indokoltságát és költségintéjét megkérdőjelezte. A 2018-as költségvetés főbb bevételi előirányzatai megalapozottak, itt is fennáll azonban az EU-támogatások beérkezése körüli bizonytalanság. Emiatt *az államháztartás hiánya a GDP 2,8 százaléka lehet*.

A GDP-arányos *államadósság* szintje visszamenőleg is megemelkedett az Eurostat döntése következtében, amely az Eximbankot a pénzügyi szektorból az államháztartási szektorba sorolta át. A csökkenő adósságtrend azonban az új módszertan mellett is érvényesül, a maastrichti kritérium teljesítése tehát nem csorbul. Az új adatok szerint a magyar államadósság 2017 végén a GDP 74 százalékát tette ki (a korábbi 72,1 százalékkal szemben), amely előrejelzésünk szerint 2018 végére 72,5 százalékra csökken, elsősorban a viszonylag magas GDP-növekedési ráta következtében.

A GDP-arányos, felülről számított *külső finanszírozási képesség* (a folyó és a tőkeemelés együttes egyenlege) 2017-ben a 2016. évi 6 százalékról 4,1 százalékra mérséklődött. Lényegében valamennyi fő összetevőjének romlott az egyenlege, egyedül az Európai Unióból származó nettó átutalások emelkedtek 1 százalékról 2,5 százalékra, ami azonban jóval elmarad a 2015. évi 6 százalékos csúcstól. Az áruforgalom többlete 4 százalékról 2 százalékra csökkent, a szolgáltatásforgalom aktívuma azonban nem változott. A jövedelemegyenleg romlása a működőtőke-befektetések nagyobb nyereségéhez köthető. A külső finanszírozási képesség 2018-ban továbbra

is a GDP 4 százaléka körül alakul: a folyó fizetési mérleg többlete várhatóan csökken, de ezt az uniós források fokozottabb nettó beáramlása ellensúlyozza.

A fogyasztói árak 2017. évi 2,4 százalékos emelkedése után 2018-ban 2,5 százalékos inflációt várunk. Felfelé mutató kockázatot az idén is várható, jelentős béremelkedés okoz, ami elsősorban költségoldali árnyomást válthat ki. De kisebb mértékben a keresleti oldalról is felfelé húzhatja az árindexet, főként a munkaigényes szolgáltatások és az élelmiszerek terén. A szolgáltatások árindexét a hírközlési szolgáltatások általános forgalmi adójának a csökkentése 2018 elején átmenetileg lefelé húzta, ennek a hatása azonban az év folyamán mérséklődhet. A 2018. decemberi árindex 3 százalék körül lehet.

A nem pénzügyi vállalatok számára nyújtott *hitelek* átlagkamata 2018 elején tovább csökkent. A folyószámlahitelek felvétele jelentős havi kilengések mellett határozottan emelkedik, és valamelyest nő az egyéb hitelek igénybevétele is. Ugyanakkor rohamosan nő a vállalatok pénzügyi betétállománya, ezen belül különösen a látra szóló betéteké. Piaci információk szerint a látra szóló vállalati betétek jelentős része az európai uniós projektek keretében az állam által megelőlegezett összegekhez köthetik.

A háztartások hitelfelvétele az elmúlt években folyamatosan emelkedett, bár ez a folyamat nem volt töretlen. Az ingadozás a fogyasztási hitelek terén különösen erős, ráadásul az elmúlt hónapokban inkább csökkenés volt tapasztalható. Az ingatlanvásárlási célú hitelek esetében az emelkedő tendencia valamivel egyértelműbb, bár 2017 decemberében és 2018 januárjában a havi folyósítás csökkent. A lakossági hitelek átlagamatának a csökkenése az elmúlt hónapokban megállt, sőt némi emelkedés tapasztalható. Ez azonban részben a fix kamatozású lakáshitelek kissé emelkedő arányának tulajdonítható, márpedig ez az átstrukturálódás a pénzügyi stabilitás szempontjából kedvező.

Magyar Nemzeti Bank: Tovább gyorsul a növekedés*

HAJNAL MIHÁLY

Magyarország gazdasági növekedésében 2013-tól kezdődően érdemi fordulatot figyelhettünk meg, amelynek eredményeként a hazai össztermék 3 százalékos meghaladó mértékű bővülése volt jellemző. Ebben a folyamatban a 2016-os év – a várakozásoknak megfelelően – kivételt jelentett ugyan, azonban az átmeneti megtorpanást követően a magyar gazdaság újra dinamikus növekedést volt képes felmutatni. Mindezek eredményeként Magyarország az európai növekedési rangsor élmezőnyébe került, míg idén a gazdasági növekedés gyorsulásával a magyar pozíció, várakozásunk szerint, tovább javulhat.

A 2017-es évhez hasonlóan 2018-ban is meghatározó növekedési tényező lesz a belső keresleti tételek – a beruházások és a lakossági fogyasztás – érdemi bővülése. Az uniós pénzek effektív felhasználása és az állam saját forrásból finanszírozott beruházásai is tovább emelkednek. Mindez azonban továbbra is alacsony költségvetési deficit mellett valósul meg, miközben az adósságráta a következő 3 évben változatlanul csökkenő pályán halad. A fogyasztás növekedése a tavalyi évhez hasonlóan erős marad, amihez a bérek idén is két számjegyjű emelése, a magas nettó pénzügyi vagyron, a lakáspiaci fellendülés másodkörös hatásai, valamint a historikusan magas lakossági bizalom is hozzájárulnak. 2018-ban a nettó export a belső keresleti tételek magas importigénye miatt még negatívan járul hozzá a gazdasági növekedéshez, azonban a zöldmezős beruházások termelővé válásával a hazai kivitel a teljes előrejelzési időszakban érdemben emelkedik. Mindezekkel párhuzamosan a folyó fizetési mérleg többlete az idei év során még szűkül, azonban előretétekintve emelkedik.

Az infláció rövid távon főként az üzemanyagokhoz kötődő bázishatások következtében emelkedik, de továbbra is a toleranciasáv alsó felében alakul. Az aktuális előrejelzésünkben tett feltevések változatlansága esetén az infláció 2019 közepén éri el fenntarthatóan az árstabilitásnak megfelelő 3 százalékos értéket.

* Az elemzés az MNB 2018. márciusi Inflációs jelentése alapján készült.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.29>

A 2017-es gazdasági folyamatok

A tavalyi év során a GDP 4 százalékkal emelkedett, ez érdemi gyorsulás a 2016-os 2,2 százalékkal összevetve. A 4 százalék körüli növekedés európai összevetésben is magasnak mondható, amellyel Magyarország a növekedési rangsor élmezőnyében helyezkedett el. A gazdasági növekedéshez alapvetően a belső felhasználási tételek járultak hozzá. A lakossági fogyasztás közel 5 százalékkal emelkedett a tavalyi év során, így a több éve tartó bővülés folytatódott. A foglalkoztatás további emelkedése révén a képzett munkaerőért folytatott verseny egyre élesebbé vált, emellett a jelentős, 15 százalékos minimálbér-emelés és a garantált bérminimum 25 százalékos emelése következtében a nemzetgazdasági átlagkeresetek két számjegyű növekedést voltak képesek felmutatni.

A növekvő jövedelem támogatta a fogyasztás emelkedését, ezen belül elsősorban a jelentős helyreállási potenciállal rendelkező tartós és félig tartós termékek vásárlására fordított kiadások növekedtek. A beruházások a 2016-os jelentős megtorpanást követően 2017 során már több mint 15 százalékkal élénkültek, amihez a magánberuházások bővülése mellett az állami szférához köthető investíciók is hozzájárultak. A háztartások beruházásai is élénkültek, mivel a tavalyi év során átadott közel 15 000 lakás nagyjából 50 százalékos emelkedés a tavalyi évhez képest. Az élénk beruházási aktivitással összhangban számottevően emelkedett az építőipar kibocsátása, amely meghaladta a 30 százalékot a tavalyi év során. A beruházás-élénkülés jól tükröződik a vállalati hitelezési folyamatokban is, hiszen amíg a teljes vállalati szektor hitelezése 7,2 százalékkal, addig a kis- és középvállalkozói szektor hitelezése 9,3 százalékkal bővült 2017 folyamán.

A tavalyi évben számos egyszeri tényező is befolyásolta a növekedést. A mezőgazdaság teljesítménye 2017-ben elmaradt a 2016. évi, historikus összevetésben is kedvező szinttől, így 0,3 százalékponttal lassította a tavalyi évi gazdasági növekedés ütemét. Emellett a négyteljes munkanap is fékezte azt. Az ipari termelés nagy változékonysága mögött is sokszor egyedi vállalati tényezőket lehetett azonosítani.

Az infláció 2017 során alapvetően a toleranciasáv alsó felében alakult, és a tavalyi év egészét vizsgálva 2,4 százalék volt. Érdemi emelkedést csupán a munkaerő-intenzív szolgáltatások körében figyelhettünk meg az év elején, a korábban említett minimálbér-emelések következtében. Ezt leszámítva azt mondhatjuk, hogy a monetáris politika szemszögéből kiemelten kezelt változó továbbra is elmaradt a jegybank középtávú céljától. A fogyasztói árak emelkedéséhez a becsléseink alapján egyre nagyobb magyarázó erővel bíró importált infláció járult hozzá érdemben. Ráadásul

a jegybanki elemzők körében árgus szemekkel figyelt alapmutatók továbbra is mérsékelt inflációs környezetet jeleztek.

Gazdasági folyamatok a következő években

A januári béradatok alapján folytatódhat a két számjegyű béremelkedés. Annak ellenére, hogy az ideai adminisztratív intézkedések – a minimálbér és a garantált bérminimum újabb emelése – kisebbek voltak, mint 2017 januárjában, mégis mind a nemzetgazdaság egészében, mind a versenyszférában 13 százalék feletti bérdinamikát mértek, ami még magasabb is volt, mint egy évvel korábban. Véleményünk szerint ebben nagy szerepe lehetett a bértorlódásnak (egyre több személy keres a minimálbér közelében), valamint a vállalatok megváltozott magatartásának (mivel az intézkedéseket már régóta ismerik, fel tudtak készülni azok hatására). A dinamikus béremelkedés erős támasza lehet a lakossági fogyasztás további emelkedésének. Új elemként a téli rezsisökkentés, valamint a nyugdíjprémiumok is támogatják az említett folyamatokat. Ezek mellett továbbra is azt gondoljuk, hogy a nettó pénzügyi vagyon korábbi felhalmozása, a fogyasztói bizalom historikusan magas szintje és a lakáspiaci élénkülés másodkörös hatásai mind hozzájárulnak a 3-4 százalék körüli fogyasztásdinamikához. Elsősorban továbbra is az importintenzív tartós termékek fogyasztásának emelkedését várjuk, amit az időközben beérkező kiskereskedelmi adatok is alátámasztottak. Ebben a termékkörben jelentős az elmaradás a válság előtti csúcshoz képest, és a háztartási szektor regionálisan is kiugró mértékben csökkentette a keresletét e termékek iránt.

Várakozásaink szerint a beruházási alapfolyamatok az elkövetkező években tovább erősödnek, így a beruházási ráta stabilan 20 százalék felett alakulhat a GDP-hez viszonyítva. Prognózisunk szerint mind a magán-, mind az állami beruházások két számjegyű növekedést lesznek képesek felmutatni az év során, amihez a rekordalacsony kamatkörnyezet, a jegybanki programok hatására élénkülő vállalati hitelezés, valamint az emelkedő belső kereslet is hozzájárul. A 2019 végéig fennmaradó beruházási ciklust a lakáspiaci beruházások is elősegítik, várakozásaink szerint további 15-20 ezer új lakást adnak át az idén. Az EU-s pénzek effektív lehívása és az állam saját forrásból finanszírozott beruházásai – bár lassabb ütemben, mint 2017-ben – egyaránt tovább emelkednek. Mindez azonban továbbra is alacsony költségvetési deficit mellett valósul meg, miközben az adósságráta változatlanul csökkenő pályán halad az elkövetkező 3 évben.

A nemzetközi konjunktúra az elmúlt negyedévekben tovább élénkült, ráadásul Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnereinek a növekedési kilátásai is

javultak. Mindemellett az elkövetkező években több nagy összegű beruházás zárul le, amelyek termelővé válása érdemben emeli a magyar exportot. Előretekintve a gazdasági növekedést a kivitel támogatja. Ezzel szemben 2018-ban a belső keresleti tételek magas importintenzitása miatt a nettó export még enyhén fékezi a GDP bővülését. A hazai exportszerkezetnek olyan jellemzői vannak, amelyek alapján azt mondhatjuk, hogy a külső kereslet emelkedésénél még nagyobb mértékben tud bővülni az exportpiaci részesedés. Összességében úgy látjuk, hogy a GDP az idei évben tovább gyorsul, és 4,2 százalékon alakulhat a dinamika.

2020-tól a beruházási ciklus kifizetésére számítunk, amihez a lakáspiac lassulásával összhangban mérséklődő lakossági beruházások, valamint az európai uniós források effektív felhasználásának visszaesése miatt csökkenő állami beruházások járulnak hozzá. Így prognózisunk aktuális feltevéseinek érvényesülése esetén a növekedés jövőre 3,3 százalék, míg 2020-ban a beruházási ciklikus kifizetése következtében 2,7 százalék lehet. Mindezekkel párhuzamosan a folyó fizetési mérleg többlete az idei év során még szűkül, azonban előretekintve emelkedik.

Az árindex az elmúlt időszakban várakozásainknak megfelelően alakult. Rövid távon azt gondoljuk, hogy az üzemanyagokhoz kötődő bázishatások következtében az infláció emelkedik ugyan, de továbbra is a toleranciasáv alsó felében alakul. Az előrejelzési horizonton a maginfláció fokozatos emelkedésére számítunk, amelyet alapvetően az élénk belső kereslet és az emelkedő bérdinamika magyaráz. Ugyanakkor a dinamikus béremelkedés költségekre gyakorolt hatását több tényező együttesen tompítja. A többéves bérmegállapodás értelmében a szociális hozzájárulási adó 2,5 százalékponttal mérséklődik az idén, míg aktuális előrejelzésünk alapján 2020 második negyedében csökkenhet újfent. Mindezek mellett a gazdaság fokozatos fehéredése is visszafogja a béremelések inflációra gyakorolt hatását. Az árdinamika emelkedését korlátozza az a tény is, hogy az Európai Központi Bank mérsékelte az eurózána inflációjára vonatkozó prognózisát – ami aktuális becsléseink alapján egyre nagyobb magyarázó erővel bír a hazai árdinamikára nézve –, így továbbra is a középtávú céljától elmaradó árindexet jelez előre. Emellett a lakossági inflációs várakozások is historikusan alacsony szinten stabilizálódtak, ami összességében szintén fékezi az áremelkedés ütemét. A legfrissebb piaci árazások alapján pedig továbbra is az mondható el, hogy a globális nyersanyagárak mérsékelt szinteken alakulnak, így a maginfláción kívüli termékkör számottevő emelkedése sem várható az előrejelzési horizonton. Összességében az aktuális előrejelzésünkben tett feltevések változatlansága esetén az infláció 2019 közepén éri el fenntarthatóan az árstabilitásnak megfelelő, 3 százalékos értéket.

Pénzügykutató Zrt.: Még kitart a lendület*

VÁRHEGYI ÉVA

Tavaly meglódult a magyar gazdaság, és a lendület az idén is kitart. A négy százalékos körüli növekedést a kedvező világgazdasági konjunktúra mellett az uniós pénzforrások gyorsított felhasználása táplálja, de szerepet játszik benne a választásokra tekintettel is fellazított költségvetési és jövedelempolitika, továbbá a gazdaságélénkítő monetáris politika. A növekedés meghatározó tényezői a fogyasztás és az uniós pénzek költségvetési megelőlegezésével gerjesztett fejlesztések, de a kedvező konjunktúra és az erősödő munkaerőhiány a magánberuházásokat is ösztönzi. A munkanélküliség történelmi mélypontra süllyed, ám a munkaerő szűkössége miatt a foglalkoztatás eléri a határát. A gazdaság dinamikus növekedése egyelőre nem veszélyezteti az egyensúlyi helyzetet. A lendület még 2019-ben is kitarthat, de az uniós források méréséklődésével várhatóan megtörik, mivel a növekedés belső motorjai nem erősödtek meg kellően. A későbbiekben feszültségeket okozhat, hogy a magyar kormány és a jegybank a kivételesen kedvező külső konjunkturális feltételek között is maximálisan kihasználja a gazdaságélénkítés eszközeit, ezért a rosszabb időkben nem marad tér az anticiklikus gazdaságpolitikára.

A világgazdasági keretfeltételek

2017-ben – hatéves lassulást megtörve – 3,7 százalékra emelkedett a globális növekedési ütem. A gyorsuló dinamika valamennyi nagy régiót és a világgazdaság 75 százalékát jellemezte, beleértve a legalacsonyabb jövedelmű országokat. A Magyarország fő piacának számító Európai Unióban, illetve az eurózónában is a vártnál jobban (az előzetes adatok szerint 2,4 százalékkal) nőtt a GDP, ami tíz éve a legmagasabb érték. Az európai növekedést keresleti oldalról elsősorban a beruházások húzták, de magas volt a kedvező külső konjunktúrát kihasználó export dinamikája

* A cikk a Pénzügykutató Zrt. Még kitart a lendület. A magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2018-ban című munkája alapján készült. A tanulmány elkészítésében részt vettek: Antalóczy Katalin, Herczog László, Mohácsi Kálmán, Neményi Judit, Petschnig Mária Zita, Várhegyi Éva, Voszka Éva. Szerkesztette: Várhegyi Éva.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.33>

Várhegyi Éva, az MTA doktora, a Pénzügykutató Zrt. tudományos tanácsadója.
E-mail: evavarhegyi@t-online.hu

is. Más tényezők mellett a kedvező munkaerőpiaci folyamatok hatására a magánfogyasztás is élénkült. A monetáris politika szintén támogató jellegű: az Európai Központi Bank nem emelte irányadó kamatát, és 2018 szeptemberéig folytatja az eszközvásárlási programot. A fiskális politikák összességükben semleges hatást gyakoroltak a növekedésre.

Németország nagyon jól teljesített 2017-ben. Hároméves folyamatos gyorsulás után 2,5 százalékkal nőtt a GDP, ami 2011 óta a legmagasabb érték. A növekedést elsősorban a (közösségi és magán-) fogyasztás dinamizálta, legfontosabb tényezője a továbbra is kedvező munkaerőpiac volt. A foglalkoztatottság 1,5 százalékkal tovább emelkedett, a munkanélküliségi ráta rekordalacsony szinten állt. A közösségi fogyasztás növekedése főként a menekültek integrálásához kapcsolódik. Dinamikusan nőttek a beruházások is, a fogyasztási és a külső keresletre reagálva. A versenyképes exportszektor kihasználta a kedvező külpiazi feltételeket, de a fogyasztásbővülés az importot is növelte, így a nettó export 2017-ben kevésbé lett növekedésdinamizáló tényező. A német áruexport bő 6, az import jó 8 százalékkal bővült, a külkereskedelmi mérleg aktívuma ezért 4 milliárd euróval csökkent, de a folyó fizetési mérleg GDP-arányos többlete még mindig megközelíti a 8 százalékot. A növekedési faktorokban bekövetkezett fordulat nem volt negatív hatással az államháztartásra, sőt a GDP-arányos államháztartási egyenleg 2014 óta fennálló aktívuma 1,2 százalékra emelkedett. A GDP-arányos államadósság is folyamatosan csökken: 2016-ban 70 százalék alá esett, tavaly már 65 százalék körül alakulhatott.

Az Egyesült Államokban az előző évi megtorpanás után 2017-ben negyedévről negyedévre gyorsult a növekedés, éves átlagban 2,3 százalékkal bővült a GDP. A növekedés motorja a magánberuházás volt, de a kedvező munkaerőpiaci folyamatok (nőtt a foglalkoztatottság, csökkent a munkanélküliség) a háztartások fogyasztását is dinamizálták. Az erős külpiazi kereslet a kivített ösztönözte, bár az import élénkülése miatt a nettó export kissé fékezte az amerikai növekedést. A monetáris politika kondíciói tovább szigorodtak, a Fed decemberben ismét emelte irányadó rátáját. A kormányzati költekezés növekedésélénkítő hatása is csökkent, de a fiskális politika alapvetően semleges maradt. A folyó fizetési mérleg GDP-arányos hiánya 2,4 százalékon maradt, az államháztartási hiány kissé emelkedett.

A japán gazdaság a várakozásoknál sokkal jobban produkált: a kedvező külpiazi feltételek mellett a GDP az előző évi duplájával, 1,8 százalékkal nőtt, amiben a támogató monetáris és fiskális politika is szerepet játszott. A japán gazdaság ismét kikapaszzkodott a deflációból.

A *feltörekvő, fejlődő országok* növekedése is gyorsult 2017-ben, bár a fejlett országokénál kevésbé. A várakozások ellenére a kínai növekedés nem lassult tovább, hanem kissé erősödött, elsősorban a kedvező külpiaci feltételek, de a fennmaradó gazdaságpolitikai ösztönzés miatt is. Így a kínai modellváltás (fordulat az export- és beruházásvezérelt növekedés felől a fogyasztás és szolgáltatások által dinamizált felé) megtorpant. Az indiai gazdaság némileg lassult, de továbbra is jól teljesített: közel 7 százalékkal bővült. Kikapaszkodott a recesszióból Oroszország és Brazília, elsősorban az olaj- és nyersanyagárak emelkedésére támaszkodva.

A világgazdaságban az *egyensúlyi folyamatok* némileg *javultak*: a német és a kínai folyó fizetési mérleg többletei kicsit csökkentek, az USA mérleghiánya nem nőtt érdemben. Továbbra is nagy volt a pénzbőség a világban, de az *infláció mérsékelt maradt* a fejlett országokban, a feltörekvő államokban pedig még kissé csökkent is. Az *olajárakat felfelé nyomták* a javuló növekedési kilátások, a szélsőségesen hideg időjárás az USA-ban, az OPEC+ megállapodás az olajtermelés korlátozásáról és a közel-keleti geopolitikai feszültségek. Az IMF becslése szerint a WTI, a Brent és a Dubai átlagára az előző évben bekövetkezett, közel 16 százalékos csökkenés után 2017-ben 23 százalékkal emelkedett, az éves átlagár megközelítette a hordónkénti 53 dollárt.

A *világkereskedelem* is váratlanul *jól alakult* 2017-ben. Bár 2016-os elemzésében több nemzetközi szervezet (OECD, IMF) is megkongatta a vészharangot az áruk és szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének rendkívül nyomott növekedése miatt, amelyben a globalizáció megtorpanásának, sőt visszafordulásának jelét látták, ez nem igazolódott. Az áruk és szolgáltatások nemzetközi kereskedelme 2016 második felétől lassan nekilendült, és 2017-ben összességében *4,7 százalékkal bővült*, ami 2011 óta a legmagasabb érték. A dinamika mögött többek között a fejlett országok beruházásainak növekedése, illetve az ázsiai feldolgozóipari termelés emelkedése állt. A *külföldi közvetlen tőke-befektetések* értéke ugyanakkor jelentősen, összességében 16 százalékkal *visszaesett*.

2018 tavaszán *optimista hangulat* jellemzi a világgazdasági várakozásokat – annak ellenére, hogy az idei folyamatokat *számos komoly és egyre erősödő kockázat* veszélyezteti. Az optimista várakozások alapja az erős üzleti és fogyasztói bizalom, a kedvező globális pénzügyi kondíciók és munkaerőpiaci helyzet. Az optimizmust alátámasztja az USA-ban bevezetett adóreform, amelynek rövid távon (2018–2019-ben) nemcsak az Egyesült Államokban, hanem globálisan is erős növekedésösztönző hatása lesz. 2018-ban a várakozások szerint ismét a fejlett országok, ezen belül elsősorban az *USA lesz a világgazdaság motorja*. Az amerikai növekedés 2,7 szá-

zalékra gyorsulhat, ennek ellenére nincs komolyabb inflációs veszély, a Fed 2 százalékos inflációs célja nagyjából megvalósulhat. Várhatóan folytatódik az irányadó kamat fokozatos emelése, akár már most, tavasszal. Az adóreform két „mellékhatásaként” mind a folyó fizetési mérleg, mind az államháztartás hiánya növekedni fog. Előbbi egyelőre még fenntartható mértékben (GDP-arányosan 2,7 százalékos hiány várható), utóbbi azonban erőteljesen: a költségvetési deficit elérheti a 4,5 százalékos arányt.

Az *eurózónában* nagyjából a tavalyi dinamikával folytatódhat a növekedés. A hajtóerő továbbra is az élénk beruházási tevékenység lesz, de a magánfogyasztás is emelkedő pályán marad. Az Európai Központi Bank 2018-ban várhatóan nem változtat irányadó kamatán, az eszközvásárlás havi összegének felére csökkentéséről hozott döntéshez pedig hozzátették, ha szükséges, ismét kibővítik a programot. A monetáris kondíciók tehát támogatók, a fiskális politikák pedig semleges hatásúak maradnak. Az országokénti növekedési ütemek kiegyenlítettek lesznek, a legfontosabb magországok (Németország, Franciaország, Hollandia, Ausztria) GDP-dinamikája 2 százalék felett alakul. Inflációs veszély továbbra sem fenyeget, a fogyasztói árak a tavalyi ütemben emelkedhetnek. Németországban az idén csak minimális lassulás következhet be, de a tavalyi dinamika sem zárható ki.

A *feltörekvő, fejlődő országok csoportjának* növekedési üteme csak mérsékelten emelkedik. A legdinamikusabb térség, a feltörekvő ázsiai országok gazdasági a tavalyihoz hasonlóan bővíhetnek, bár a kínai növekedés kissé lassul, az indiai pedig gyorsul. A térség motorja egyértelműen India lesz, amely ismét 7 százaléknál tempósabban növekedhet. Kínában a modellváltás üteme lassulhat, a gazdasági növekedést várhatóan ismét a külső kereslet (az export) dinamizálhatja. Latin-Amerika kissé erősödik, Mexikó az USA növekvő keresletére támaszkodhat, Brazília az emelkedő nyersanyagárakat használja ki. Az orosz GDP is elsősorban a magasabb energia- és nyersanyagárak hatására nőhet 1,8 százalékkal.

Az *olajárak* idej alakulását több, egymásnak ellentmondó tényező alakítja. A kedvező globális gazdasági folyamatok tovább emelik a keresletet, de ennek üteme várhatóan lassulni fog. Az OPEC 2018 végéig meghosszabbította a termelés visszafogását, viszont Oroszország valószínűleg kilép a megállapodásból, és növeli olajkínálatát. A geopolitikai feszültségek fennmaradnak, és a spekuláció is egyelőre felfelé hajtja az árakat, bár ez gyorsan a visszájára fordulhat. Az OPEC termelés-visszafogását az Egyesült Államok növekvő palaolaj-kínálata is ellensúlyozza. Mindennek eredőjeként további, de a tavalyinál mérsékeltebb olajár-emelkedéssel

számolhatunk. A Brent, a WTI és a Dubai átlagára 10-12 százalékkal növekedhet, a hordónkénti olajár 2018-ban átlagosan 58-60 dollár lehet.

A *világkereskedelem* a tavalyihoz hasonló dinamikával, *4,6 százalékkal növekedhet*, és a külföldi közvetlentőke-befektetések is bővíülhetnek. Az optimista képet azonban számos *kockázati tényező* árnyalja. Az egyik legsúlyosabb az Egyesült Államok elnökétől kiinduló protekcionizmus erősödése, amelynek első jele a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségről (TTIP) szóló tárgyalások megszakadása, az USA kilépése a Csendes-óceáni Partnerségből (TPP) és az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) újratárgyalása volt. A vas- és alumíniumtermékek jelentős vámemelésének bejelentése már súlyos *kereskedelmi háborút vetít előre*, és alááshatja a nemzetközi kereskedelmi rendszer II. világháború után lerakott alapjait. 2018-ban erőteljesen előre kell haladni a brexit-tárgyalásokon, azok kimenetele még mindig bizonytalan. Mindkét tényező visszafoghatja a nemzetközi kereskedelem bővülését, a beruházásokat, megtorzíthatja a nemzetközi termelési hálózatok működését, és gátolhatja a növekedést. Kockázatot jelentenek továbbá a képződő eszökbuborékok, valamint az esetleg erősebb inflációs nyomás az Egyesült Államokban, amely gyorsabb, rosszul időzített kamatemelésre ösztönözheti a Fedet. Számos politikai kockázat is kirajzolódik a Közel-Keleten, Kelet-Ázsiában, de Spanyolországban és Olaszországban is. A jelzett tényezők közül akár egy bekövetkezése is jelentősen ronthatja számszerű prognózisunkat.

A magyar gazdaság növekedésének forrásai

Az előzetes adatok szerint *2017-ben 4 százalékkal nőtt a magyar gazdaság*, megfordítva az előző évek lassuló tendenciáját. A hazai növekedés meghaladta ugyan az Európai Unióét, de a volt szocialista országok körében nem volt kiemelkedő. A GDP többléte nagyobb részét a termelékenység emelkedéséből adódott, ami fordulatot jelzett az előző évek extenzív jellegű pályájával szemben. A termelés bérigényessége azonban emelkedett, ami a fejlesztési források beszűkülésére, perspektivikusan pedig kedvezőtlenül alakuló teljesítményre utal. A dinamikus növekedés a kedvező külső konjunktúrának, az uniós források erősödő beáramlásának (illetve a költségvetésből történő megelőlegezésüknek), a kiengedő kormányzati és a hozzá társuló laza monetáris politikának, valamint a lakásépítések felpörgésének volt köszönhető.

Az élnk külső konjunktúra mellett felpumpált belső kereslet *prociklikus gazdaságpolitikát* jelentett.

A parlamenti *választások évében, 2018-ban* a kormányzati politika tovább erősíti a belső keresletet. A beruházások (és vele együtt az import) dinamikája csak a magas bázis miatt csökken. A kedvező jövedelmi és foglalkoztatási feltételek mellett – az elhalasztott fogyasztás pótlása és a lakásépítések másodlagos hatása nyomán – a háztartások fogyasztása és reálfelhalmozása egyaránt jobban emelkedik a múlt évinél. A választásokra tekintettel a kormány a háztartások természetbeni juttatásait is bővíti. A végső fogyasztást csak a közmunkások számának csökkentése miatti, alacsony dinamikájú közösségi fogyasztás korlátozza. Az export növekedési üteme némileg mérséklődik, azonban a beruházások ütemcsökkenése ennél jobban veti vissza az import dinamikáját, így a nettó export az előző évinél kevésbé mérsékli a GDP-t. A *bruttó hazai termék* így prognózisunk szerint 2018-ban a múlt évinél valamivel kevésbé, *3,9 százalékkal emelkedik*, de szerkezetében nem módosul. A vártnál kedvezőtlenebb külső feltételek mellett ennél kisebb is lehet a növekedés.

Beruházások

Az egy évvel korábbi, jelentős visszaesés után 2017-ben 16,7 százalékkal nőttek, de a GDP-hez mért rátái még így sem elégségesek a gyors felzárkózáshoz. A fellendülésben szerepet játszott a konjunktúrához fejlesztésekkel alkalmazkodó és többnyire a költségvetésből is megtámogatott cégbefektetések felfutása, a javuló jövedelemkilátások miatt is élénkülő lakáskereslet, valamint – meghatározó mértékben – az uniós pénzforrások megnyílása, amelyek zömét több százmilliárd forinttal a magyar költségvetésből előlegezték meg. Noha a 2007–2013 közötti uniós ciklusban egy főre vetítve Magyarország kapta a legtöbb támogatást a volt szocialista országok körében, ő nyújtotta a leggyengébb teljesítményt: a beruházások szintje 2016-ban még 10 százalékkal elmaradt a 2004. évitől. Így a tavalyi beruházási boom csak a lemaradást mérsékelhette.

2018-ra a beruházások további 9 százalékos növekedését prognosztizáljuk. Ennél nagyobb ütemet várunk a zömében uniós pénzekből táplálkozó szállítás, raktározás, víz-, csatorna- és hulladékgazdálkodás ágazatokban, valamint az energiaszektorban és a lakossági ingatlanoknál. A feldolgozóipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, építőipari beruházások viszont a tavalyinál mérsékelt ütemben növekednek. A jó konjunkturális kilátások, a kedvezőbbé váló adózási feltételek, az elmaradt állóeszköz-fejlesztések pótlásának igényei és a munkaerőhiány mellett az alacsony kama-

tok, valamint a bankok javuló hitelezőképessége is ösztönzi a beruházásokat. Az uniós pénzek lehívásának a korábbiaknál jóval nagyobb szerepe lesz a fejlesztésekben. A beruházási szándékok teljesülését finánciális oldalról a kiemelt projektekhez (foglalkoztatás bővítése, versenyképesség erősítése) megszerezhető állami támogatás és a háztartások magas pénzvagyona is segíti.

Keresetek

Nemzetgazdasági szinten mind a bruttó, mind a nettó keresetek 12,9 százalékkal (közfoglalkoztatottak nélkül 11,7 százalékkal) növekedtek 2017-ben, a reálkeresetek 10,3 százalékkal emelkedtek. A versenyszférában a minimálbér 15 és a bérminimum 25 százalékos emelése önmagában, illetve a tovagyrúró hatásán keresztül jelentős, 11,7 százalékos átlagkereset-emelést kényszerített ki. Az állami vállalatoknál jelentősen, összességében körülbelül 15 százalékkal emelték a béreket, mintegy 60 milliárd forintos összegben. A költségvetési szférában alkalmazott paraméterek (közalkalmazotti illetménytábla, illetményalap) tavaly sem változtak, azonban számos, jogszabályban is garantált béremelésre került sor, összességében 15,9 százalékos növekménnyel. A közfoglalkoztatás jelentős csökkenése miatt a közfoglalkoztatottak nélkül számított mérték ennél alacsonyabb, 13 százalék lett.

2018-ban további jelentős, bár a tavalyitól elmaradó keresetnövekedés várható. Noha a minimálbér, illetve a bérminimum kisebb (8,2, illetve 12 százalékos) mértékben nő, a fokozódó munkaerőhiány miatt folytatódnak a béremelések. A közfoglalkoztatás tovább mérséklődik, így a nemzetgazdasági átlag lényegesen meghaladja a közfoglalkoztatottak nélkül számított értéket. A személyi jövedelemadó változatlan kulcsa mellett a bruttó és a nettó növekmény idén is megegyezik. A versenyszféra állami társaságainál a kormány a 2017–2019-es időszakra megállapodott az érintett szakszervezetekkel. Az idei évre a MÁV-nál, a Magyar Postánál, a Volánnál és a regionális víziközmű-társaságoknál 12, az MVM-nél 9 százalékos keresetnövekedést rögzítettek. Mindezek alapján a versenyszférában és a költségvetési szférában egyaránt 9,5 százalékos, és így nemzetgazdasági szinten is ekkora keresetnövekedést várunk, ami a reálkeresetek 7 százalékos emelkedésével jár.

Foglalkoztatás, munkanélküliség

Mérséklődő dinamikával ugyan, de 2017-ben is tovább bővült a foglalkoztatás. A növekmény – a korábbi évekkel ellentétben – az elsődleges munkaerőpiacon következett be, miután mind a közfoglalkoztatottak, mind a külföldi telephelyen

foglalkoztatottak (ingázók) száma csökkent. A korábbi trendtől eltérően az iparban bővült a foglalkoztatás, míg a szolgáltatásoknál csökkent. Éves átlagban a foglalkoztatottak száma 4,421 millió főre emelkedett – ez 59,3 százalékos foglalkoztatási rátát jelent –, a munkanélküliek száma 191,7 ezer főre csökkent, ami 4,2 százalékos munkanélküliségi rátának felel meg.

2018-ban a foglalkoztatás további bővülésére számítunk, de a dinamikája mérseklődik. A fokozódó munkaerőhiány miatt ugyanis egyre nehezebb új munkaerőt alkalmazni, ami a szezonális, illetve tartósan külföldön dolgozók nagy számával is összefügg. Mivel ez a csoport jellemzően szakképzett és vállalkozó szellemű emberekkel áll, a külföldi munkavállalás rontja az itthon maradók átlagos minőségét, a fellépő munkaerőhiány pedig egyre több területen akadályozza a foglalkoztatás bővülését, és így a gazdaság növekedését. A munkaerőpiac kezd telítődni, erősödnek a strukturális feszültségek. A kormány ezt a közfoglalkoztatás további csökkentésével próbálja oldani: az idén erre előirányzott összeg 225 milliárd forint (ami 100 milliárddal kevesebb a tavalyinál) a tervek szerint átlagosan havi 160 ezer fő foglalkoztatására elegendő. Bár a kormány azzal számol, hogy a munkaerőhiány miatt a közfoglalkoztatottak mind nagyobb hányada elhelyezkedik az elsődleges munkaerőpiacon, ezt a szükséges szaktudás hiánya és a területi mobilitás gyengesége nehezíti. Mindezek alapján éves átlagban *a foglalkoztatottak számát 4,48 millió főre (60 százalékos foglalkoztatási ráta)*, a munkanélküliek számát 164 ezer főre becsüljük, ami rekordalacsony, *3,5 százalékos munkanélküliségi rátát* jelent.

Megtakarítások, hitelek

Tavaly a háztartások jelentősen emelkedő reáljövedelmük mellett sem növelték pénzügyi megtakarításaikat: a nulla közeli kamatok miatt inkább ingatlanba, műkincsbe fektették be fogyasztásra el nem költött többletjövedelmüket. A lakáspiac feléledése meglódította az ingatlanhitelezést, a magasabb reáljövedelmek pedig a fogyasztási hitelezést ösztökélték, de az új hitelfolyósítások összességében még alig haladták meg a törlesztéseket. A háztartások nettó pénzügyi megtakarítása az előző évihez hasonló lehetett, a megtakarítási ráta 4 százalék körül alakult. A vállalati szektorban az új hitelfelvetelek már érzékelhető mértékben meghaladták a hiteltörlesztéseket, ám a növekvő uniós források és a fiskális expanzió jövedelemnövelő hatására a megtakarítások is nőttek. A szektor ezért továbbra is nettó megtakarító pozícióban maradt.

A 2018-ban folytatódó bérciáramlás hatására tovább bővül a háztartások jövedelme, ám a negatívvá váló reálkamatok inkább a fogyasztást és a reáljóságokba (ingatlan, műkincs, nemesfém) történő befektetéseket ösztönzik, ezért a lakosság bruttó pénzügyi megtakarítása nem bővül. A fogyasztáshoz és a lakásberuházásokhoz kapcsolódó hitelezés egyaránt felerősödhet, így a GDP arányában 3,4 százalékra mérséklődhet a háztartások nettó pénzügyi megtakarítása. A vállalatok jövedelmezőségét a társasági adókulcs csökkenése és az uniós források nagyobb felhasználása is javítja. A hitelek mérséklődő reálkamata és a kedvező konjunkturális környezet erősítheti a hitelezést, ezért a vállalati szektor megtakarítói többlete tovább mérséklődhet, ám még az idén sem kerül az egészséges gazdaságokat jellemző, nettó hitelfelvevői pozícióba.

Az egyensúlyi helyzet alakulása

Külső egyensúly

A kivitel és a behozatal növekedési üteme 2017-ben egyaránt erőteljesen gyorsult. Európában számolva az előbbi 8,2, az utóbbi 11,1 százalékkal emelkedett, aminek hatására a külkereskedelmi mérleg aktívuma 1,6 milliárd euróval, 8,1 milliárd euróra csökkent. Volumenben a behozatal dinamikája hónapról hónapra meghaladta a kivitelét, júniustól a különbség jelentőssé vált. Tavaly a kiviteltek évek óta először nem a gépipari termékek, hanem a feldolgozott termékek heterogén árucsoportja dinamizálta. Az energiafejlesztő gépek (benzines és dízelmotorok) kivitele csökkent, a közúti járművek exportja pedig csak 2,9 százalékkal emelkedett. Erőteljesen nőtt a vas és acél (61 százalékkal), a vegyi termékek, műanyag alapanyagok és termékek kiszállítása. A jelentős súlyú szakmai, tudományos és ellenőrző műszerek (autóelektronika) és a gyógyszerek exportja szintén dinamikusán bővült. Ugyancsak élénken nőtt az élelmiszerek, ezen belül a gabona kivitele (több mint 26 százalékkal). Összességében némileg csökkent a kivitel koncentrációja az előző két évhez képest, de a hazai ipar és export továbbra is erősen kiszolgáltatott maradt az autóiipari konjunktúrának. A dinamikus importbővülés mögött részben az energiahordozók árának és mennyiségének növekedése állt, de szerepe volt benne a fogyasztás növekedésének (ruházat, cipő, élelmiszeripari termékek), illetve a folyó termelés importszükségletének (járműipari, elektronikai alkatrészek, élőállatok) is. A külkereskedelem relációs szerkezete alig változott: az exportban az Európai Unió továbbra is a 80 százalékos

arányt közelíti, az importban némi csökkenés után 77 százalék volt e régió részese-dése.

A romló áruforgalmi egyenleg hatására a *folyó fizetési mérleg többlete* 3,6 milliárd euróra, a GDP 2,9 százalékára mérséklődött. Az uniós transzferek jóvoltából azonban a magyar gazdaság *külső finanszírozási képessége* továbbra is jelentős maradt, meghaladhatta a GDP 4 százalékát.

A világgazdasági és hazai adatok ismeretében úgy véljük, hogy 2018-ban – a kockázatokkal terhelt, de prognózisunk szerint erősödő világgazdasági és európai konjunktúra, illetve a magas bázis hatására – a magyar export euróban számolt növekedési üteme kissé lassul, de továbbra is erős marad. Az import értékének alakulását az emelkedő energiaárak, a megugró fogyasztás és a beruházások növekedése befolyásolják. Így a kivitel 7,5 százalékkal, a behozatal pedig 8,7 százalékkal bővíülhet. Az import javára elnyíló olló némileg záródik, ennek ellenére az idei évben jelentősen – több mint 2,6 milliárd euróval – csökken a külkereskedelmi mérleg aktívuma. Nem számítunk arra, hogy a külkereskedelem relációs szerkezetében 2018-ban lényeges elmozdulás lenne. Meghatározó marad az Európai Unió, ezen belül a régi tagországok, illetve Németország. Az export áruszerkezetére továbbra is a rendkívül erőteljes koncentráció, a járműipar meghatározó szerepe lesz jellemző.

A 2018-ban tovább mérséklődő áruforgalmi aktívum hatására a *folyó fizetési mérleg többlete* 2,3 milliárd euróra, a GDP 1,8 százalékára csökkenhet. A tőkemérleget azonban még mindig erősítik az uniós transzferek, így a külső finanszírozási képesség elérheti a 4,6 milliárd eurót, a GDP 3,5 százalékát.

A 2008-as válság óta Magyarország sajátos adóparadicsomként működik, ezért a fizetésimérleg-statisztikában *külföldi közvetlentőke-befektetesként* jelenik meg számos olyan nagy összegű ügylet, amely kizárólag adóoptimalizálási célokat szolgál, és a tőke csak átfolyik az országon. Az, hogy a valódi befektetések számára mennyire volt vonzó Magyarország, a speciális célú vállalatok és az átfolyó tőke nélküli számokból csak pár év múlva derül ki. A jelenlegi folyamatokat ezért a 2012–2013 közötti adatokból prognosztizáljuk, amiből kitűnik, hogy a *tőkebefektetések legstabilabb része a jövedelmek újrabefektetése*. Az adósságtípusú instrumentumok (a vállalaton belüli kölcsönök nyújtásának és törlesztésének egyenlege) a befektetés módjának sajátosságából adódóan rendkívül volatilisak, a részvény és egyéb részesedés típusú beáramlás meghatározó része ezekben az években a kereskedelmi bankoknál valósult meg. Az előzetes adatok helyett ezekre a tendenciákra és a nemzetközi folyamatokra alapozva a 2017-ben közvetlen befektetesként Magyarországra érkezett

külföldi tőkét *2 milliárd euróra* becsüljük, amelynek döntő része az itt működő külföldi leányvállalatokban keletkezett *profit visszaforgatása* volt.

A tőkebefektetések várható értékét *2018-ban* a viszonylag kedvező nemzetközi trendek mellett a hazai környezet bizonytalansága is befolyásolja. Az alacsony társasági adó vonzó lehet az adóoptimalizálásban érdekelt vállalatoknak, ám a gyorsuló bérnövekedés és a külföldellenes retorika ellenkező hatást kelthet. Arra számítunk, hogy a beáramló tőke értéke minimálisan haladhatja meg a tavalyit, és 2,1 milliárd euró körül lehet.

Államháztartás

A költségvetést kedvező külső és belső folyamatok alakítják, növelve kormány mozgásterét a költsékezésben. 2017 már a hatodik év, amikor a magyar államháztartás hiánya az európai uniós módszertan szerint a 3 százalékos küszöbérték alatt volt, és ez várhatóan az idén is így lesz. A költségvetés helyzetét javítja, hogy a jó konjunktúra, a növekvő külső kereslet, valamint az erősödő foglalkoztatottság, az emelkedő bérek és a gazdaság dinamizálódása bővítik az adóalapokat. A költségvetés a bevételi oldalon az adókulcsok (vállalati nyereségadó, bankadó, személyi jövedelemadó, szociális hozzájárulási adó, szelektíven az áfa) csökkentésével és az adókedvezmények (családi és sportcélú társasági adóelengedés) növelésével operál. A kiadási oldalt a béremelések (minimumbérek, életpályamodellek) és az induló beruházási projektek jellemzik, amihez az uniós pénzek gyorsított megelőlegezése társul (ezzel a költségvetési kiadások „büntetlenül” tovább növelhetők, mert csak a pénzforgalmi elszámolást terhelik).

Az államháztartás központi alrendszerének *pénzforgalmi hiánya 2017-ben* lényegesen meghaladta a tervezettet, elérte a GDP 5,1 százalékát. Ebben az *uniós pénzek gyorsított megelőlegezése* tükröződött, ami azonban az ESA-2010 módszertan szerinti elszámolásban nem jelenik meg. Ez és az önkormányzatoknál keletkezett többlet miatt az államháztartás *ESA-2010 szerinti hiánya* becslésünk szerint csupán a *GDP 2,1 százalékát tette ki*, vagyis a 2,4 százalékos előirányzat alatt maradt. Az első háromnegyed évben visszafogott volt a költségvetési gazdálkodás, de a kedvező alapfolyamatok és a beérkező uniós támogatások láttán *az utolsó negyedévben átláthatatlan és ellenőrizetlen ad hoc költsékezés indult be*.

2018-ban az államháztartás hiánya ESA-2010 szemléletben a *GDP 2,4 százalékát teheti ki*, ami megfelel a törvényi előirányzatnak. A költségvetést meghatározó folyamatok kedvezően alakulnak, és az uniós pénzfelhasználás is folytatódhat, ami megnöveli a kormány mozgásterét. Mérsékelheti a hiányt, ha a feltételezettnél jobb

konjunktúrából fakadó többletet nem költi el, vagy ha javul az ország adósbesorolása. Növelheti viszont a hiányt az esetleges túlköltekezés, a választásokkal összefüggő, a növekedést nem segítő kiadások elfutása, továbbá az uniós pénzek előfinanszírozásának vagy befolyásának fennakadása.

A GDP-arányos államadósság 2017-ben az előző év végi 73,9 százalékról 71,7 százalékra mérséklődött. Az elmúlt nyolc évben az adósságráta mindössze 5,5 százalékponttal csökkent, pedig a magán-nyugdíjpénztárak beolvasztása közel 10 százalékpontos csökkentésre adott fedezetet. A következő *felülvizsgálat során az Eurostat az államháztartási körbe sorolja az Eximbankot*, aminek hatására a tavalyi adósságráta 73,8 százalékra ugrik. 2018 végére az adósságráta 70,8 százalékra csökkenhet, de az Eximbankkal együtt számítva elérheti a 73,7 százalékot.

Infláció

Akárcsak Európa valamennyi országában, tavaly Magyarországon is ismét erősödésnek indult az infláció, és meghaladta az uniós átlagot. A fogyasztói árak éves átlagban 2,4 százalékkal emelkedtek, ebben a következő tényezők játszottak szerepet: az előző évről áthúzódó hatás, az importált infláció emelkedése, valamint a bérek megugrása miatt bekövetkezett fajlagos költségnövekedés, amelyet a belső kereslet felfutása elismert. A kormányzati politika egyfelől erősítette a drágulást (jövedéki adók emelése, fellazított fiskális és jövedelempolitika, a hatósági áras termék- és szolgáltatáskörben az átlagot meghaladó áremelések), másfelől az áfacsökkentéssel hűtötte is. A maginfláció 2016 őszétől megindult növekedése 2017-ben is folytatódott.

Az infláció *2018-ban* várhatóan nem erősödik tovább. Bár a választások évében laza, kiengedő monetáris, fiskális és jövedelempolitika érvényesül, ami a bővülő foglalkoztatás mellett növeli a keresletet, az erős piaci verseny és a szabályozott áraknál érvényesülő önkorlátozás az előző évinél valamivel kisebb inflációt eredményez. A külső infláció alig emelkedik, és a forint árfolyama is már csak kismértékben gyengül tovább. Az előző évinél kisebb áthúzódó árhatás miatt *éves átlagban a fogyasztói árak 2,3 százalékos drágulását* prognosztizáljuk, ami az importált infláció és az élelmiszerek árának nem várt megemelkedése esetén lehet ennél magasabb. *Az éven belüli infláció 2,6 százalékra* erősödik a tavalyi 2,1 százalékról.

Kamatok

Az amerikai Fed kamatemeléseivel már 2017-ben elkezdte a szigorítást, az Európai Központi Bank viszont folytatta laza monetáris politikáját. A Magyar Nemzeti Bank pedig még tovább is lazított: $-0,15$ százalékra csökkentette a piaci kamatokat mozgató egynapos betét kamatát, azért, hogy a bankokat hitelezésre ösztökélje, és leszorítsa az állampapírhozamokat. Emellett leépítette az alapkamaton fialó három hónapos betétállományát – ezzel a $0,9$ százalékos alapkamat végképp elvesztette funkcióját. A bankközi kamatok és az állampapírhozamok 0 közelébe süllyedtek, az év során felerősödött infláció miatt pedig szinte az összes pénzügyi befektetési formán, sőt még az éven belüli vállalati hiteleken is negatív reálkamatok alakultak ki.

2018. januártól az Európai Központi Bank elkezdte csökkenteni (havi 60 -ról 30 milliárd euróra) az eszközvásárlásait, de azokat legalább szeptember végéig folytatja. A Magyar Nemzeti Bank azonban elkötelezte magát, hogy mindent megtesz a gazdaság élénkítése érdekében, az inflációs veszélyt pedig a belső kereslet felfűtése ellenére nem érzi fenyegetőnek – legalábbis 2019-ig. Ennek ellenére, ha a nemzetközi pénzügyi helyzet megköveteli (például a Fed kamatemelései miatt, amelyek egyre nagyobb *negatív* kamatfelárat idéznek elő a forinton), nem zárható ki, hogy a nem konvencionális eszközök visszafogásával valamelyest szigorít a politikáján. Azt valószínűsítjük, hogy az *alapkamat az év végén is $0,9$ százalék lesz* és az egynapos betéti kamat ($-0,15$) sem csökken tovább. *A bankközi kamatok 0 körüli szinten maradnak.*

Árfolyamok

A Fed kamatemelései nyomán 2017-ben jelentősen csökkent a forint kamatfelára a dollárhoz képest. A hitelminősítők javuló értékítélete és az országgockázati felár csökkenése azonban ellentételezte ennek a hatását a forintbefektetők piacára, sőt a korábbi alulértékelttségéhez képest még erősödött is a forint az euróhoz képest. A jegybank azonban, törvényes feladatával szemben, árfolyamnyereség elérésére törekszik, ezért a forint gyengítésében érdekelt. Ez lehet az egyik oka annak, hogy bár az amúgy is csökkenő piaci hozamok már nem tették szükségessé, szeptembertől újabb monetáris lazításba kezdett. Ennek hatására az euró az év végén újra 310 forintot ért, noha az éves átlag 309 forint volt. Az euróval szemben meggyengült dollár árfolyama az év végére 259 forintra süllyedt, éves átlagban pedig 274 forint volt.

A nemzeti valuta gyengülését *2018-ban* már kevésbé fékezi a rövid lejáratú forinteszközök mérséklődő vonzereje, mert bár a nemzetközi pénzügyi kamatok/

hozamok az idén még nem emelkednek jelentősen, a forint kamatfelára csökken. A magyar gazdaság viszonylag dinamikus növekedése és a külső pozíciók jelentős többlete ugyanakkor továbbra is a forintot erősítő tényező marad. Az árfolyamnyereségben, vagyis a bekerülésinél alacsonyabb aktuális árfolyamban érdekelt jegybanki vezetés azonban várhatóan az idén is a forint gyengén tartására törekszik, noha az év végére felerősödő infláció miatt ennek megnő a kockázata. Az év utolsó napjára 312 forintos, éves átlagban pedig 311 forintos eurót prognosztizálunk. A dollár árfolyama az év végére 260 forintra emelkedhet, éves átlagban pedig 259 forint lehet.

Egyes ágazatok teljesítménye

Az ipari termelés 2017-ben 4,8 százalékkal bővült, ami az előző évi stagnálásnál lényegesen kedvezőbb, és valamivel meghaladja az Európai Unió átlagát is, de hosszabb távú összehasonlításban közepes mértéket jelent. Az év legfontosabb újdonsága a belföldi értékesítés magas, 3,6 százalékos dinamikája, ami néhány kis ágazat mellett különösen a gumiiiparban, valamint a gépek és a számítógépek gyártásában volt erőteljes. Az ipar növekedésének motorja a 2016-os évhez hasonlóan most sem a járműipar volt – ennek kibocsátása nem haladta meg az 1,5 százalékos pluszt.

2018-ban az ipar teljesítménye a szokásosnál nagyobb mértékben függhet a belföldi értékesítéstől, amelynek rendelésállománya tavaly folyamatosan bővült, és az év végén 125 százalékon állt. A külső feltételek várhatóan az idén is kedvezőek maradnak, de a lehetőségeket a magyar ipar valószínűleg nem tudja maradéktalanul kihasználni. Ezt jelzi, hogy a megkötött kiviteli szerződések értéke tavaly minden hónapban alacsonyabb volt az egy évvel korábbinál, és decemberben 87 százalékon zárt. A kivitel dinamikája ezért viszonylag alacsony lesz, miközben a belföldi felhasználás tovább bővílhet. Így 2018-ban az ipar növekedési üteme valamelyest mérséklődhet, 4 százalék körülire számítunk.

Az építőipar a 2016-os 20 százalékos csökkenés után 2017-ben gyors, közel 30 százalékos növekedésre váltott. Ez elsősorban az egyéb építmények főcsoport több mint egyharmados bővülésének következménye, de az épületek építése is több mint negyedével élénkült. A konjunktúra a lakásszektorban is folytatódott. Az átadott lakások száma 44 százalékkal emelkedett, gyorsabban, mint a megelőző évben. Az építési engedélyek száma lassuló ütemben, de még így is 20 százalékkal nőtt. Ez az érték már közelít a válság előtti, 2008-as nagysághoz. A lakásárak töretlenül, bár

Budapesten már kevésbé dinamikusan kapaszkodnak felfelé, a finanszírozásban pedig egyre nagyobb a hitelek szerepe.

2018-ban a lendület fennmaradását prognosztizáljuk az építőipar mindkét nagy tevékenységi területén. Folytatódik az uniós források felhasználása, főként az infrastrukturális beruházásokban, a lakásépítéseket a változatlanul alacsony kamatszint, a foglalkoztatás emelkedése, a háztartási jövedelmek növekedése és az új kedvezményrendszer ösztönzi. A dinamika megőrzésére utal, hogy a rendelésállomány minden hónapban a 2017-es megfelelő érték duplája körül alakult, és decemberben – az akkor már magas bázison – megközelítette a 230 százalékot. A húzóerő továbbra is az egyéb építmények főcsoportja, de a lakásokra kiadott építési engedélyek száma is magas, különösen a fővárosban. Mindennek alapján 2018-ra *az építőiparban az előző évihez hasonló, 30 százalék körüli növekedést* várunk.

A *mezőgazdaság* 2017. évi helyzetét az időjárás befolyásolta, amely csak a zöldség- és gyümölcsstermelésnek kedvezett. A nyári betakarítású gabonákból több mint 8 százalékkal kevesebb termett, és mivel az árak kevésbé nőttek, a termelők bevétele csökkent. A gazdálkodók zöme számára most is csak a területalapú támogatás miatt nem vált veszteséggé a termelés. Az állattenyésztők számára kedvezően alakultak az árak, de az előző évi nyomott árak miatt ennek ösztönző hatása nem érvényesült. A növénytermesztésben tovább terjedt a precíziós termelés, az állattartásban és a gyümölcsstermelésben javult a technológiák minősége.

A *teljes termelés* volumene 5,2 százalékkal csökkent, a növénytermesztési és kertészeti termékek előállítására 7, az élőállatoké és állati termékeké 3,4 százalékkal lett kisebb. A növényi termékek felvásárlása 10, az élő állatok felvásárlása 6 százalékkal mérséklődött, az állati termékeké pedig másfél százalékkal nőtt. A mezőgazdaság egészében 7 százalékkal csökkent a felvásárlás. Az élelmiszerek, italok, dohánytermékek *exportja* a nemzetgazdasági kivitel mintegy 7 százalékát tette ki, és meghaladta a 7 milliárd eurót. Az élelmiszer-gazdaság külpiaci egyenlege (a növényolaj- és a faforgalmazással együtt) megközelítette a 3 milliárd eurót. Az ágazat *beruházásai* a rendelkezésre álló támogatások hatására az első félévben mintegy 30 százalékkal ugrottak meg, és az év második felében is folytatódott a növekedésük, mert a 2014–2020-as uniós ciklus valamennyi pályázatát kiírták. Az év során 11,5 százalékkal bővültek az agrárium beruházásai.

A megvalósult fejlesztések és a vidékfejlesztési program uniós támogatással segített beruházásai 2018-ban megnövelik a mezőgazdasági termelést, hacsak az időjárás nem lesz nagyon kedvezőtlen. A hízómarhatartást követően a sertésstartási kedv is javulhat a kedvező árviszonyok, a korszerű új telepek és az erősödő termeltetési

integrációk miatt. A szántóföldi növénytermesztésben tovább terjed a precíziós művelési mód. A gyümölcsstermelésben az intenzív ültetvények bővülése miatt a művelésben, a növényvédelemben és az árukezelésben is új technológiák terjednek el. A tejtermelő kapacitás is bővíthet, ha fennmarad a határon túli piacok kereslete. A növénytermelés 4-5, a vágóállat- és a tejtermelés 2-3 százalékkal nőhet, így a teljes mezőgazdasági termelés volumene 3-4 százalékkal bővíthet. A jövedelem növekedése ezt csak kismértékben haladhatja meg, mert a legtöbb termékénél nem látszanak újabb árfelhajtó tényezők. Az étel-miszer-fogyasztás csak szerény, 1-2 százalékos mértékben bővíthet. Az import 2-3, az export 3 százalékkal nőhet, az agrárágazat teljes külkereskedelmi szaldója újra megközelítheti a 3 milliárd eurót. Az uniós pályázati lehetőségek bővülésével a mezőgazdasági beruházások akár 5 százalékkal is nőhetnek.

Összegzés és következtetések

2017-ben az uniós pénzek gyorsított felhasználásának hatására dinamikusan bővültek a beruházások, a fogyasztást pedig a kiengedő jövedelempolitika és a munkaerőhiány miatt 10 százalékkal emelkedő reálkeresetek hizlalták. A munkanélküliségi ráta tovább süllyedt, a foglalkoztatási ráta megközelítette a 60 százalékot. Az élénkebb kereslet kissé felfűtötte az inflációt, ám az még jóval a 3 százalékos célérték alatt maradt. Az ösztönző monetáris politika, az alacsony reálkamatok, valamint a lakáspiac élénkülése egyaránt megnövelte a hitelkeresletet és -kínálatot. A lakosság új hitelfelvételeit azonban a törlesztések még ellentételezték, a vállalatok pedig továbbra is nettó megtakarítói pozícióban maradtak. A belső kereslet hatására megnövekvő import mérsékelte a külkereskedelmi aktívumot, ám a jelentős uniós transzferek miatt továbbra is tekintélyes külső finanszírozási többlet jött létre. Ezek a körülmények az államháztartási hiánycél elérése mellett is teret engedtek az utolsó negyedévben az ad hoc költségvetési költségeknek.

2018-ban is kedvező, bár sokasodó kockázatokkal (amerikai „kereskedelmi háború”, brexit, eszközár-buborékok) terhelt világ gazdasági környezetben bővíthet a magyar gazdaság. A 3,9 százalékosra prognosztizált hazai növekedés fő húzóereje a fogyasztás marad, amelyet a kormány fiskális és jövedelempolitikája (bérek, családi adókedvezmény növelése) mellett a mindinkább negatív reálkamatokhoz vezető jegybanki politika is ösztönöz. Az uniós források gyorsított felhasználásával (illetve költségvetési megelőlegezésével) gerjesztett beruházások is a növekedés meghatáro-

zó tényezői maradnak. A magánvállalkozások beruházásait a kedvező konjunktúrán túl az erősödő munkaerőhiány is ösztönzi, mivel ezt az élómunka tőkével való kiváltságával lehetne csak orvosolni.

A munkanélküliség 3,5 százalékra süllyedhet az idén. A munkaerő szűkössége miatt azonban a foglalkoztatás eléri a határát, amin csak a közfoglalkoztatottak jelentős hányadának a munkaerőpiacra terelése, illetve a külföldön dolgozók hazatelepülése segítene – ám erre rövid távon nem látunk esélyt. A gazdaság dinamikus növekedése egyelőre nem veszélyezteti az egyensúlyi helyzetet, mivel a jelentős mértékű uniós forrásbevonás mind a külső (fizetési és tőkemérleg), mind a belső (államháztartási) pozíciókat javítja. A továbbra is csak szerényen emelkedő külpiaci árszint miatt a bővülő kereslet sem veszélyezteti az inflációs célt, annak ellenére sem, hogy a jegybank – önérdékű nyereségcélt is követve – a masszív devizabeáramlás ellenére gyengén tartja a forint árfolyamát.

A magyar gazdaság *lendülete 2019-ig kitarthat*, ám ezt követően, az uniós források mérséklődésével várhatóan megtörik, mivel a növekedés belső motorjai nem erősödtek meg kellően. Míg a meglóduló beruházások erősítették a potenciális növekedést, a humántőkébe történő befektetések elmaradása, az oktatási, egészségügyi és szociális rendszer hiányosságai miatt a személyi feltételek nem javultak. Ez gyengíti a magyar gazdaság versenyképességét és gátolja a felzárkózását. A fiskális és monetáris élénkítés sem folytatható sokáig. A jó költségvetési és adósságmutatók mögött súlyos feszültségek húzódnak meg, mivel a kiadások rossz, átgondolatlan elosztása nem képes enyhíteni a nagy elosztórendszerek forráshiányát. A monetáris lazításnak pedig a nagy jegybankok szigorító politikája és az élénkülő belső kereslet hatására fokozódó infláció szab gátat. Minthogy a magyar kormány és a jegybank a kivételesen kedvező külső konjunkturális feltételek mellett a gazdaságélénkítés minden eszközét maximálisan kihasználja, az előbb-utóbb bekövetkező recesszió (esetleges válsághelyzet) idején nem marad tér anticiklikus gazdaságpolitikára.

Századvég Gazdaságkutató Zrt.: Idén 4 százaléknál felel bővílhet a magyar gazdaság*

GYÖRGY LÁSZLÓ – MOLNÁR DÁNIEL – REGŐS GÁBOR

A Századvég Gazdaságkutató Zrt. prognózisa szerint a magyar gazdaság növekedése 2018-ban 4,1 százalékra gyorsulhat, majd 2019-ben 3,2 százalékos lehet. Várhatóan a tavalyi évhez hasonlóan a fogyasztás és a beruházások hajtják majd a gazdasági növekedést az idén is. Az előbbit a továbbra is dinamikusn növekvő bérek és a bővílő foglalkoztatás, míg utóbbit az európai unió források beáramlása serkentheti, de a magánvállalatok beruházásai is egyre nagyobb szerepet játszanak majd a növekedésben. A kedvező nemzetközi konjunktúra, valamint a bővílő kapacitások révén tovább növekedhet az export, azonban az importkereslet megugrása következtében a nettó export csak kismértékben emelkedhet. Előrejelzésünk szerint 2,6 százaléknál lehet az infláció az idén, a Magyar Nemzeti Bank háromszázalékos célját csak 2019-ben sikerül elérni.

Nemzetközi folyamatok

Magyarország kis, nyitott gazdaság, így jelentős mértékben ki van téve a nemzetközi folyamatoknak. A gazdaság teljesítményét, növekedési potenciálját exportpiacai gazdaságának várható alakulása jelentősen befolyásolja, így elsőként a nemzetközi folyamatokat érdemes áttekinteni.

Az Egyesült Államok gazdasága 2017 utolsó negyedében a szezonálisan kiigazított adatok alapján 2,5 százalékkal, 2017 egészében pedig 2,3 százalékkal bővílt. A növekedést elsősorban a fogyasztás és a beruházások hajtották, azonban az utolsó negyedévben, négy negyedév óta először az export bővílési üteme meghalad-

* A cikk a Századvég Gazdaságkutató Zrt. negyedéves Makrogazdasági monitor és konjunktúraelemzés című kiadványa alapján készült. Az előrejelzéshez felhasznált adatbázis március 8-án zárult le. Készítette: György László, Horváth Diána, Isépy Tamás, Molnár Dániel, Regős Gábor, Verba Zoltán.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.50>

György László, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. vezető közgazdásza, a Neumann János Egyetem docense. E-mail: gyorgy@szazadveg.hu

Regős Gábor, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági kutatócsoport vezetője. E-mail: regos@szazadveg.hu

Molnár Dániel, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági elemzője. E-mail: molnar.daniel@szazadveg.hu

ta az importét, így a nettó export is pozitívan járult hozzá. A tavalyi adócsökkenések (Tax Cuts and Jobs Act) és a 2019-es költségvetés alapján az USA gazdasági növekedése kismértékben gyorsulhat, azonban ez a hiány és az államadósság emelkedésével járhat.

Az eurózóna gazdasága 2,7 százalékkal, az Európai Unióé 2,6 százalékkal nőtt a negyedik negyedévben, így az utóbbi már kilenc negyedéve gyorsabb ütemben bővül, mint az Egyesült Államoké. Éves szinten az eurózónában 2,3 százalék, az unióban 2,4 százalék volt a növekedés. A növekedés összetétele a legutóbbi negyedévben kismértékben változott, csökkent a fogyasztás szerepe, míg a beruházásoké nőtt, elsősorban a Juncker-tervnek nevezett beruházásösztönző csomag kibővítésének és az új uniós költségvetési ciklus gazdaságösztönző támogatásaiból megvalósuló beruházások felfutásának köszönhetően. Az Európai Bizottság téli előrejelzése 2,3 százalékos növekedést vár az idei évre, amelyet jövőre 2 százalékos követhet, azonban több olyan kockázat is felmerül (a brexit-tárgyalás elhúzódása, az új olasz kormány gazdaságpolitikája, az USA védővámjai), amelyek a növekedési kilátásokat jelentősen ronthatják.

Az Európai Központi Bank irányadó rátájának értéke továbbra is nulla százalékon áll, míg a bank refinanszírozási és betéti kamatlába 0,25 és 0,4 százalék. Az eszközvásárlási programok keretében azonban idén januártól már csak havonta 30 milliárd euró értékben vásárol állampapírokat és vállalati kötvényeket az Európai Központi Bank. Az eszközvásárlások a jelenlegi terveknek megfelelően szeptember végéig folytatódnak, ám a márciusi kamatdöntéshez kapcsolódó közleményben a Kormányzótanács fenntartotta a lehetőséget, hogy a lezárást későbbre halassza. Figyelembe véve az Európai Központi Bank inflációs előrejelzését, amely szerint az eurózóna inflációs rátája még 2020-ban sem éri el a 2 százalékos jegybanki célt, az előrejelzési horizonton nem számítunk kamatemelésre. Ellenben a régiós jegybankok közül a Cseh Nemzeti Bank az elmúlt egy év során három alkalommal emelte irányadó rátáját, a Román Nemzeti Bank pedig már két kamatemelésre kényszerült az idén a kialakult egyensúlytalanságok (emelkedő infláció, növekvő külkereskedelmi hiány) megfékezése érdekében.

A Fed élén Janet Yellent Jerome Powell váltotta, azonban várakozásaink szerint ez nem jelent változást az USA monetáris politikájában. Előrejelzésünk szerint a márciusi kamatemelést követően, amelynek során az 1,5–1,75-ös sávba került az irányadó ráta, további két kamatemelés következhet az idén, míg a Fed mérlegfőosztége – az eredeti terveknek megfelelően – az idei utolsó negyedévig negyedévente

10 milliárd dollárral nagyobb mértékben, azt követően havonta 50 milliárd dollár értékben csökken.

Az inflációs folyamatokat alapvetően meghatározó Crude kőolaj világpiaci ára december és február között 58 dollárról 60 dollárra emelkedett, míg a tavalyi évben átlagosan 51 dollár körül mozgott. Az emelkedés tartóssága azonban kérdéses, mivel a befektetők továbbra is kételkednek az OPEC és a kartellen kívüli olajkitermelő államok megállapodásának sikerében. Emellett az Egyesült Államok Energiainformációs Hivatalának jelentése szerint az USA kitermelése a vártnál gyorsabb ütemben nő, ami szintén az olajár csökkenésének irányába hathat. Az infláció a növekvő olajárak ellenére az USA-ban és az Európai Unióban is stabilan alakult, az előbbi esetben kicsivel 2 százalék fölötti, az utóbbi esetében 2 százalék alatti rátát mértek az elmúlt hónapok során.

Az erősödő konjunktúra következtében a foglalkoztatás december és február között havonta átlagosan 232 ezer fővel bővült az USA-ban, a munkanélküliségi ráta pedig 17 éves mélypontra, 4,1 százalékra csökkent. Ez a Fed meghatározása alapján megfelel a teljes foglalkoztatásnak. A foglalkoztatás növekedésével az USA-ban az aktivitási ráta 63 százalékra emelkedett, azonban 3 százalékponttal továbbra is elmarad a válság előtti évek átlagától. Az átlagos órabérek februárban 2,6 százalékkal nőttek az előző év azonos időszakához viszonyítva, ami várhatóan nem okoz majd gyorsuló inflációt az USA-ban. Ebből adódóan csökkenhet a befektetők félelme az ideai négy kamatemeléstől, ami a február eleji tőzsdei pánikhoz vezetett.

Az Európai Unióban a tavalyi utolsó negyedévben kismértékben lassult a foglalkoztatás bővülése. Ennek ellenére a munkanélküliségi ráta 2008 harmadik negyedéve óta nem látott szintre, 7,3 százalékra csökkent. A tagországok között azonban jelentős eltérések adódnak: míg Csehországban 3 százalék, Máltán, Németországban és Magyarországon 4 százalék alatti rátát mértek, addig Spanyolországban és Olaszországban még 10 százalék, Görögországban pedig 20 százalék felett volt a munkanélküliek aránya. A konjunktúrával párhuzamosan várhatóan tovább mérséklődik a munkanélküliségi ráta az Európai Unióban, ami a szociális kiadások csökkentésén keresztül javítja a költségvetés helyzetét.

Az IMF előrejelzése szerint a világ legnagyobb gazdaságaiban eltérő költségvetési pálya várható. Japánban és az eurózónában jelentősen csökkenhet a költségvetési hiány, azonban az utóbbiban ez elsősorban a konjunktúra eredménye, mivel a ciklikus komponensből és az egyszeri hatásoktól megtisztított strukturális hiány változatlanul a GDP 1 százaléka körül alakulhat. Ezzel szemben Kínában és az USA-ban

a költségvetési lazítások révén jelentősen emelkedhet a hiány és ennek következtében az államadósság.

Donald Trump február 12-én benyújtotta a 2019-es pénzügyi év költségvetési tervzetét. Ennek keretében a nem a védelemre szánt, elsősorban szociális kiadások jelentős, 10 év alatt 1500 milliárd dollár értékű csökkentése, az infrastrukturális fejlesztések felfuttatása, valamint a védelmi kiadások több mint 800 milliárd dollár értékű emelése miatt jelentős mértékben nő majd az USA államadóssága. A washingtoni független szervezet, a Committee for a Responsible Federal Budget számításai szerint – a kormányzati szervek által birtokolt állampapírokat nem számolva – a GDP-arányos államadósság a jelenlegi 76,5 százalékról 93 százalékra nőhet, ami a hozamok emelkedésén keresztül jelentős turbulenciákat okozhat a világ gazdaságban.

A magyar gazdaság jelenlegi helyzete

A magyar gazdaság 2017 utolsó negyedében a várakozásokat meghaladóan, 4,4 százalékkal bővült a nyers és 4,9 százalékkal a szezonálisan és naptárhatással kiigazított adatok alapján. 2017 egészére vonatkozóan a Központi Statisztikai Hivatal 4 százalékos növekedést mért.

A növekedés motorja elsősorban a bruttó állóeszköz-felhalmozás volt, amely a 2014–2020-as uniós költségvetési ciklus forrásaiból finanszírozott fejlesztéseknek, a vállalkozások kapacitásnövelésének, valamint a lakás- és egyéb ingatlanberuházások növekedésének köszönhetően a negyedik negyedévben 13,1 százalékkal emelkedett. 2017 egészében a bruttó állóeszköz-felhalmozás 16,8 százalékkal nőtt, ami a GDP növekedési ütemét 3,2 százalékponttal emelte meg.

Jelentős szerepet játszott a növekedésben a háztartások fogyasztása, amely a tavalyi utolsó negyedévben 5,6 százalékkal haladta meg az előző évit. Ennek fedezetét a kiemelkedő mértékben növekvő bérek és a rekordszinten álló foglalkoztatás adta. Vagyis a lakosság jövedelmi helyzetének javulását a válság előtti időszakkal szemben nem a túlzott eladósodás, hanem a kedvező munkaerőpiaci folyamatok okozták. A háztartások fogyasztása 2017 egészében 4,7 százalékkal nőtt, és 2,2 százalékponttal járult hozzá a gazdaság növekedéséhez.

A közösségi fogyasztás volumene az év utolsó negyedében 8,8 százalékkal volt magasabb, mint egy esztendővel korábban, éves szinten azonban 0,4 százalékkal csökkent, így a növekedésre gyakorolt hatása az év egészében semleges volt. A végső fogyasztás a tavalyi év egészében 2,4 százalékponttal járult hozzá a növekedéshez.

A beruházásokat is figyelembe véve a belföldi felhasználás 2017-ben 6 százalékkal ugrott meg, így 5,4 százalékponttal járult hozzá a gazdaság bővüléséhez.

A negyedik negyedévben gyorsult a külkereskedelmi forgalom, az export 8,3 százalékkal, az import 9,7 százalékkal nőtt az előző év azonos időszakához viszonyítva. Ezzel szemben éves szinten az export 7,1, az import 9,7 százalékkal bővült, ebből adódón a nettó export 1,4 százalékponttal rontotta a növekedés ütemét.

A szezonálisan kiigazított adatok alapján 2017 utolsó negyedévében a rendszer-változtatás óta nem látott szintre, 4,44 millió főre emelkedett a foglalkoztatás a 15–74 éves korosztályban. Az 59,7 százalékos foglalkoztatási ráta csaknem megegyezik az Európai Unió átlagával. A munkanélküliségi ráta 3,8 százalékra, 180 ezer főre csökkent, mégpedig a közfoglalkoztatásban dolgozók éves szinten 48 ezer fős létszámcsökkenése mellett. A minimálbér 15 százalékos, a garantált bérminimum 25 százalékos emelése, a költségvetési szféra bérrendezései, a munkát terhelő járulékok csökkentése, valamint a munkaerőhiány következtében a keresetek 2017 egészében 12,9 százalékkal emelkedtek. Ez az inflációt is figyelembe véve 10,4 százalékos reálbér-növekedést jelent, amire 2002 óta nem volt példa.

A fogyasztói árak a tavalyi negyedik negyedévben átlagosan 2,3 százalékkal emelkedtek. A drágulás üteme idén januárban és februárban 2,1, illetve 1,9 százalékra csökkent, míg a tavalyi év egészében 2,4 százalékos volt. Az inflációra a 2016 szeptembere óta háromszor is megemelt jövedéki adó hatott, amelynek következtében tavaly az utolsó negyedévben a dohánytermékek árai éves alapon 10,6 százalékkal emelkedtek. Változatos hatása volt a tavalyi év eleji áfacsökkentéseknek: a baromfihús, valamint a telefon- és internetes szolgáltatások árában csökkenés, a tej, a tojás és az éttermi szolgáltatások árában növekedés volt megfigyelhető. Az áremelkedésekben nagyrészt egyszeri tényezők játszottak szerepet: a tojás esetén például az európai madárinfluenza-járvány és az augusztusban kirobbant fipronilbotrány miatt nem tükröződött az áfacsökkentés hatása. Az idei áfacsökkentések ellenére a kereskedelmi vendéglátás ára 3,6 százalékkal, a hal ára 3,2 százalékkal emelkedett az év első két hónapjában az előző év azonos időszakához viszonyítva.

A Magyar Nemzeti Bank konvencionális eszközökkel nem lazított tovább, így az alapkamat továbbra is történelmi mélyponton, 0,9 százalékon áll. Az irányadó eszköz igénybevételének felső korlátját azonban a tavalyi év végéig 75 milliárd forintra csökkentette, emiatt a BUBOR (budapesti bankközi kamatláb) szerepe felerősödött. Emellett a Monetáris Tanács feltétel nélküli, 5 és 10 éves futamidejű, monetáris politikai célú kamatcsereeszközt (változó kamatozást cserél fix kamatozásúra) vezetett be. Ezen felül a jegybank február végétől célzott program keretében jelzá-

logleveleket is vásárol. A két eszköz célja a hosszú hozamok leszorítása és a hosszú kamatfixálású hitelek arányának növelése.

A jegybank politikájának és Magyarország kedvező megítélésének köszönhetően tavaly tovább csökkentek a kötvényhozamok. A hozamgörbe rövid végén a már 2017 elején is alacsony hozamok miatt csak kismértékben mérséklődtek, azonban 2017 szeptembere óta egyéves időtávon is kamatmentesen jut hitelhez Magyarország. A hozamgörbe hosszú oldalán, a 10 éves állampapírok esetében egy év alatt 115 bázisponttal 2 százalékra csökkent a hozam. Január eleje óta azonban a nemzetközi környezet változásának hatására márciusig 2,6 százalékra emelkedett, azonban ez is alacsonyabb a tízéves lejáratú amerikai államkötvény hozamszintjénél (2,8 százalék) és a kedvezőbb kockázati besorolású Lengyelország 10 éves hozamszintjénél (3,3 százalék).

A magyar gazdaság várható fejlődési pályája

Várakozásaink szerint a GDP 2018-ban a továbbra is erős fogyasztási és beruházási dinamika következtében 4,1 százalékkal növekedhet. Ezzel szemben 2019-re az uniós források fokozatos kifutása, valamint az európai konjunktúra lassulása következtében 3,2 százalékos növekedést prognosztizálunk. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a növekedést több kockázati tényező is nagymértékben befolyásolhatja.

Az export 2018-ban 5,7 százalékkal bővílhet, elsősorban a továbbra is erős külső kereslet, valamint a tavalyi évben végrehajtott beruházások következtében, amelyek elősegítik a termelés hatékonyságának és volumenének növekedését. Az import ezzel szemben 6 százalékkal emelkedhet, a továbbra is jelentős fogyasztási és beruházási dinamika, valamint az export importszükséglete következtében. Ez egyben azt is jelenti, hogy a külkereskedelmi mérleg hatása a GDP-re 2018-ban semleges lehet, legfeljebb kismértékben serkentheti a növekedést.

2019-ben ezzel szemben a külső kereslet lassulását prognosztizáljuk, elsősorban a brexit miatt; a korábban megvalósult beruházások révén azonban az export 5,5 százalékos növekedését várjuk, míg az import előrejelzésünk szerint 5 százalékkal emelkedhet. Mindezek eredményeként 2019-ben már arra számítunk, hogy a nettó export pozitívan járul hozzá a GDP-hez.

A háztartások fogyasztási kiadásainak növekedése idén is jelentős, 4,8 százalékos lehet. Ennek fedezete a háztartások rendelkezésre álló jövedelmének emelkedése, amely a munkavállalók esetében a bérek és a foglalkoztatás növekedésének, a nyugdíjasok esetében az idén is fizetendő nyugdíjprémium és a kiutalt Erzsébet-utal-

ványok következménye. Ez részben magyar termékek és szolgáltatások vásárlásában csapódik le, így hozzájárul a gazdasági növekedéshez. A fogyasztás várható dinamikáját támasztja alá a januári kiskereskedelmi adat, amely egy év alatt 7,8 százalékos volumennövekedést jelzett.

2019-ben a fogyasztás további, azonban lassabb ütemű, 4 százalékos bővülésére számítunk. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a fogyasztási dinamikát nagyban meghatározza majd a bérek emelkedésének mértéke, amit pedig a minimálbér, a garantált bérminimum és a szociális hozzájárulási adó alakulása befolyásol, erről azonban 2019-re vonatkozóan még nincs információnk.

A beruházások esetében 2018-ban 7,2 százalékos növekedésre számítunk. Ennek oka, hogy a tavalyi évhez hasonlóan az uniós források felhasználása várhatóan az idén is gyorsan halad majd. Előrejelzésünk szerint emellett a magánvállalatok saját forrásból és hitelből finanszírozott beruházásai is jelentősek lehetnek, amit az alacsony kamatkörnyezet és a kedvező konjunkturális kilátások segítenek. A beruházások kockázataként elsősorban az építőipart sújtó munkaerőhiányt kell megemlíteni. Az uniós források folyamatos kifutása és a magas bázisidőszaki adat miatt 2019-re 1,1 százalékos növekedést várunk.

A kormányzati kiadások 2017-ben 0,4 százalékkal estek vissza, ezt követően 2018-ra és 2019-re is 1 százalékos körüli növekedést várunk. A kormányzati kiadások növekedéshez való hozzájárulása a következő években is közel semleges lehet.

A GDP-előrejelzésünket az alábbi kockázati tényezők övezik:

- Mezőgazdaság. Magyarországon a mezőgazdaság teljesítménye az időjárás alakulásának függvényében meglehetősen volatilis: 2016-ban 0,4 százalékponttal növelte, 2017-ben 0,3 százalékponttal csökkentette a növekedési ütemet.
- Külső kereslet. A brexit-tárgyalásokkal kapcsolatos bizonytalanság mellett az új olasz és német kormány gazdaságpolitikája, valamint Trump protekcionista lépései jelenthetnek kockázatot.
- Az új magyar kormány gazdaságpolitikája. Kockázatot jelent, hogy folytatódik-e a jelenlegi gazdaságpolitika, vagy az újonnan felálló kabinet más irányú lépéseket hoz.
- Munkaerőpiaci folyamatok. A magas növekedés fenntartásához egyrészt szükség van a foglalkoztatottak számának további bővítésére (és így a munkaerőhiány kezelésére), másrészt a dinamikus bérnövekedés fenntartására.
- Olajár. A magasabb olajár magasabb inflációhoz és alacsonyabb növekedéshez vezet.

Várakozásaink szerint a foglalkoztatás 2018-ban 4,45 millió főre növekedhet, majd 2019-ben a kedvezőtlen demográfiai folyamatok következtében csak kismértékben emelkedhet tovább. A munkaerőpiacon azonban a strukturális átrendeződés folytatódására számítunk. Az elsődleges munkaerőpiacon foglalkoztatottak száma várhatóan tovább nő, míg a közfoglalkoztatásban dolgozók száma a tavalyi 40 ezer fős állománycsökkentést követően idén és jövőre további 30 ezer fővel apadhat. Ezt az utóbbi folyamatot nagymértékben elősegíti a Start-munkaprogramra fordított keret csökkentése, valamint a közfoglalkoztatottak bére és a minimálbér közötti különbség folyamatos emelése. A munkanélküliségi ráta a történelmi mélypontról csak kismértékben csökkenhet tovább: 2018-ra 3,7 százalékos, 2019-re 3,6 százalékos rátát prognosztizálunk.

A bérek alakulására 2018-ban is több tényező hat kedvezően. Az egyre több ágazatot érintő munkaerőhiány, a közszféra (például: egészségügy, felsőoktatás, rendvédelmi dolgozók) és a közszolgáltatók bérrendezései, a minimálbér 8 százalékos, a garantált bérminimum 12 százalékos emelése, valamint a szociális hozzájárulási adó 2,5 százalékpontos csökkentése következtében a nettó bérek 9,2 százalékkal nőhetnek az idén. Ez az inflációt is figyelembe véve a reálbér 6,4 százalékos emelkedését jelenti. 2019-ben a béremelések mértékét elsősorban a Versenyszféra és a Kormány Állandó Konzultációs Fórumának következő ülésén meghatározott döntések, a minimálbér és a garantált bérminimum további emelése, valamint a 2016-os hatéves bérmegállapodás adócsökkentési ütemezésének felülvizsgálata alakíthatja. Előrejelzésünk szerint jövőre 8,5 százalékkal nőhetnek a bérek, ez reálértéken 5,4 százalékos növekedésnek feleltethető meg.

Az infláció az elmúlt időszakban elmaradt a várakozásoktól, a bázishatás, az alacsony importált infláció és az üzemanyagárak alakulása következtében. Előrejelzésünk szerint a pénzromlás üteme az év eleji 2 százaléknál magasabb lehet az idén, azonban a 3 százalékos jegybanki célt még nem, csak jövőre éri el a fogyasztói árindex. 2018-ra 2,6 százalékos, jövőre 3 százalékos inflációt várunk, míg a maginfláció 2,8, illetve 3,4 százalék lehet.

A konvencionális eszközök esetében a Magyar Nemzeti Bank részéről nem számítunk szigorításra, a nem konvencionális jegybanki eszközök kivezetése azonban megkezdődhet. Várakozásaink szerint elsősorban az Európai Központi Bank kamatemelése befolyásolhatja a jegybanki döntéshozatalt, azonban az eszközvásárlási programok és a céltól elmaradó infláció miatt ez csak 2019 után várható.

Az egyensúlyi helyzet (költségvetés és fizetési mérleg) várható alakulása

A 2017-es előzetes pénzforgalmi adatok alapján az államháztartás központi alrendszere 1973,9 milliárd forint hiánnyal zárt. Ezen belül a központi költségvetés 1904,2 milliárd forintos, a társadalombiztosítás pénzügyi alapjai 142,2 milliárd forintos deficitet, míg az elkülönített állami pénzalapok szaldója 72,5 milliárd forintos többletet mutatott. A módosított előirányzatnál 69,2 százalékkal magasabb hiány oka elsősorban az európai uniós programok előfinanszírozása, azonban eredmény-szemléletben tavaly is teljesült a maastrichti kritériumok szerinti 3 százalék alatti GDP-arányos hiány – immár sorozatban a hatodik éve.

A központi költségvetés bevételeit 2017-ben a kedvező makrogazdasági tendenciák határozták meg. A gazdasági növekedés a költségvetésben tervezettnél magasabb adóbevételeket generált, a gazdaságfehérítő intézkedések – mint az online pénztárgépek használatára kötelezett adóalanyi kör bővülése vagy a foglalkoztatáspolitikai intézkedések, így a hatéves bérmegállapodás – jelentős mértékben növelték a kormány költségvetési mozgásterét. 2017 egészében a költségvetés halmozott adóbevétele 607 milliárd forinttal haladta meg a 2016. évit. A kiemelkedő bérnövekedésnek köszönhetően a személyi jövedelemadóból származó bevételek 11,8 százalékkal magasabban teljesültek, míg a szociális hozzájárulási adóból származó bevételek az 5 százalékpontos csökkentés ellenére csupán 0,7 százalékkal maradtak el az előző évitől. Az általános forgalmi adóból származó bevételek az áfacsökkenések ellenére 5,8 százalékkal emelkedtek, azonban 1 százalékkal így is elmaradtak az előirányzattól. A gazdálkodó szervezetek befizetéseiből származó bevételek 1,8 százalékkal csökkentek, elsősorban a társasági adó kulcsának egységesen 9 százalékra csökkentése miatt.

Kiadási oldalon az európai uniós projektek finanszírozását kell kiemelnünk, amelyre a magyar állam 2017-ben 2555,3 milliárd forintot fordított, 21,9 százalékkal többet, mint a megelőző évben. A lakásépítési támogatásokra fordított kiadások értéke 184,7 milliárd forintra nőtt. Tavaly 14 389 lakás épült Magyarországon, 44 százalékkal több mint 2016-ban. A gyógyító-megelőző ellátásokra fordított kiadások 106,3 milliárd forinttal (9,7 százalékkal), a nyugellátásra fordított összegek 118,6 milliárd forinttal (3,9 százalékkal) haladták meg a 2016-os kifizetéseket.

A központi költségvetés adóssága 2017 végén 26 746,2 milliárd forintot tett ki. Az államadósságon belül a devizaadósság részaránya 21,6 százalékra csökkent, vagyis tovább mérséklődött a finanszírozás kockázata. A maastrichti adósság 2017 végén a GDP 71,7 százalékát tette ki. Amennyiben az Eximbank adósságát is figye-

lembe vesszük, a GDP 73,6 százalékát kitevő adóssáértéket kapunk, ami 2,4 százalékponttal alacsonyabb, mint egy évvel korábban.

Előrejelzésünk szerint a tavalyi 2,1 százalék után a költségvetési deficit az idén a GDP 2,3 százaléka lehet, zsinórban hetedik alkalommal sikerül teljesíteni a 3 százalékos maastrichti hiánycélt. A magasabb hiány oka a növekedési adóhitel kifutása, az adócsökkentések és a családtámogatások növekedése. A kiemelkedő gazdasági növekedés következtében a GDP-arányos államadósság az év végére 70,1 százalékra csökkenhet. Ennek köszönhetően az Alaptörvényben meghatározott adósságszabály, valamint a stabilitási törvényben szereplő hiánykritérium teljesítése mellett az államháztartás várhatóan az adósságrátára vonatkozó európai uniós költségvetési szabályokat is teljesíteni tudja. Bár a jövő évi költségvetés még nem ismert, a folyamatok kivetítése révén 1,6 százalékos hiánnyal és 66,5 százalékos GDP-arányos államadóssággal számolunk 2019-ben – azonban ez jelentősen függ az áprilisi választások után megalakuló kormány intézkedéseitől.

A folyó fizetési mérleg egyenlege 2017-ben 3,6 milliárd euró volt, jelentősen, 47,5 százalékkal elmaradt a megelőző év adatától. Ennek oka az áruk és szolgáltatások egyenlegének 1869 millió euró értékű apadása, valamint az elsődleges jövedelmek egyenlegének 1865 millió euró értékű romlása. Utóbbit elsősorban a befektetések jövedelmének gyorsabb kiáramlása eredményezte. Ugyanakkor a tőkemérleg többlete – elsősorban az uniós források folyósítása miatt – 263 millió euróról 1504 millió euróra emelkedett. Így a tavalyi évben a folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP 6 százalékáról a 2,9 százalékára, míg a külső finanszírozási képesség a GDP 6 százalékáról a 4,1 százalékára csökkent.

Várakozásaink szerint a gazdasági növekedés nyomán a vállalatok profitabilitása tovább javul, ami a külföldi tulajdonú vállalatok révén a jövedelmek kiáramlásához vezet. Ezt a folyamatot a külföldön dolgozó magyarok hazautalásai részben mérsékelik. Eközben az uniós források beáramlása mellett a külkereskedelmi egyenleg is javul majd. Előrejelzésünk szerint a folyó fizetési mérleg egyenlege az idén a GDP 3,7 százalékára, míg a nettó finanszírozási képesség a 6,9 százalékra emelkedhet. 2019-ben várhatóan mindkét mutató tovább javul majd, a GDP 4,2, illetve 7,1 százalékára.

wiiw (Bécsi Nemzetközi Gazdasági Tanulmányok Intézete): Szűkebb esztendők jönnek*

RICHTER SÁNDOR

Rövid távon nincs lépéskényszer a magyar gazdaságpolitikában, középtávon annál inkább. Mivel 2019-től az uniós transferek nagy része elapad, a GDP 1,5–3 százaléka körüli kereslet esik ki, amire a gazdaságpolitikának reagálnia kell majd. Az EU új, hétéves pénzügyi keretprogramja körül ugyanis nagyon sok a bizonytalanság. A brexit miatt eleve szűkülnek a források, új költési célok merülhetnek fel, mégpedig a kohéziós politika rovására. A magyar gazdaság mostani lendülete megtörik, 2019 és 2021 között szűk esztendőkre lehet számítani. (A wiiw prognózisa a régióra és a magyar gazdaságra korlátozódik.)

Közép-, Dél- és Kelet-Európa: lendületben

A külső gazdasági feltételek alakulása az idén egyedülállóan kedvező Közép-, Dél- és Kelet-Európa országai számára. A világgazdaság nagy egységei – az USA, Kína és az euróövezet – egyidejűleg mutatnak erős bővülést. Közép-, Dél- és Kelet-Európában az utóbbi hat év legdinamikusabb gazdasági aktivitását tapasztaljuk. Tavaly, tíz év után először, a térség minden egyes országából növekvő gazdasági teljesítményt jelentettek.

A 11 új közép-európai EU-tagállam gazdasága a tavalyi 4,4 százalékos növekedés után idén valamivel mérsékeltebb ütemben, de még mindig erősen, várhatóan 3,9 százalékkal bővül. A legnagyobb növekedési ráta az idén, akárcsak 2017-ben, Romániában várható (4,7 százalék), de a wiiw a térség többi gazdaságában is viszonylag magas, 3,5–3,9 százalékos gazdasági növekedéssel számol – eltekintve Horvátországtól és Litvániától, ahol az átlagosnál némileg szerényebb tempó (2,7, illetve 3,2 százalék) várható. A gazdasági növekedést a térségben mindenekelőtt az euróövezet teljesítményének dinamikus bővülése, az EU költségvetéséből érkező átutalások

* Az írás a wiiw 2018. tavaszi előrejelzése alapján készült.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.60>

ciklikus fellendülése, a magánberuházások dinamikus erősödése és az emelkedő bérek segítik. 2018-ban folytatódik a konvergencia, a térség fejlettségi szintjének fokozatos felzárkózása az EU fejlettebb tagországhoz.

A gyors növekedés ellenére a wiiw nem számol azzal, hogy az új EU-tagállamok gazdasága túlfűtötté válik, egyedül a hazai össztermék legnagyobb bővülését felmutató Romániában látunk ezzel kapcsolatban aggodalomra okot adó jeleket. A térségben általános jelenség a bérek gyors emelkedése, elsősorban a feldolgozóiparban. Ezt a legtöbb gazdaságban a munkatermelékenység és a nem áralapú versenyképesség javulása ellensúlyozza. Az új EU-tagországokban tapasztalható munkaerőhiányt az országok egy részében ukrán vendégmunkások segítségével próbálják enyhíteni. Ezzel az ukránok a térség néhány országában a munkaerőpiac fontos szegmensévé váltak.

Az új tagországok körében a gyors növekedés a meglévő kapacitások csúcsközeli kihasználását eredményezte. Ez a körülmény a beruházások megugrását valószínűsíti, amit a tartósan alacsony kamatszint is támogat. Itt jelentős tere van a fejlődésnek, mivel a beruházások GDP-hez viszonyított aránya a térség szinte valamennyi országában még mindig elmarad a 2009-es válság előtti szinttől.

Az Európai Központi Bank minden valószínűség szerint nem sieti el a kamatemelési ciklus megkezdését, és az is lehet, hogy erre az idén sor sem kerül. A wiiw a jelenleginél szigorúbb monetáris politikát az új EU-tagországok közül csak Románia és Csehország esetében tart valószínűnek.

Magyar gazdaság: modellváltás előtt

A magyar gazdaság tavaly 4 százalékkal bővült, ez 2014 óta a legjobb teljesítmény. Mindazonáltal a növekedés üteme elmarad a régió EU-tagországainak átlagától. Tavaly a háztartások fogyasztásának bővülése, akárcsak 2015-ben és 2016-ban, meghaladta a GDP növekedési ütemét. Ez a gyors fogyasztásbővülés részben a reálbérek dinamikus emelkedésének következménye. Az állóeszköz-beruházások területén nagy fordulat történt: a 2016-os, 10 százalékosnál is erősebb csökkenés után 2017-ben közel 17 százalékos ugrás következett be, mindenekelőtt az EU kohéziós politikájához kapcsolódó projektek mesterségesen felpörgetett előfinanszírozása eredményeképpen. Az EU-transzferékből „felturbózott” beruházásokat kiegészítette a lakásépítések felfutása is. E két tényező tükröződik az építőipar kiemelkedő teljesítményében. A beruházások gyors bővülése azonban igen kedvezőtlen összeté-

telben történt: miközben a közületi beruházások nagyon erősen bővültek, a versenyszektor investíciói csak szerény mértékben nőttek.

A beruházások és a lakossági fogyasztás erős növekedése jól látható nyomot hagyott a külkereskedelmi forgalom alakulásán. Tavaly az áruforgalomban az export növekedési üteme mintegy 3 százalékponttal elmaradt az import növekedési ütemétől, az olló nyílása a szolgáltatások kereskedelmében valamivel szűkebb lehetett. Mindent összevetve az áruk és a szolgáltatások külkereskedelmének mérlege jelentősen, mintegy 1,5 milliárd euróval romlott az elmúlt évben. A külkereskedelmi mérleg, amely évek óta jelentős többlettel zár, tavaly is körülbelül 10 milliárd eurós pluszt könyvelhetett el. A nemzetgazdasági számlái szerinti statisztikát elemezve megállapítható, hogy a külkereskedelem GDP-hez való hozzájárulása tavaly 1,3 százalékponttal romlott.

Rátérve az idei kilátásokra, leginkább a bérek területén kialakuló fejlemények méltóak a figyelemre. 2018 a harmadik olyan év lesz, amikor a keresetek nagyon erőteljesen emelkednek. A 2016–2018-as időszak összesített reálbér-emelkedése előreláthatólag 28 százalék körül alakulhat. Ebben szerepet játszik a minimálbér és a bérminimum megemelése, valamint a folyamatosan növekvő munkaerőhiány. A vállalati felmérésekben a cégük bővülése útjában álló legfontosabb akadályként a szakképzett munkaerő hiányát jelölik meg a válaszadók. A kötelező minimálbér-emelés megnehezíti az alacsony termelékenységű kis- és középvállalkozások életét, különösen az elmaradottabb régiókban, ahol a minimálbérért foglalkoztatottak száma az átlagosnál nagyobb és ahol a közvetlen környezet – a vállalkozások és a háztartások – vásárlóerejének bővülése nem tart lépést az ország fejlettebb régióiban tapasztalt ütemmel.

Az infláció gyorsulóban van: a 2014–2016-os közel nulla szint után idén már megközelíti a 3 százalékot. Ezzel együtt az erőteljes béremelkedések fogyasztói árakra gyakorolt hatása viszonylag gyenge maradt. Ennek részben az az oka, hogy a kötelező minimálbér-emelés csak részlegesen vezetett effektív többlet-bérkiáramláshoz, mert gyakran kifehéredés történt, azaz a juttatások eddig zsebből fizetett része most vált statisztikailag láthatóvá. Ez magyarázza (részben) a bérkiáramlás és a háztartások fogyasztásának növekedése közti ütemkülönbséget is. A megugró lakossági és vállalati keresletet részben a gyorsan bővülő import kötötte le, ami rontotta ugyan a külkereskedelmi mérleget, ám egyidejűleg csökkentette az inflációs nyomást is. Az általános forgalmi adó néhány fontos terméket érintő csökkentése és a munkáltatók által fizetett szociális hozzájárulás rátájának mérséklése szintén az infláció féken tartását segítette.

Az április 8-i általános választásokat megelőző csatározásokban, politikai vitákban feltűnően kevés helyet kaptak a makrogazdasági kérdések. A kormányzó pártok kampányának középpontjában Soros György, „Brüsszel” és a bevándorlás elítélése állt, míg az ellenzék a rendszer autokratikus vonásaira, az egészségügy és az oktatás helyzetére, a kormányzati presztízsbetűhűzásokra és a növekvő korrupcióra utaló jegyekre hívta fel elsősorban a választók figyelmét. A közvélemény-kutatások eredményei a Fidesz győzelmét vetítik előre. Amennyiben ez bekövetkezik, akkor a jelenlegi gazdaságpolitikában nem várható lényeges változás. Koherens, a főbb ellenzéki pártok által egységesen támogatott gazdaságpolitikai alternatíva hiányában egy esetleges ellenzéki győzelem esetén sem várható rövid távon erőteljes makrogazdasági irányváltás.

Most még nincs is lépéskényszer a magyar gazdaságpolitikában, de középtávon annál inkább. Az EU kohéziós forrásainak mostani, erőltetett kifizetései miatt 2019-től kezdődően, legkésőbb 2020-tól az uniós transzferek elapadnak, ami komoly kihívás elé állítja majd az akkori kormányt. Mivel az aggregált keresletnek a jelentős része, a GDP 1,5–3 százaléka körüli mértékben hirtelen kiesik, erre a gazdaságpolitikának is reagálnia kell majd. Hasonló helyzet 2016-ban már előfordult, amikor a gazdasági növekedés erősen lelassult és a beruházások súlyosan visszaestek. Mindazonáltal jelentős különbség mutatkozik az akkori és a majdani epizód között. A 2016-os visszaesés körülbelül egy évre korlátozódott, azután az EU-transzferek ismét növekedésnek indultak. A 2019-cel kezdődő epizód időben kevésbé lesz koncentrált, mert az uniós pénzek elköltése most sokkal inkább fejnehéz, mint az előző hétéves pénzügyi ciklusban volt. A szűk esztendő 2019, 2020 és 2021 lesznek.

A várható nehézségeket súlyosbítja, hogy az EU 2020 után bevezetendő új hétéves pénzügyi keretprogramja körül nagyon sok a bizonytalanság. A brexit miatt eleve szűkülnek a források, új költési célok merülhetnek fel, mégpedig a kohéziós keretek rovására, amely Magyarország számára az összes uniós politika közül messze a legfontosabb. Nem segíti a felzárkóztatási politikát, hogy a Visegrádi csoport országai a menekültek elhelyezése ügyében elutasító álláspontot képviselnek. Az EU-transzferekhez kapcsolódó korrupciógyanús ügyek számának növekedése Magyarországon és más új EU-tagországokban szintén a kohéziós politika változatlan formában és volumenben való fenntartása ellen szól. Mindent összevetve nagy valószínűséggel állítható, hogy a magyar gazdasági növekedést meghatározó mértékben ingyenes külső forrásból finanszírozó modell nem lesz fenntartható. Ez azt is jelenti, hogy a 2019–2021-es „gödörből” minden egyéb feltétel változatlansága esetén nagyon nehéz lesz kijutni.

Összefoglalóan: a wiiw azzal számol, hogy idén a magyar gazdaság előreláthatólag valamivel a tavalyi 4 százalékos ütem alatt fog bővülni. A növekedés motorja, akárcsak tavaly, a beruházások és a lakossági fogyasztás bővülése lesz. 2019-ben azonban a növekedés veszít lendületéből: az EU-s források elapadása miatt sokkal kevésbé nőhetnek a beruházások, a béremelkedések várható mérséklődése következtében pedig lassul a lakossági fogyasztás bővülése is. A GDP növekedését 2019-ben 2,6 százalékra, 2020-ban 1,7 százalékra prognosztizáljuk. Idén tovább zsugorodik a külkereskedelmi többlet, de 2019-től a gazdaság lefékeződése nyomán a külkereskedelmi mérleg romlása mérséklődik, és 2020-ban a nettó export ismét növekedést segítő tényezővé válik. Idén és a következő két évben fogyasztói árak emelkedése éves átlagban megközelíti a 3 százalékot, felfelé mutató kockázatokkal. Az államháztartási deficit a maastrichti kritérium alatt marad, az államadósság várhatóan tovább csökken – ha kismértékben is.

Makrogazdasági mutatók és előrejelzések

Megnevezés	2017	GKI Gazda- sághkutató Zrt.	2018	GKI Gazda- sághkutató Zrt.	2018	MNB	2018	Pénzügyku- tató Zrt.	2018	Százdvég Gaz- dasághkutató Zrt.	2018	wiww
	Tény	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
GDP (előző év = 100)	104	103,8	104	104,2	104,1	103,9	104,1	103,8	104,1	103,8	103,8	103,8
GDP belföldi felhasználása (előző év = 100)	106	105	104,8	105,9	105,7	104,9	105,7	n. a.	105,7	n. a.	n. a.	n. a.
Háztartások végső fogyasztása (előző év = 100)	104,1	104	104,5	104,4	104,8	103,8	104,8	104,2	104,8	104,2	104,2	104,2
Bruttó állóeszköz-felhalmozás (előző év = 100)	116,8	109	110	114,9	107,2	109	107,2	109	107,2	109	109	109
Export (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	107,1	106	107,9	107,9	105,7	106,1	105,7	107,4	105,7	107,4	107,4	107,4
Import (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	109,7	107,5	109,1	110	106	107,5	106	109	106	109	109	109
Fogyasztóiár-index éves átlaga (előző év = 100)	102,4	102,7	102,5	102,5	102,6	102,3	102,6	n. a.	102,6	n. a.	n. a.	n. a.
Fogyasztóiár-index az év végén (előző év december = 100)	102,1	103	103	102,7 ¹	102,6	102,6	102,6	102,8	102,6	102,8	102,8	102,8
Folyó fizetési mérleg egyenlege (a GDP százalékában)	2,9	1,9	2,5	1,5	3,7	1,8	3,7	3,2	3,7	3,2	3,2	3,2
Folyó fizetési és a tőkémérleg együttes egyenlege (a GDP százalékában)	4,1	5,3	4	4,2	6,9	3,5	6,9	n. a.	6,9	n. a.	n. a.	n. a.
Külforgalmi áruforgalom egyenlege (milliárd euró)	8,1	7	7,6	n. a.	8,2	5,4	8,2	8,7	8,2	8,7	8,7	8,7
Közvetlen működőtőke-befektetés Magyarországon (átfolyó tőkéből és eszközportfólió-átrendezéstől megtisztított adatok, milliárd euró)	3,5	1,5	n. a.	n. a.	n. a.	2,1	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

Megnevezés	2017 Tény	GKI Gazdaságkutató Zrt.		Kopint-Tárki Zrt.		MNB		Pénzügykutató Zrt.		Századvég Gazdaságkutató Zrt.		wiw 2018
		2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018	
Államháztartás egyenlege a GDP százalékában (ESA-2010)	-2,1	-2,5	-2,8	(-2,2) (-2,4)	-2,4	-2,3	-2,9					
Rövid távú kamatok (3 hó), időszak vége (%)	-0,01	0	0,3	n. a.	0	0,1	n. a.					n. a.
Hosszú távú kamatok (10 év), időszak vége (%)	2,02	2,8	2,5	n. a.	2,8	2,5	n. a.					n. a.
MNB jegybanki alapkamat az év végén (%)	0,9	0,9	0,9	n. a.	0,9	0,9	n. a.					n. a.
A forint/euró árfolyama (éves átlag)	309,2	312	310	n. a.	311	310,5	n. a.					313
Bruttó átlagkereset változása ² (%)	11,7	7	10	10,2	9,5	9,2	n. a.					n. a.
Reálkereset változása (%)	10,3	4,5	7,3	7,7	7	6,4	n. a.					n. a.
Foglalkoztatási arány (15–74 éves korosztály) (%) éves átlag ³	59,3	60,2	60	60,1	60	60,2	n. a.					n. a.
Alkalmazottak számának változása (%) éves átlag ⁴	1,6	1	1	n. a.	1,3	1,5	n. a.					n. a.
Munkanélküliség rátája (%) éves átlag ⁴	4,2	3,7	3,5	3,7	3,5	3,7	n. a.					n. a.

Megjegyzések a táblázat adataihoz:

- ¹ Negyedik negyedéves adat.
 - ² Teljes nemzetgazdaságra vonatkozó adat.
 - ³ A KSH Munkaerő-felmérés szerint.
 - ⁴ A KSH Intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint.
- n. a. = nincs adat

Szabadkereskedelem – az USA nélkül?

CSÁKI GYÖRGY

A Trump-adminisztráció hivatalba lépését követően az USA azonnal kilépett a Transzatlanti és a Csendes-óceáni megaregionális szabadkereskedelmi megállapodásokból. 2018 márciusában pedig az USA nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva kétféle pótvámot vezetett be, amelyek elsősorban Kína ellen irányulnak. Nem késett sokat a kínai megtorlás sem, miközben mindkét ország a WTO-hoz fordult. Súlyos aggodalmat kelt egy esetleges kereskedelmi háború elszabadulásának réme, az USA protekcionista gazdaságpolitikai fordulata és a zsarolás kereskedelempolitikai tárgyalási eszközzé tétele. A WTO-nak az USA-t elmarasztaló döntései súlyos amerikai viszontválaszt válthatnak ki. Eközben a TPP-t (Trans-Pacific Partnership – Csendes-óceáni Partnerség) 11 ország némileg átalakítva újra aláírta. A CPTPP (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership – Átfogó és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség) és további két folyamatban lévő megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalás sikeres lezárása továbbviszi a szabadkereskedelem ügyét. 1945 óta azonban először lehetséges a globális szabadkereskedelem bővülése az USA részvétele nélkül.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F00, F13.

2018. március 8-a két szempontból is különös jelentőségű nap volt a nemzetközi kereskedelempolitikában: *Trump* elnök a 30 százalékos acél- és 10 százalékos alumíniumvám bevezetését jelentette be, s ugyanazon a napon írta alá 11 ország a (Csendes-óceáni Partnerség helyébe lépő) *Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership* (CPTPP – Átfogó és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség) nevű megaregionális szabadkereskedelmi megállapodást Santiago de Chileben. Az első döntés egy globális kereskedelmi háború rémét vetít(het)i előre, míg a második a legnagyobb szabadkereskedelmi egyezmény a világon, s a megaregionális/plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalások továbbvitelének lehetőségét jelzi.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.67>

Csáki György, a Szent István Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.
E-mail: Csaki.Gyorgy@gtk.szie.hu

Noha mindkét esemény – hosszabb-rövidebb ideje – előre látható volt, konkrét megvalósulásuk sok kérdést vetett fel – mindenekelőtt az nem volt világos, hogy a *Trump*-adminisztráció meglépi-e a választási kampányban beígért protekcionista lépéseket, s ha igen, milyen formában? Az acél- és alumíniumvámok meghirdetése és hatályba lépése közötti két hétben is jelentősen módosult, finomult az amerikai álláspont, s változott ezzel együtt az elnöki rendelet hatálya. Ebből – is – következik, hogy az amerikai döntések értelmezése nem egyértelmű: az „America first!” jelszó gyakorlati megvalósulásáról, egy protekcionista amerikai gazdaságpolitikai fordulat kialakításáról van-e szó, vagy pedig az USA megváltozott kereskedelempolitikai tárgyalási módszeréről – a zsarolás kereskedelempolitikai alkalmazásáról?

A Trump-adminisztráció kész feladni a szabadkereskedelem hagyományos amerikai elvét és visszatérni a két világháború közötti izolacionizmushoz? Ha pedig a világ többi része ragaszkodik a szabadkereskedelemhez, s kész a plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalások folytatására, akkor felmerül a kérdés: lehetséges-e a szabadkereskedelem bővülése az USA nélkül?

A vizsgált két téma aktualitása következtében az elemzés fő forrásai – az elérhető dokumentumokon túl – alapvetően publicisztikai jellegű írások (mértékadó helyeken megjelent véleménycikkek), amelyekben a világ legismertebb kereskedelempolitikai szakértőinek első reagálásai olvashatók. Mivel napról napra felmerülhetnek új elemek, nagyon fontos információ a kézirat lezárásának kelte, ez pedig 2018. április 23.

Amerikai acél- és alumíniumvámok: kereskedelmi háború kezdődött?

Beiktatását követő bő egy évvel, 2018. március 8-án *Trump* elnök „beélesítette” a választási kampányban meghirdetett – de komolyan sem az USA-ban, sem a világban nem vett – durva protekcionista lépéseket. „A kereskedelmi háborúk hasznosak, és könnyű őket megnyerni – írta *Donald Trump* amerikai elnök Twitter-oldalán. Az Egyesült Államok a tervek szerint már a hét folyamán az acélra és az alumíniumra extra vámot vet ki, melynek értéke 25, illetve 10 százalék lesz” (*Túrós-Bense*, 2018). Az elnöki rendelet az 1962-ben elfogadott Kereskedelem-bővítési törvény 232., a nemzetbiztonságra vonatkozó paragrafusára hivatkozik. (Ez a szakasz a törvény különösen ritkán alkalmazott szakasza – s kivált mehökkentő, hogy a potenciálisan

érintett országok túlnyomó többsége szövetséges, a NATO tagja.)¹ (*cnn*, 2018a) Az elnöki rendelet két hét múltán lépett életbe – addig „tárgyalások folyhatnak”, közölte a Fehér Ház. Nem világos, hogy miről – hiszen az érintettek határozottan és teljesen egységesen elutasítják a különlegesen magas vámok bevezetését.

Az Európai Unió nem késlekedett a válasszal: *Margarítisz Szkínász*, az Európai Bizottság szóvivője a szervezet szokásos napi sajtótájékoztatóján március 5-én közölte, hogy „gyors, határozott és arányos” intézkedéseket fogadhatnak el, amennyiben úgy találják, hogy a bejelentett amerikai intézkedések ártanak az európai érdekeknek. Újságírói kérdésre válaszolva a szóvivő aláhúzta, hogy az EU nem zéróösszegű játszmaként tekint a kereskedelempolitikára, amelynek nyertesei és vesztesei vannak. „A kereskedelemnek minden fél számára előnyösnek kellene lennie” – fogalmazott. Ugyanakkor leszögezte: „Nem dughatjuk homokba a fejünket. Amikor valaki egyoldalú és tisztességtelen lépéseket hoz, amelyek munkahelyek ezreit sodorják veszélybe Európában, akkor határozottan kell fellépünk, azonban szigorúan a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) szabályainak megfelelően” (*vg.hu*, 2018).

Az európai uniós ellenintézkedések gyorsan konkretizálódtak: „Az Európai Bizottság azt javasolja az uniós tagállamoknak, hogy az Európai Unió 25 százalékos megtorló importvámot vessen ki az Egyesült Államokból érkező acél, ruházati termékek, lábbelik és bizonyos ipari termékek behozatalára – adta hírül a *Bloomberg*. Az új közteherrel sújtott import teljes értéke meghaladhatja a 2,8 milliárd eurót – tudta meg a hírügynökség egy az ügysző közel álló forrásból.” (*napi*, 2018) A válaszlépéseket konkretizáló, 2018. március 7-re ígért bizottsági döntés az első körben nem született meg.²

Nem lehet nem gondolni a *Bush* elnök által 2002-ben bevezetett³ 29 százalékos acélvámok következményeire és a kapcsolódó WTO-döntésre. A 2002. március 5-én hozott és 2002. március 20-án hatályba lépett acélvámok következtében:

¹ *Trump* elnök március 12-én újabb döntést hozott „nemzetbiztonsági okokra hivatkozva”: megakadályozta, hogy a szingapúri *Broadcom* 117 milliárd dollárért felvásárolja a *Qualcomm*-ot, a kaliforniai chipgyártó óriást. Lásd: *Horowitz* [2018].

² Ennek részben az is az oka lehet, hogy az EU apparátusában időközben „rájöttek”, hogy a „megtorlás” nem WTO-konform megoldás: előbb panaszt kell tenni a WTO Vitarendezési testületénél, s csak a WTO jogerős végzése birtokában lehet ideiglenes vámpótlékot kiróni az USA-ból származó termékekre (és szolgáltatásokra). Pontosan úgy, ahogy a 2002-ben bevezetett amerikai acélvámok miatt megállapított 2,4 milliárd dollárnyi kár esetében történt 2004 decemberét követően. A WTO ilyen esetekben alkalmazott eljárásáról lásd: *Bown* [2018c].

³ A kirívóan magas acélvámokat az AFL-CIO szakszervezeti szövetség követelte ki *Clinton* elnöktől, aki a választási támogatás fejében kidolgoztatta, de nem írta alá az elnöki rendeletet, hanem az utódjára hagyta. Azt nem tudjuk, mit tett volna *Al Gore*, ha *Clinton* követve elnökké választják (bár aktív környezetvédőként lett volna oka az elállásra), de az általános megütközést keltett, hogy a

- 200 000 amerikai munkahely veszett el – noha az acéliparban összesen 185 000 embert foglalkoztattak;
- az USA 16 állama vesztett legalább 4500 munkahelyet az acélfeldolgozó iparágakban;
- a vámemelés súlyos költségemelkedést eredményezett az acélt felhasználó ágazatokban – aminek következtében sokan kivitték az USA-ból az acéligényes feldolgozóipari tevékenységeket, mert otthon észszerűtlenül megdrágult. Más területeken a fogyasztók nem fogadták el a magasabb árakat, így azt az acélt felhasználó/feldolgozó cégeknek kellett kigazdálkodniuk, ami nagyban rontotta jövedelmezőségüket. (Az idézett adatok csak a 2002-es évre vonatkoznak, lásd: *Francois–Baughman*, 2003.)

Mark J. Perry hozzáteszi mindehhez: „a *Peterson Institute for International Economics (PIIE)* azt találta, hogy az 1980-as években a speciális acétermékekre kivetett vám a fogyasztóknak minden egyes megmentett acélipari munkahely évi 1 millió dollárjába (mai dolláron 2,26 millió dollárba) került. Nem egy jó trade-off.” (*Perry*, 2018) A következtetés nem meglepő: „a protekcionizmusnak mindig nagyobb a költsége, mint a haszna.”

Az Európai Unió természetesen azonnal panaszt tett a WTO Vitarendezési testületénél – érintett „harmadik országokként” megjelölve további 14 országot,⁴ amelyek közül Japán, Dél-Korea, Kína, Svájc, Norvégia, Új-Zéland és Brazília maga is panaszt tett a WTO-nál. Az EU panaszát⁵ egyesítették a másik hét panasszal, s 2003 decemberében 2,4 milliárd USA dollár összegű megtorló vámot engedélyeztek az érintett országoknak – az USA elnöke pedig „felfüggesztette” a vámok érvényesítését.

A *Peterson Institute for International Economics* *Trump* mostani döntését is azon melegeben elemezte, értékelté – az intézet vezető kereskedelempolitikai szakértője, *Chad P. Bown* több írást szentelt a témának. Mindenekelőtt abból indul ki, hogy a világ acél- és alumíniumpiacán jelentős túlkínálat alakult ki, amit elsősorban

republikánus utód, *George W. Bush* aláírta az elnöki rendeletet. A republikánusok ugyanis hagyományosan piac és szabadkereskedelem pártiak, szemben a tradicionálisan protekcionizmusra hajlamos demokratákkal.

⁴ Bolívia, Brazília, Dél-Korea, Japán, Kanada, Kína, Kuba, Norvégia, Svájc, Tajvan, Thaiföld, Törökország, Új-Zéland és Venezuela.

⁵ A panaszt a Vitarendezési testület a DS248 iktatószámon rögzítette. Az ügy dokumentumait illetően lásd: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds248_e.htm. Letöltve: 2018. 03. 14.

az „elszabadult” kínai termelés okoz.⁶ *Bown* számításai szerint ugyanakkor a bevezetendő vám 14,2 milliárd dollár értékű acélimportot zár ki az amerikai piacról – ebből azonban Kína részesedése alig 5 százalék, 689 millió dollár lesz, s 7,5 milliárd dollárt fognak veszteni az USA szövetségei: az EU, Kanada, Japán és Dél-Korea (*Bown*, 2018a).

Bown felfogásában a *Trump* által bevezetett acélvámok 5 okból is célt tévesztenek.

1. *Az acél* – amelyet a világkereskedelemben évtizedekig *érzékeny termék*-nek tekintettek (a textil- és a mezőgazdasági termékek mellett), évtizedek óta különleges védelmet élvez az amerikai piacon: 2017 végén az amerikai acélimport 60 százalékát terhelte speciális vámvédelem.
2. A Kínából az USA-ba irányuló acélexport 94 százalékára már korábban kereskedelemkorlátozó terheket róttak – ezért az új vámok a legkevésbé éppen Kínát sújthatják.
3. Az USA acélpiacának legnagyobb beszállítója Kanada (2017-ben 5,2 milliárd dollár), ugyanakkor az EU országai összesen 2017-ben 6,2 milliárd dollár értékben exportáltak acélt az USA-ba (Kína pedig csak a 10. legnagyobb beszállító volt 976 millió dollárral 2017-ben, amit – mint említettük – már amúgy is speciális vámok terheltek).
4. Az alumínium csak 2009-ben került speciális védelem alá – 2017 végén az alumíniumimport 15 százaléka esett az antidömpingre és a kiegyenlítő vámokra vonatkozó törvények hatálya alá.
5. A mai napig az USA csak a Kínából érkező alumíniumimportra vetett ki speciális vámokat – amelyek a Kínából származó alumíniumimport 96 százalékára vonatkoznak. Ezért a *Trump elnök* által bevezetett 10 százalékos vám sokkal kisebb hatást gyakorol a Kínából származó importra, mint az USA többi érintett kereskedelmi partnerére.

Bown végkövetkeztetése szerint: „Az új USA-beli vámok kevés közvetlen hatást gyakorolnak Kínára, elsősorban az USA szövetségeit sértik. A globális közösségnek összehangolt megközelítésre lenne szüksége a kínai kapacitástöbblet által felvetett aggodalmak kezelésére. Az új vámok gazdasági és politikai költségeket okoznak olyan szövetségeseknek, mint Kanada, az Európai Unió, Japán és Dél-Korea,

⁶ Ennek alapvető oka nyilvánvalóan a kínai növekedési ütem jelentős visszaesésében keresendő: a korábbi két számjegyű növekedési dinamika 6–6,5 százalékra való visszaesése – bár önmagában tiszteletre méltóan dinamikus növekedést jelent – a világ gazdaság/világkereskedelem egészét zavaró többletkapacitásokat, többlettermelést eredményez, amit Kína megkísérel a világpiacon értékesíteni.

így kevésbé működnek együtt a Trump-adminisztrációval a megoldás megtalálása érdekében.” (Bown, 2018a).

Nem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül, hogy „az a törvény, amelyre *Trump* hivatkozott a vámokkal kapcsolatban, óriási hatalmat ad az elnöknek a meglehetősen önkényes változtatásokra, ami azt jelenti, hogy az elnök megváltoztathatja álláspontját és kiterjesztheti a vámokat Kanadára és Mexikóra is.” (Bown, 2018b) (A dolog ironiája, hogy – mint már említettük – a „nemzetbiztonsági érdekekre” hivatkozó intézkedések leginkább az USA szövetségeseit sújthatják.) A következtetések egyértelműek: „Vámok kivetése az USA-ban erre a nemzetbiztonsági törvényre hivatkozva az utóbbi évtizedek legellentmondásosabb kereskedelempolitikai lépései közé tartozik. (...) Trump csütörtöki bejelentésének drámaisága abban áll, hogy az a lépés *eltávolítja az amerikai kereskedelempolitikát a kiszámítható, szabályalapú megközelítéstől.*” (Uo. Kiemelés tőlem: – Cs. Gy.)

A következmények – egy jelentős része – könnyen előre látható volt: amennyiben a vámok az eredetileg meghirdetett hatókörrel léptek volna hatályba, az EU néhány napon belül panaszt tett volna a WTO Vitarendezési testületénél, amelyhez néhány héten belül csatlakozna még 4-5 érintett ország. 2019 végéig megszületik a jogerős WTO-döntés: az USA „felfüggeszti” a vámokat, a károsult felek pedig azonos összegértéket kitevő, 18 hónapig érvényes ideiglenes vámpótlékokat vethetnek ki az általuk kiválasztott amerikai termékek importjára.⁷ Pontosan úgy, mint 2002–2003-ban. Mindez végül is nem gyakorol komoly hatást a világkereskedelemre. Nagy meglepetés akkor érheti az USA-t, ha a kínai panasz nem a mostani, hanem a speciálisan a kínai acél- (és alumínium-) bevitelre kivetett korábbi vámokra fog vonatkozni (vagy: arra is vonatkozni fog), és a WTO azokat is – részben vagy egészében – megsemmisíti. A dömpingvadásokat ugyanis nem mindig könnyű bebizonyítani, s főleg nem könnyű kiszámolni és elfogadtatni a megtorlás (elvből a dömpingből származó előnyökkel egyenlő) mértékét.⁸

Az említettekét átgondolhatták a Fehér Házban is, mert a hatályba lépés előtt egy nappal, 2018. március 22-én *Robert Lighthizer*, az USA kereskedelmi főtárgyalója bejelentette, hét exportőrt mentesítenek az acél- és alumíniumvám hatálya alól – ezek Kanada és Mexikó, valamint az Európai Unió, Argentína, Ausztrália, Brazília

⁷ Az EU-t ilyen esetekben már nem egyszer vezették gazdaságilag értelmezhetetlen presztízs-szempontok – mint például a Harley-Davidson motorokra kivetett pótvám esetében –, hiszen a motoroknak nincsenek európai riválisai. (A Harley-Davidson motorokra kivetett pótvámról később lesz szó.)

⁸ Nyilvánvaló, hogy a kínai növekedéslassulásból keletkezett hatalmas fémipari többletkapacitások jelentős mértékű leépítése teremthetné meg a piaci egyensúlyt – ez azonban csak finomabb diplomáciai eszközökkel érhető el (ha egyáltalán elérhető).

és Dél-Korea (cnn, 2018b). Mindez csak nyilvánvalóbbá tette, hogy az igazi cél Kína. Ugyanazon a napon a Fehér Ház hivatalosan bejelentette, hogy az USA 60 milliárd dollár értékű 1300 kínai termék behozatalára kíván pótvámot kivetni – „az amerikai szellemi tulajdon helytelen kezelése” miatt, valamint annak megtorlásaként, hogy „a kínai hatóságok technológiájuk átadására kényszerítenek amerikai cégeket”. (cnn, 2018b) A Fehér Ház ugyanakkor bejelentette, hogy az intézkedések hatályba léptetése előtt tárgyalni kíván Pekinggel a problémák tárgyalásos megoldása érdekében. Az acél- és alumíniumvámokkal kapcsolatban Peking már jelezte, hogy készen áll a megtorló intézkedésekre, amelyek elsősorban az amerikai szójaexportot és a Caterpillar óriásgépeit érinthetik. *Robert Lighthizer* ezzel kapcsolatban közölte, hogy az USA kész a viszontmegtorlásra... (cnn, 2018b)

Megtorlás – mit old meg és mit nem?

Az USA és Kína közötti kereskedelmi konfliktusok régi keletűek, s Kína csatlakozása a WTO-hoz csak átmenetileg enyhítette azokat. 2010–2011-ben a renminbi – úgymond – „alulértékeltége” volt a leghevesebb amerikai kritikák tárgya,⁹ de a probléma magva ugyanaz volt, mint ma: *a tartós és nem csökkenő kínai kereskedelmi többlet és a tartós és nem csökkenő amerikai kereskedelmi deficit*.

A pekingi központi pártlap angol nyelvű kiadása a *Kínai Kereskedelmi Minisztérium (MOFCOM)* bejelentését idézte, amely szerint *Kína 3 milliárd dollár értékű büntetővámot vet ki amerikai termékekre*, ezzel kívánva kiegyenlíteni az USA által meghirdetett acél- és alumíniumvámok Kínára gyakorolt negatív hatását (*people's daily*, 2018). A *MOFCOM* 15 százalékos büntetővám kivetését jelentette be¹⁰ 128 termékre – gyümölcsökre, magokra, borra és varrat nélküli csövekre – összesen 977 millió USA dollár értékben. Második lépcsőben 25 százalékos vám kivetését tervezik a sertéshúsrá és az újrahasznosított alumíniumtermékekre. Erre a második lépcsőre akkor kerül sor, ha nem sikerül megegyezésre jutni az USA-val.¹¹ A március 22-én bejelentett 60 milliárd dolláros vámcsomaggal kapcsolatban a washingtoni Kínai Nagykövetség nyilatkozatot adott ki, amely szerint „ez tipikus egyoldalú protekcionista aktus. Kína határozottan csalódott és erősen ellenzi az ilyen fellépést”

⁹ Lásd: *Csáki* [2012].

¹⁰ A döntést formálisan az Államtanács Vámtarifa Bizottsága hozta.

¹¹ A kínai megtorló intézkedésekről lásd: www.globaltimes.cn/content/1096225.shtml és <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china/china-hammers-u-s-goods-with-tariff-rs-as-sparks-of-trade-war-fly-idUSKCN1H81J3>

(*people's daily*, 2018). *A nyilatkozat további része jól tükrözi Kína várható magatartását – egyben erősen valószínűsítik a konfliktus eszkalálódását:* „Kína nem fél és nem fog visszavonulni egy kereskedelmi háborúban. Kína magabiztos és képes szembenézni a kihívással. Ha az USA kereskedelmi háborút kezdeményez, Kína a végsőkig harcolni fog és minden szükséges eszközzel megvédi jogos érdekeit” (*people's daily*, 2018).

A *Trump*-adminisztráció motivációit sokan találgatják (éppen azért, mert nehéz észszerű, közgazdaságilag értelmezhető magyarázatot találni a „kereskedelempolitikájára”), a rendkívül tekintélyes harvardi professzor, *Martin Feldstein*¹² például úgy látja, magukat a vámokat *Trump* elnök és környezete sem „veszi komolyan”, hiszen nem ez jelenti a komoly problémát az USA és Kína kereskedelmi kapcsolataiban. „Az USA számára a Kínával kapcsolatos legfontosabb kereskedelmi kérdés a technológiatranszferrel, s nem a támogatott acél- és alumíniumexporttal kapcsolatos. Noha ezek a szubvenciók sértik az amerikai acél- és alumíniumtermelőket, az azokból következő alacsonyabb árak segítik az USA-ban az acél- és alumíniumfelhasználókat éppen úgy, mint a fogyasztókat, akik megveszik ezeket a terméket. Kína azonban egyértelműen sérti az USA érdekeit, amikor ellopja az USA-beli cégek által fejlesztett technológiákat” (*Feldstein*, 2018). Mivel az USA a WTO vitarendezési fórumain nem képes jogorvoslatot találni, s nem tudja kínai technológiák importjával kompenzálni magát (mivel azok nem elég fejlettek az amerikai igényekhez képest), ezért – *Feldstein* szerint – a meghirdetett acél- és alumíniumvámok kellően erős fenyegetést jelenthetnek ahhoz, hogy rábírájék Kínát a technológialopástól való önkéntes tartózkodásra.¹³ (Uo.)

A kereskedelmi háború elkerülésének igénye európai szempontból is megfogalmazódik. „Az Európai Bizottság megtorló vámokat fontolgat az USA-ból származó termékek széles körére – a Harley-Davidson motoroktól az olyan élelmiszerekig, mint a narancslé és a mogyoróvaj – abban a reményben, hogy az érintett amerikai termelők majd nyomást gyakorolnak a *Trump*-adminisztrációra. Pillanatnyilag nyil-

¹² *Feldstein* professzor a National Bureau of Economic Research korábbi elnöke, *Reagan* elnök Gazdasági Tanácsadó testületének volt elnöke, *George W. Bush* elnök Külföldi Hírszerzési Tanácsadó Testületének volt elnöke. Jelenleg a Külföldi Kapcsolatok Tanácsa és a Trilaterális Bizottság igazgatósági tagja – miközben aktívan tanít a Harvard Egyetem Közgazdaságtan Tanszékén.

¹³ A meghirdetett acél- és alumíniumvámokban rejlő zsarolási potenciál kérdéses erősségű – ha figyelembe vesszük azt a (már kifejtett) tényt, amely szerint az USA-ba irányuló kínai acélexport 94 százalékát már most is speciális vámok terhelik (*Bown*, 2018a). Mások is felvetik ugyanakkor, hogy a *Trump*-adminisztráció a vámokat zsarolásra kívánja felhasználni, hiszen Kanada és Mexikó azért került ki („legalábbis ezúttal”) az érintett országok közül, mert a NAFTA újratárgyalásának eredményétől függ a mentesség véglegessége.

vánvalóan működhet, de hosszú távon rossz ez a stratégia. A tény az, hogy a megtorló vámok rendkívül veszélyesek, mivel szélesebb kereskedelmi háború kitörését provokálhatják ki. És a rosszul informált *Trump* állításával ellentétben a kereskedelmi háború senkinek sem jó, mivel aláássa a nemzetközi munkamegosztást. És nem »könnyű megnyerni azokat«. Éppen ellenkezőleg, akárcsak a konvencionális háborúkat, a kereskedelmi háborúkat is *lehetetlen* megnyerni.” (*Sinn, 2018 – kiemelés az eredetiben.*)

Zsiday Viktor sokak álláspontját képviselve jogosnak tartja a Kínára vonatkozó amerikai kereskedelempolitikai kritikákat.¹⁴ Erre az álláspontra reflektál *Barry Eichengreen*: „Az ironia abban rejlik, hogy az USA szellemi termékekkel kapcsolatos aggódalmi jogosak. De sem azok az aggodalmak, sem a kínai viszszaadás nem vált ki szimpátiát az USA iránt, mivel az adminisztráció legutóbbi lépései az értelmetlen amerikai acél- és alumíniumvámok nyomán keletkeztek, amelyeket nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozva vezettek be. Ez az időrend és a tarifális eszközök meggondolatlan használata arra bátorítja a megfigyelőket, hogy még a jogos aggodalmakat is hamis híreknek tekintsék.” (*Eichengreen, 2018*) Ugyanakkor – fejti ki *Eichengreen* – a kereskedelmi háború egyáltalán nem elkerülhetetlen. 60 nap állt az USA rendelkezésére, hogy finomítsa álláspontját (éppen úgy, mint az acél- és alumíniumvámok esetében), lehetősége van arra, hogy a Külföldi Beruházások Bizottsága megakadályozza a kínai befektetéseket azokban az ágazatokban, amelyekben az USA jelentős szellemi tulajdonnal rendelkezik. Egyidejűleg rendelkezésére állnak a WTO vitarendezési fórumai is, hogy panaszt tegyen a kínai gyakorlat ellen. Persze Kínának is képesnek kell mutatkoznia a jogos amerikai aggodalmak befogadására: lazítania kell a közös vállalatokra vonatkozó szabályokat, ugyanakkor jelentősen szigorítania kell a szellemi tulajdon védelmét.

Miközben a sajtóban mindkét oldalról kereskedelmi háborúval riogatnak, a felek a háttérben kölcsönösen a WTO Vitarendezési testületéhez fordultak az őket a

¹⁴ „Trumpnak igaza van a védővámokkal, bármennyire is nem tetszik ez a szabadkereskedelem híveinek. Kína ugyanis csal. A világ Kínát azért vette be a WTO-ba, mert azt hitte, hogy szabályosan fog játszani, de nem. Kína elvárja, hogy exportcikkeivel elárasztassa a világot, más országokban cégeket, szabadalmakat, új technológiákat vehessen, de ha egy nyugati cég akar bemenni Kínába, akkor azt csak súlyos korlátozásokkal teheti, jellemzően csak vegyesvállalati struktúrán keresztül, vagy úgy sem, miközben intellektuális tulajdonukat gyakran elloppják, és ennek megvédésére semmiféle erőfeszítést nem tesznek a kínaiak. Ezen kívül állami vállalataikat (és a haveri párt-/gazdasági elitet) kitéríti olcsó, szubvencionált hitelekkel, így azok a nagyon alacsony tőkeköltségükkel versenyelőnybe kerülnek világszerte. Ez nem szabadkereskedelem, hanem egyoldalú szabadkereskedelem: Kína csalhat, de a többiek nem (persze mondhatnánk, hogy a karma visszaüt: az ópiumháború idején a nyugatiak ugyanígy viszonyultak hozzájuk). Ez a rendszer nyilvánvalóan nem fenntartható...” (*Zsiday, 2018*)

másik fél részéről ért vélt vagy valós sérelmek miatt. Kína 2018. április 4-én panaszt tett az USA ellen „Tarifális intézkedések egyes Kínából származó termékekkel kapcsolatban”.¹⁵ Egy nappal később Kína újabb panaszt tett az USA ellen „Egyes, acél- és alumíniumtermékekre vonatkozó intézkedések” tárgyában”.¹⁶ Az USA azonban már március 23-án panaszt tett Kína ellen „A szellemi tulajdonjogokat érintő egyes intézkedések” tárgyában.¹⁷ Az amerikai panasz szerint „Kína akadályozza a külföldi szabadalomtulajdonosokat abban, hogy érvényesítsék szabadalmi jogait a kínai vegyes vállalati partnerekkel szemben, miután a technológiatranszfer-szerződés lejár. Kína ugyanakkor kedvezőtlen szerződési feltételeket tesz kötelezővé, amelyek diszkriminálják és kevésbé előnyössé teszik a külföldi technológiákat. Ebből következően Kína megfosztja a szellemi tulajdonjogokkal rendelkező külföldieket attól, hogy megvédjék szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogait Kínában, és hogy szabadon, piaci alapokon tárgyalhassanak szabadalmaikról és egyéb technológiához kapcsolódó megállapodásokról”. (WT/DD542/1 IP/D/38)

*Shang-jin Wei*¹⁸ szélesebb makrogazdasági keretbe helyezi el a problémát – és így óv a kereskedelmi háború kitörésétől. *Wei* feltevése szerint *Trump* adócsökkentési programja a következő évtizedben 1000–2000 milliárd dollárral növeli az USA költségvetési hiányát, amit nem ellensúlyoz a magánszektor megtakarításainak növekedése vagy a magánszektor beruházásainak csökkenése. Ennek külkereskedelmi, elsősorban az USA és Kína közötti kereskedelemre vonatkozó következményei világosak: mivel az USA folyó fizetésimérleg-hiánya egyenlő a beruházások mínusz a magán- és állami megtakarítások összegével, az USA folyó fizetésimérleg-hiánya ugyancsak 2000 milliárd dollárral fog nőni az előttünk álló évtizedben. Hasonlóképpen nőni fog az USA kereskedelmi deficitje is – a Kínával szembeni forgalomban 50–100 milliárd dollárral. „Amikor ez bekövetkezik, az USA-beli politikusok keresni fogják, kit tehetnek ezért felelőssé és nyilván Kína a lehetséges bűnbak. Ebben az esetben az új amerikai adótörvény – ami *Trump* szerint az amerikai nép győzelme – még komolyabb kereskedelmi feszültségek formájában tér vissza. Noha az adótörvények és a kereskedelmi deficit növekedése közötti kapcsolat nem közérthető, hatásait még évekig fogjuk érezni” (*Wei*, 2018). *Wei* – *Eichengreen*hez hasonlóan – nem vonja kétségbe a Kínával szemben megfogalmazott amerikai kritikák megalapozottságát: Kínában rendkívül sok szabadalom- és védjegysértés történik

¹⁵ A DSB a panaszt a WT/DS543/1 G/L/1219 számon fogadta be.

¹⁶ A DSB a panaszt a WT/DS544/1 G/L/1222 G/SG/D50/1 számon fogadta be.

¹⁷ A DSB a panaszt a WT/DS542/1 IP/D/38 számon fogadta be.

¹⁸ Az Asian Development Bank korábbi vezető közgazdásza, a New York-i Columbia Egyetem professzora.

– amerikai cégek kárára (is). A kínai hivatalos szerveket meg kell győzni a szellemi tulajdonjog védelmének erősítéséről – kétoldalú tárgyalásokon vagy/és a WTO jogi fórumain. Ez Kínának is elemi érdeke, hiszen a bérszínvonal már magasabb, mint Indiában, Vietnamban, Bangladesben és másutt a régióban, a technológiai fejlődéshez pedig csúcstechnológia importjára van szükség. Kína ma már nem számíthat azon amerikai nagyvállalatok hazai lobbitevékenységére sem (Boeing, Caterpillar, GE, Cisco és a többiek), amelyek számára a hatalmas kínai piacra való akadálytalan bejutás elementáris érdek volt, s így mindent megtettek a problémamentes USA–Kína kereskedelmi kapcsolatokért. Napjainkban azonban már tartanak a kínai konkurenciától is, így kevésbé készségesek Kína támogatásában. A szellemi tulajdonjogok védelme körüli vita nagyon fontos, s ha bonyolult és hosszúnak ígérkező tárgyalásokon is, de hosszú távon rendezhető. Az igazi probléma azonban az, hogyan találhat Kína és az USA megoldást az USA egyre nagyobb kereskedelmi deficitjére? *„Kína kereskedelmi többlete és az USA kereskedelmi hiánya végső soron a megtakarítások és a beruházások egyensúlytalanságát tükrözi. Az USA és Kína által figyelembe vett nem piaci alapú »kereskedelmi orvosságok« a két ország közötti kisebb kereskedelmi egyensúlytalanságokhoz vezethetnek – a világ többi részével szemben növekvő egyensúlytalanságok árán. Ez mindkét ország fogyasztói és vállalatai s a világ egésze számára rosszabb lenne.”* (Wei, 2018 – kiemelés tőlem: Cs. Gy.)

A Trump-adminisztráció protekcionista lépései világszerte hatalmas visszhangot váltottak ki – nyilvánvalóan azok bejelentésének módja, az amerikai elnök sajátos kommunikációs stílusa miatt. Az ugyanis szinte teljesen visszhangtalan maradt, amikor 2012 decemberében az EU bejelentette, hogy 2014. január 1-jétől Kína kikerül az Általános Preferencia Rendszer¹⁹ hatálya alól,²⁰ így a Kínából származó termékek a Legnagyobb Kedvezményes Eljárás hatálya alá kerülve magasabb vámokkal juthatnak be az EU piacaira. Ennek következtében például a Kínából az EU-ba irányuló 2015-ben 110,2 milliárd dollár értékű elektromos gépexportot 0,4 százalékos helyett 2,5 százalékos, a 28 milliárd dollár értékű mechanikus gépexportot 0,01 százalékos helyett 1,8 százalékos, a 33,2 milliárd dollár értékű konfekcióipari terméket a korábbi 9,0–9,3 százalékos helyett 11,3–11,7 százalékos vám terheli. Összeségében 242 milliárd dollár értékű kínai exportra az EU 4 milliárd dollárnyi vámot

¹⁹ General System of Preferences: GPS.

²⁰ Az EU arra hivatkozott, hogy Kína már nem felelt meg a Világbank által az „alacsony-közepes jövedelmű ország” (lower-middle-income country) kritériumainak.

vetett ki 2015-ben²¹ (*Legge–Lukaszuk–Evenett*, 2018). Ennek – is – következménye, hogy 2014 és 2016 között a kínai export 23 százalékát érintették vámemelések a G-20 többi országában (korábban a vámemelések általában évente a kínai exportnak mindössze 1 százalékát érintették) (*Evenett–Fritz*, 2017, 64. o.).

A Kínával szemben bevezetett USA-beli protekcionista intézkedések két fő veszéllyel járhatnak:

- a most elsősorban Kína ellen irányuló intézkedések bármikor kiterjeszthetők más országokra, s ez, valamint a kínai megtorló intézkedések – sokak félelme szerint – *átfogyó kereskedelmi háború* kítöréséhez vezethetnek;²²
- a *Trump*-adminisztráció megváltozott, a hagyományos kereskedelempolitikai tárgyalási módszereket erősen zsarolásra alapozott agresszív piaci alkudozásra váltó tárgyalási módszere és stílusa²³ azzal fenyeget, hogy a Bretton-Woods-i rendszerben immár 73 éve jellemző *szabály- és tárgyalásalapú nemzetközi kereskedelmi rendszert egy hatalomalapú nemzetközi kereskedelmi rendszer* („power-based trading system”) *válthatja föl*. Ennek negatív következményei éppen úgy nehezen láthatók előre, mint egy kereskedelmi háborúé.

A *dollár* ma már *nem kulcsvaluta*, hanem a *legnépszerűbb tartalékvaluta*,²⁴ de a kulcsvaluta (a kulcsvalutát kibocsátó ország fizetési mérlegének) alapvető elmentmondása ma sem hagyható figyelmen kívül. A tartalékvaluta (mint korábban a kulcsvaluta) nem gyengülhet, ami a folyó fizetési mérleg egyensúlyát követeli meg, ahhoz azonban, hogy a világban (azaz: a tartalékvalutát, korábban a kulcsvalutát kibocsátó országon kívül, a világpiacon) elég tartalékvaluta legyen, az kell, hogy a kibocsátó ország folyó fizetési mérlege tartósan hiányt mutasson. *A dollár* azonban *nemcsak tartalékvaluta, hanem az árupiacok (árutözsdek) általánosan használt devizája is*: a nyersanyagok és nyerstermékek árát dollárban határozzák meg és

²¹ Ami átlagosan 1,65 százalékos vámemelést jelent.

²² Becslések szerint – lásd: *Nicita–Olarreaga–da Silva* [2018] – egy globális kereskedelmi háború 32 százalékpontos átlagos vámemelkedéshez vezetne – ezen belül az USA és az EU vámszínvona 27 százalékponttal emelkedne.

²³ *Dobozi István* megfogalmazásában: „mi magyarázza a kilátástalan vámháborúval való trumpi kardcsörtetést? A választ Trumpnak az ingatlanpiacon ráragadt erőszakos üzleti filozófiája adja: a fenyegetésre, megfélemlítésre, a maximális engedmények kicsikarására irányuló, kezdő alkupozíció kialakítása, amely a tárgyalások során módosulhat.” (*Dobozi*, 2018)

²⁴ Az IMF adatbázisa szerint 2017. 4. negyedévében a világ összes devizatartalékának 62,7 százalékát denominálták dollárban (20,15 százalékát euróban, 4,89 százalékát japán jenben, 4,54 százalékát fontsterlingben és 1,23 százalékát renminbiben). IMF Currency composition of foreign exchange reserves (*COFER*) Lásd: <http://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4> Letöltve: 2018. 04. 19.

forgalmukat dollárban bonyolítják. *A dollár* emellett fontos nemzetközi hiteleszköz (azaz: harmadik országok között is jelentős hitelforgalom bonyolódik USA dollárban denominálva) – nem szólva arról, hogy a nemzetközi kötvényforgalomban is a dollár a domináns deviza. Az USA folyamatos, évről évre ismétlődően kialakuló folyó fizetésimérleg-hiánya nélkül a világpiacon nem lehetne kielégíteni a dollár iránti keresletet. Mindaddig, amíg a dollár olyan népszerű tartalékvaluta, mint ahogy jeleztük, s mindaddig, *amíg a világgazdaság többi szereplője olyan szívesen tartja az amerikai állampapírokat*, mint ahogy az a II. világháború óta folyamatosan tapasztalható, *az USA folyó fizetésimérleg-hiánya nem jelent számottevő problémát*. Ettől függetlenül, kiegyensúlyozottabb és kevésbé kockázatos lenne a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer s így a világgazdaság általában is, *ha Kínában többet fogyasztának és az USA-ban többet takarítanak meg*.

Az USA és Kína között elmérgesedő kereskedelmi háborúban *Kínának lehet egy mindennél pusztítóbb fegyvere: hatalmas dollárban denominált devizatartaléka egy részének váratlan piacra dobása* beláthatatlan következményekkel járna a dollár árfolyamára. Ennek a fegyvernek a bevetése azonban csak igen kevésbé valószínű, hiszen – túl azon, hogy Kínában is tisztában vannak egy ilyen lépésnek a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszerre gyakorolt hatásaival, *Kínának sem érdeke leértékelnie devizatartalékait*. Kína persze rendelkezik egy ennél „puhább”, az USA-nak ugyancsak súlyos gondokat okozó fegyverrel is: *ha néhány hónapig nem vesz amerikai állampapírt*, nehéz lenne finanszírozni az USA államapparátusának zavartalan működését.

A *Trump*-adminisztráció lépése lehetetlen helyzetbe hozta a WTO-t is: „ha a WTO elfogadja a nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozó amerikai vámemelést, akkor ez precedensként szolgálhat más országok (Kínát is beleértve) számára hasonló intézkedésekre, ami a protekcionizmus terjedéséhez vezet. Ha nem fogadja el, akkor Donald Trump vagy egyoldalúan megkérdőjelezheti annak jogosságát, vagy beváltja korábbi fenyegetését, és kilépteti az USA-t a WTO-ból. Mindkét kimenet aláássa a nemzetközi kereskedelem eddigi multilaterális szabályozását. Ugyanez érvényes akkor, ha az USA egyoldalúan, a WTO-tárgyalásoktól függetlenül hajtja végre a bejelentett vámemeléseket.”²⁵ (*Losoncz*, 2018, 9. o.)

²⁵ Ez utóbbi eset is eszkalálódhat: az USA egyoldalú (tehát WTO-egyeztetés nélküli) lépéseire Kína (és más érintett országok) egyoldalú megtorló lépésekkel válaszolhatnak.

Csendes-óceáni Partnerség (TPP) az USA nélkül – a megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalások új lendülete?

A Kereskedelmi Világszervezet, a WTO működésének 1995. január 1-jei megkezdése óta lényegében semmiben nem lépett előre, az 1999-es seattle-i millenniumi forduló botrányba és nevetségbe fulladt, a 2001 novemberében indított Doha-fordulót 2006-ban „felfüggesztették”²⁶ – s azóta sem sikerült újraindítani és lezárni. Jellemző, hogy 2017. február 22-én a WTO büszkén jelentette: „A globális kereskedelmi rendszer fontos mérföldkövéhez érkezett 2017. február 22-én, amikor érvénybe lépett a *WTO 21 éves történetének első multilaterális megállapodása*.” Négy újabb ratifikálással a Kereskedelemkönnyítési Megállapodás²⁷ megkapta a 164 tag kétharmadának a hatályba lépéshez szükséges egyetértését.” (WTO, 2017)

A WTO tehetetlenségének egyenes következményeként a világkereskedelem főbb szereplői új utakat kerestek a megoldatlan kereskedelempolitikai problémák rendezésére. A WTO-tagországok között egyre több regionális kereskedelmi megállapodás jött létre, ezek egyaránt lehetnek szabadkereskedelmiek és vámuniók. (A WTO 174 regionális kereskedelmi megállapodást tart nyilván.) Az elmúlt években ugyanakkor a korábbiaknál nagyobb, azaz több országot átfogó regionális megállapodások létrehozására irányuló tárgyalások indultak meg, közülük néhány kezdeményezés különösen nagy jelentőségű lehet – ezeket a potenciálisan világkereskedelmi/világ gazdasági súlyú tárgyalásokat nevezik *megaregionális* vagy *plurilaterális kereskedelmi tárgyalásoknak*.²⁸

Négy ilyen tárgyalás kezdődött, s haladt előre – egészen 2017 legelejéig.²⁹

1. Az ASEAN tagországai (Brunei, Fülöp-szigetek, Indonézia, Kambodzsa, Laosz, Malajzia, Mianmar, Szingapúr, Thaiföld és Vietnam), valamint a vele szabadkereskedelmi megállapodással rendelkező hat állam (Ausztrália, Dél-Korea, India, Japán, Kína és Új-Zéland) között folyik az *Átfogó Regionális Gazdasági Part-*

²⁶ A Doha-forduló problémáiról lásd: *Elekes–Halmi* [2008].

²⁷ Trade Facilitation Agreement (TFA – Kereskedelemkönnyítési megállapodás) – a WTO égisze alatt a nemzetközi kereskedelmi folyamatok egyszerűsítésére és összehangolására irányuló multilaterális megállapodás, amely az áruk nemzetközi mozgásához szükséges adminisztratív szabályokat és gyakorlatot hivatott egyszerűsíteni és ebben az egyszerűbb formájában egységesíteni.

²⁸ *Megaregionálisnak* nevezzük azokat a tárgyalásokat, amelyekben nem egyszerűen országok, hanem országcsoportok/régiók közötti szabadkereskedelmi tárgyalásokról van szó. A *plurilaterális* tárgyalás pedig azt jelenti, hogy azon több (mint két) ország vesz részt, de nem *multilaterális* (azaz: sokoldalú) tárgyalás, mert nem vesz részt abban a WTO valamennyi (164) tagországa – így magyarul a *többoldalú* szabadkereskedelmi tárgyalás kifejezés tűnik a legkifejezőbbnek.

²⁹ A megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalásokról részletesebben lásd: *Csáki* [2016].

nerség (*Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP*) tárgyalássorozata. Az RCEP napirendjére hét konkrét kérdést vettek fel: áruk kereskedelme, szolgáltatás-kereskedelem, beruházások, gazdasági és technikai együttműködés, szellemi tulajdon, versenyszabályozás és vitarendezés – a napirend nyitott, a tárgyalások során egyéb kérdések is felmerülhetnek. A tárgyalássorozat 2013-ban kezdődött – lezárására mindmáig nem került sor.

2. 2013 nyarán váratlanul intenzív tárgyalássorozat kezdődött az USA és az Európai Unió között, amelynek célja egy átfogó, a kereskedelemhez kapcsolódó beruházási szabályokra is kiterjedő szabadkereskedelmi megállapodás létrehozása. A *Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP)* célja a kereskedelmi korlátok lebontása számos termelő- és szolgáltató ágazatban. A vámok csökkentése mellett a tárgyalások kiterjednek a nem vámjellegű korlátozások enyhítésére és felszámolására is, például a műszaki szabályozások, sztenderdek és más eljárások összehangolására. A tárgyalások napirendjén szerepelt a kölcsönös szolgáltatásáramlás és beruházási tevékenység, valamint a közbeszerzési eljárások korlátozásainak felszámolása. *A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség a kereskedelemfejlesztés terén elsősorban a nem vámjellegű korlátozások felszámolására irányult volna,*³⁰ azokon belül elsősorban a szabályozás és a műszaki, valamint növény-, állat- és humán-egészségügyi előírások egységesítésére törekedett. A fő kérdés éppen ezért a világgazdaság egésze szempontjából az volt, mi lehet az egységes sztenderdek (shared standards) hatása a harmadik országok kereskedelmi lehetőségeire? A *Trump-adminisztráció* villámgyorsan (*Trump* elnök első munkanapján!) bejelentette, hogy a *Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség amerikai részről nem kívánatos, a tárgyalások folytatásának nincs értelme.*³¹

³⁰ Ez, mondhatni, természetes: a vámszínvonalak általában meglehetősen alacsonyak, jelen nagyságukban nem jelentik a kereskedelem-bővülés komoly gátját. A nem vámjellegű korlátozások ugyanakkor erősen akadályozzák a kereskedelmet. Becslések szerint a TTIP előnyeinek 80 százaléka a nem vámjellegű korlátozások visszaszorításából származhatott volna.

³¹ A TTIP ugyanakkor „az EU-n belüli tiltakozó akciók miatt az már gyakorlatilag reménytelen né vált, még ha egy washingtoni fordulat következtében politikailag Trump számlájára lehet is írni a bukást. (...) a TTIP nemcsak az áruk és szolgáltatások forgalmáról, hanem a külföldi beruházások védelméről is szólni akart. 2013 táján még nemcsak a nagy exportórcégek, hanem többé-kevésbé a befolyásos amerikai és európai szakszervezeti szövetségek is beálltak az elképzelések mögé. Azóta viszont széles körben terjedt el – és nehezen is cáfolható – a vélemény, miszerint az a mód, ahogy a TTIP rendezné a külföldi befektetők és a fogadó államok közötti vitákat, azzal a demokrácia fölé helyezné a gazdasági érdekeket. Márpedig a legkülönbözőbb mozgalmak már jó két évtizede tiltakoznak a »multik« hatalma ellen.” (*Andor*, 2017)

Érdemes megemlíteni, hogy Kanada és az Európai Unió között létrejött egy nagyon hasonló, alapvetően a TTIP rendelkezéseit követő megállapodás – pontosabban: két megállapodás. Létrejött a *Stratégiai Partnerségi Megállapodás*³² és az *Átfogó Gazdasági és Kereskedelmi Megállapodás (CETA)*³³ – amelyeket 2016. október 30-án írtak alá Brüsszelben, s a CETA-t az Európai Parlament 2017. február 15-én fogadta el. (Természetesen a megállapodásról rendkívül sok információ érhető el az Európai Bizottság³⁴ és a kanadai kormány³⁵ internetes oldalain.) A CETA-t ratifikálnia kell Kanada és valamennyi EU-tagállam parlamentjének. A kanadai ratifikálás és 8 európai uniós tagállam³⁶ ratifikálása történt meg 2018 áprilisáig. A megállapodás ugyanakkor 2017. szeptember 21-én ideiglenesen hatályba lépett. A budapesti kanadai nagykövet és a gazdasági tanácsos ebből az alkalomból több gazdasági napilapban cikket jelentetett meg. Hangsúlyozzák: „A mai naptól, azaz szeptember 21-től megszűnik a Magyarország és Kanada között érvényben lévő vámok 98%-a. A CETA-nak köszönhetően a kanadai és magyar vállalkozások minden korábbinál szélesebb hozzáférést kaphatnak a közbeszerzési lehetőségekhez. Az Atlanti-óceán két oldalán működő vállalkozások – közülük is elsősorban a kisebb vállalkozások – a fokozott jogbiztonság, a munkavállalók intenzívebb mobilitása, valamint általában véve egyszerűbb szabályok és eljárások előnyeit élvezhetik majd. A CETA keretében továbbra is érvényben maradnak az olyan területekre vonatkozó előírásaink és szabályozásaink, mint a környezetvédelem és az élelmiszer-biztonság, ezen belül pedig a géntechnológiával módosított szervezetekre (GMO) vonatkozó előírások.” (Poupart–Sarvari, 2018)

3. A *Csendes-óceáni Partnerség (Trans-Pacific Partnership, TPP)* az ázsiai–csendes-óceáni térség kereskedelmi kapcsolatainak bővítésére irányul, a tárgyaláson 12 ország vett részt: Ausztrália, Brunei, Chile, az Egyesült Államok, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó, Peru, Szingapúr, Új-Zéland és Vietnam. A Csendes-óceáni Partnerség célja a kereskedelmi forgalom és a beruházási tevékenység bővítése a

³² Lásd: Strategic Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Canada, of the other part. Letölthető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5368-2016-REV-2/en/pdf> Letöltve: 2018. 04. 20.

³³ Comprehensive Economic and Trade Agreement = CETA. Lásd: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10973-2016-INIT/en/pdf> Letöltve: 2018. 04. 20.

³⁴ Lásd: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/> és http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ceta-explained/index_en.htm Letöltve: 2018. 04. 21.

³⁵ Lásd: <http://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/ceta-aecg/index.aspx?lang=eng> Letöltve: 2018. 04. 21.

³⁶ Cseh Köztársaság, Dánia, Észtország, Horvátország, Lettország, Málta, Portugália és Spanyolország.

partnerek között, az innováció és a gazdasági növekedés élénkítése, a munkahelyteremtés és -megtartás elősegítése. A tárgyalások zárt ajtók mögött folytak, ez szolgáltatta az egyik fő okot a civilszervezetek kritikájára: számukra átláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek voltak. *A Csendes-óceáni Partnerség megállapodást 2015. október 5-én aláírták. Az egyezmény ratifikálására nem került sor, s 2017 januárjában – ugyancsak első munkanapján! – Trump elnök visszavonta az USA aláírását.*

4. A WTO egyik fontos alkotóeleme az *Általános Szolgáltatáskereskedelmi Megállapodás (GATS)*, amely – elvben – a GATT-tal egyenértékű sokoldalú szabadkereskedelmi megállapodás – *a valóságban azonban alig működik.* Ez annál is inkább ellentmondás, hiszen a szolgáltatáskereskedelem növekedési dinamikája az elmúlt évtizedekben minden más szektorénál magasabb volt – elsősorban a pénzügyi szolgáltatások és a távközlés drámai növekedése következtében. Ennek az ellentmondásnak az áthidalására indultak meg a „*Trade in Services Agreement*” (TiSA – szolgáltatáskereskedelmi tárgyalások) néven folyó *többoldalú tárgyalások* a WTO 23 tagja között,³⁷ amikor a 2011. decemberi miniszteri értekezletet követően Ausztrália javaslatot tett egy plurilaterális szolgáltatáskereskedelmi tárgyalássorozat megindítására. *A tárgyalásokhoz eddig csatlakozott országok a nemzetközi szolgáltatáskereskedelem 70 százalékát bonyolítják egymás között* – noha hiányzik sorraikból Brazília, India, Kína és az ASEAN-tagországok. A TiSA a GATS alapelvei szerint kíván működni, így minden WTO-tag csatlakozhat a tárgyalássorozathoz, ebből következik, hogy amennyiben elegendő számú WTO-tag csatlakozna a létrejövő TiSA-hoz, az átalakulhatna egy szélesebb WTO-megállapodássá – így a most még nem részt vevő WTO-tagok is élvezhetnék a TiSA eredményeit. A tárgyalások formálisan 2013 márciusában indultak, 2016 novemberéig huszonegy tárgyalási fordulóra került sor – a tárgyalások lezárására nem tűztek ki konkrét időpontot. *A TiSA – ha és amennyiben egyszer hatályba lép – a WTO új működési modelljét is megalapozhatja: előbb a tagállamok egy csoportja létrehoz egy nem kötelező jellegű többoldalú megállapodást, amely utóbb magához vonhatja a többi tagországot, így válva minden WTO-tagországra s magára a WTO-ra mint szervezetre kiterjedő sokoldalú megállapodássá.*

Az ismertetett négy plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalás sorsát nem pecsételte meg Trump elnöknek a szabadkereskedelmi tárgyalások iránti utálatá –

³⁷ Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a szolgáltatáskereskedelem liberalizálására irányuló tárgyalások a WTO-ban egyéb érzékeny témák, így például az agrárkereskedelmi viták „foglyává” vált. Az egységes kötelezettségvállalás („single undertaking”) elve lehetlenné tette a részleges megállapodásokat.

legfeljebb a TTIP kerülhetett le elnöksége idejére a napirendről. A Csendes-óceáni Partnerséghez ragaszkodó többi 11 ország (amelyek a világ GDP-jének 13,5 százalékát állítják elő) 14 hónap elteltével megújította s némileg átalakította az eredeti egyezményt, amit 2018. március 8-án *Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP)* néven írtak alá Santiago de Chilében. *Ma ez a legnagyobb szabadkereskedelmi egyezmény a világon*.³⁸ A hatályba lépésre 6 ország ratifikálását követő 60. naptári napon kerül sor.³⁹

Komoly fordulatot jelentett a Csendes-óceáni Partnerség tárgyalásai során, hogy 2013-ban Japán is bekapcsolódott. Ennek oka, hogy *Abe Sinzo* miniszterelnök megpróbált életet lehelni az 1990 óta stagnáló japán gazdaságba, és liberalizálásában kulcsszerepe lehet a Csendes-óceáni Partnerségnek (*Koike*, 2015). Az USA a Csendes-óceáni Partnerséggel elérni látszott valamennyi fontos kereskedelempolitikai célját a csendes-óceáni térségben: az agrárprotekciónizmus jelentős csökkentését, a szellemi tulajdon fokozott védelmét és néhány feldolgozóipari ágazatban (például a járműgyártásban) alkalmazott korlátozások enyhítését. Erre mondták: „az USA kis csalival nagy halat fogott” (*Hamada*, 2015). Természetesen az USA-nak a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos, a szabadalmak és a szerzői jogok megerősítését célzó javaslatai körül komoly ellentétek voltak. Vitatták a befektetők és az államok közötti vitarendezés mikéntjét is. A bírálók szerint a hagyományos beruházási egyezmények általában összeegyeztethetetlenek a környezetvédelmi és emberijog-védelmi szempontokkal csakúgy, mint az államok jóléti szabályozásával, ezért félték, hogy a Csendes-óceáni Partnerség gyöngíteni fogja az aláíró államokban a környezetvédelmi, munkavédelmi és kártérítési szabályokat. A szakszervezetek – például az AFL-CIO (a legjelentősebb USA-beli szakszervezeti szövetség) – aggódnak, hogy a nagy vállalatbirodalmak szándékai háttérbe szorítják az összes többi érdeket, beleértve az alkalmazottakéit is.

Az USA kilépése után a helyzet nagyon bizonytalanná vált, nem volt világos, hogy a szerződésben maradt 11 ország az USA nélkül is akarja-e a megállapodást, s ha igen, milyen változtatásokkal? 2017 novemberében azután Vietnamban a 11 ország miniszteri értekezletén megerősítették a módosított Csendes-óceáni Partnerséghez kapcsolódó elkötelezettségüket – s négy hónap alatt megszületett a *CPTPP (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership – Átfogó*

³⁸ A Csendes-óceáni Partnerség a világ összes GDP-jének 37,4, a globális kereskedelmi forgalomnak pedig 25,9 százalékát képviselte volna. A CPTPP részesedése ennél szerényebb: a világ GDP-jének 14, a globális világ kereskedelmének 15 százalékát reprezentálja (*Helble–Xie*, 2017).

³⁹ Így tehát abban az esetben is, ha a japán parlament nem ratifikálja azt, ezért *Abe* miniszterelnök valószínűleg nem is kezdeményezi a ratifikálási eljárást.

és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség). A *CPTPP* nagyrészt érintetlenül tartalmazza a Csendes-óceáni Partnerség eredeti szövegét, a szerződés⁴⁰ 30 fejezetéből 20 változatlan maradt, összesen 22 rendelkezés változott meg vagy került ki a szerződésből (*Goodman, 2018*). A változások értelemszerűen elsősorban azokat a rendelkezéseket érintették, amelyek különösen fontosak voltak az USA számára, amelyeknek a szerződésbe foglalását az USA szorgalmazta: *a legfontosabb változtatások a beruházások szabályozásával és a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó fejezetekben található*. A *CPTPP* beruházási fejezete szerint például sokkal korlátozottabb lesz a befektetők azon képessége, hogy a befektetési megállapodások és a befektetési engedélyek alapján folytassák le az esetleges vitarendezést. Hasonlóképpen lerövidül az innovatív gyógyszerek szabadalmi védettségének ideje, leszűkült a technológia és az információ védelme, az írott szövegek szerzői jogvédelmének ideje is rövidebb lett, mint ahogyan a Csendes-óceáni Partnerség rendelkezett. *„Ezen rendelkezések felfüggesztése ellenére, a CPTPP szellemi tulajdon védelmére vonatkozó fejezete a legfejlettebb és legrészletesebb szellemi tulajdonjogvédelmi sztenderdeket jelentik bármely napjainkig megkötött kereskedelmi egyezményben*. Jelentős védelmet nyújt a külföldön tevékenykedő vállalatok számára innovációik ellopása ellen.” (*Goodman, 2018 – kiemelés tőlem: Cs. Gy.*) Nem változtak az állami vállalatokra, az e-kereskedelemre és a közbeszerzésre vonatkozó rendelkezések – ezek az elemek nemcsak a *CPTPP*-ben részt vevő 11 országa számára, hanem a globális kereskedelmi rendszer szempontjából is pozitív fejleményt jelentenek – és erősen összhangban állnak az USA érdekeivel is.

Szakmai szempontból nehéz megérteni, miből gondolja az USA, hogy a Csendes-óceáni Partnerség – annak a *CPTPP*-nél amerikai szempontból erősebb intézkedései, előírásai – szemben állt az amerikai érdekekkel? A Csendes-óceáni Partnerségből való kimaradás, így a *CPTPP* léte versenyhátrányt jelent az amerikai exportőrök számára – főként az olyan vitatott ágazatokban, mint a mezőgazdaság: az ausztrál marhahús Japánba való bevitelét 9 százalékos vám terheli majd (a *CPTPP* előírásai szerint), míg USA-beli versenytársaik bevitelét továbbra is 38 százalékos. *Petri–Plummer–Shujiro–Fan [2017]* tanulmánya szerint a Csendes-óceáni Partnerség 131 milliárd dolláros jövedelemnövekedése helyett (ami az USA GDP-jének 0,5 százalékaival egyenlő) a *CPTPP* 2 milliárd dolláros jövedelemvesztést jelent az

⁴⁰ A *CPTPP* szövege megtalálható csaknem valamennyi részt vevő ország kormányzati honlapján. Lásd például a kanadai kormány honlapját: <http://international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cptpp-ptpgp/text-texte/cptpp-ptpgp.aspx?lang=eng> Letöltve: 2018. 03. 16.

USA-nak. Erre mondta a Peterson Institute of International Economics (PIIE) másik tanulmánya: „az USA a legnagyobb vesztes.” (Schott, 2018)

Nem véletlen, hogy Japán különösen aktív volt a CPTPP-tárgyalásokon, noha nem szokott vezető szerepet vállalni sokoldalú gazdasági tárgyalásokon, mondhatni a II. világháború óta ez volt az első eset, hogy nem szorult defenzív szerepbe, hanem kezdeményezővé vált és vezető pozíciót vívott ki magának. Az USA visszalépésével Japán és Ausztrália számára lehetővé vált regionális gazdasági szerepük jelentős erősítése (Mulgan, 2018). Japán jól ismerte fel azt a regionális vákuumot, amit az USA visszalépése és Kínának a szigorúbb sztenderdektől való „tartózkodás” teremtett a regionális kereskedelmi erőviszonyokban, s – alighanem a II. világháború óta először! – nem habozott átvenni a vezető szerepet.⁴¹

A CPTPP nem zártkörű szerződés, lehetőség van az ahhoz való csatlakozásra: eddig Dél-Korea, Indonézia, a Fülöp-szigetek és Thaiföld fejezte ki érdeklődését az esetleges csatlakozás lehetőségeiről (Helble–Xie, 2017). Az igazán jelentős új partner Kína lehetne – hiszen a 11 ország közül nyolcnak a legnagyobb, s további kettő a második legnagyobb kereskedelmi partnere. Noha Kína CPTPP-hez való csatlakozása minden bizonnyal win-win helyzetet eredményezhetne és fantasztikus mértékben megnövelné a CPTPP világgazdasági jelentőségét, ez csak hosszabb távon képzelhető el, amikor Kína fokozatosan elfogadta a nemzetközi kereskedelempolitika magasabb sztenderdjeit. Ebben a hosszú távú perspektívában ugyanakkor nem elképzelhetetlen a CPTPP továbbfejlesztése sem egy Ázsiai és Csendes-óceáni Szabadkereskedelmi Övezet (Free Trade Area of the Asia Pacific) kialakítása (Helble–Xie, 2017) irányába.

A CPTPP elfogadása új impulzust adhat az Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (RCEP) sikeres lezárásához is. A Csendes-óceáni Partnerség és az RCEP összefüggése, részben akár rivalizálása kezdetektől fogva nyilvánvaló volt.⁴² Az amerikai kilépés után a Csendes-óceáni Partnerség sorsa bizonytalanná vált, ekkor az RCEP jelentősége átmenetileg jelentősen felértékelődött – a szerződés aláírására vonatkozó reményekkel együtt. Az RCEP kevésbé magas sztenderdeket kíván állítani, kevesebb területet ölel fel és kevésbé becsvágyók a céljai, de éppen ez teszi elérhetővé, legalábbis elérhetőbbé: ne feledjük: az RCEP az ASEAN 6 szabadkereskedelmi megállapodásának („ASEAN + 1 szabadkereskedelmi megállapodás”

⁴¹ Gyakorlatilag ugyanezt fejtik ki a Brookings Institution szakértői „Ahogy a TPP tovább él, az USA úgy veszti el kereskedelmi vezető szerepét” című cikkükben – ugyancsak kiemelve Japán megváltozott magatartását és annak globális jelentőségét. Lásd: Solis–Mason [2018].

⁴² Lásd: Csáki [2016].

összesen hatszor) egyesítési/egységesítési szándékából született. „Ázsiának most az RCEP rugalmasságára és fokozatosságára van szüksége.” (Xei, 2017) 2017 tavaszán az volt a kérdés, hogy az RCEP képes lehet-e új életet lehelni a Csendes-óceáni Partnerség-megállapodásba (Adityo, 2018). 2018 márciusában a kérdés megfordult: miután 11 ország új életre keltette a Csendes-óceáni Partnerséget, képes lehet-e az ösztönözni és gyorsítani (a mindig is egyszerűbbnek látszó) RCEP-t? A CPTPP és az RCEP hatályba lépése tovább erősítené Ázsia és a Csendes-óceáni térség pozícióit a világgazdasági erőviszonyok rendszerében – s ennyiben gyökeresen más eredményre vezetne, mint ami a Trump-adminisztráció célja a nemzetközi kereskedelempolitikai rendszerben.

Az USA nélkül?

A Trump-adminisztráció első munkanapján kivonult a Csendes-óceáni Partnerségből és deklarálta, hogy a továbbiakban nem érdeklí a TTIP (*Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség*) sem, ugyanakkor újratárgyalni kívánja a NAFTA-t. A világnak nem lehettek illúziói a Trump-adminisztráció nemzetközi kereskedelempolitikai törekvéseiről, legfeljebb a washingtoni adminisztráció józan eszében és pragmatizmusában, valamint a külső körülmények kényszerítő erejében lehetett bízni. A 2018. március 8-án bejelentett acél- és alumíniumvámok eloszlatták az illúziókat: az „America first!” választási szlogen a lehető legprimitívebb formában épült be az USA kereskedelempolitikájába.

Nem elsősorban a brutális acél- és alumíniumvámok, hanem egy brutális amerikai protekcionizmus döntheti romokba a nemzetközi kereskedelmi rendszert, s így a világgazdaságot. Ha az USA két hanyatló félkésztermék-gyártó ágazatot így akar kereskedelempolitikai védelem alá helyezni, mi következik, mi következhet az USA számára valóban fontos ágazatokban? Nem gondolom, hogy „olyan katasztrófa jöhet, amelyet még nem látott a világ” (Komócsin, 2018), de a konfliktus könnyen eszkalálódhat, s akkor a lehetséges következményekre valóban nincs jobb kifejezés: beláthatatlanok. A kereskedelmi háborúnál azonban sokkal valószínűbb a kereskedelemi hidegháború erősödése (Carballo–Handley–Limão, 2018).

Közgazdászok generációi tanulták meg Paul Samuelsontól, hogy „A vámok mellett felhozott legtöbb érv nem más, mint bizonyos hatalmi csoportok által élvezett speciális előnyök racionalizálása, és nem állja ki az elemzés próbáját” (Samuelson–Nordhaus, 1990, 1221. o.) – a Trump-adminisztráció azonban nem vesz erről tudomást, hiszen szerinte a „kereskedelmi háború könnyen megnyerhető”. A való-

ságban a kereskedelmi háborúknak csak vesztese van, hiszen a szabadkereskedelem nem nullaösszegű játék: „a kereskedelem előmozdítja a kölcsönösen előnyös munkamegosztást az országok között, és hogy a szabad és nyílt kereskedelem minden ország számára lehetővé teszi, hogy bővítse termelését és fogyasztási lehetőségeit, növelve a világ életszínvonalát.” (Samuelson–Nordhaus, 1990, 1205. o.) A kereskedelem pozitív összegű játék, hiszen kölcsönös előnyökről akkor beszélhetünk, ha minden résztvevőnél pozitív jóléti hatás, azaz többletfogyasztás keletkezik – ezt már *Smith* és *Ricardo* óta tudhatjuk.

Arkárhogy is értékeli az acél- és alumíniumvámok bevezetését és/vagy az azal való fenyegetést, *Trump* elnök akciója azt biztosan elérte, hogy *a világ bizalma megrendült az USA szabadkereskedelem iránti elkötelezettségében, s olyan kiszámíthatatlan kereskedelmi partnernek tekinti az USA-t, amelytől nem várható vezető szerep a jövő kereskedelmi szabályalkotásában.*

A CPTPP aláírása ugyanakkor új lendületet adhat a megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalásoknak: az RCEP a legkevésbé konfliktusos megállapodástervezet, s a TiSA megvalósulására is jó esély mutatkozik. A három egyezmény (illetve a fennmaradó kettő) esetleges hatályba lépése két szempontból is új helyzetet jelenthet a nemzetközi (globális) kereskedelempolitikai viszonyokban:

- *folytatódik a WTO eljelentéktelenedése, s a szervezet tevékenysége még erősebben a vitarendezésre szűkül le (s kizorul a szabályalkotásból). Nem szólva arról, a már említett lehetőségről, ha az USA kilépne a WTO-ból: ebben az esetben a szabadkereskedelem bővüléséből saját döntése nyomán marad ki az USA;*
- *a szabadkereskedelem elmélyülésének ebből az új hullámából kimaradhat az Amerikai Egyesült Államok.*

A Bretton-Woods-i rendszer kialakulása óta, azaz: immár csaknem háromnegyed évszázada *az Amerikai Egyesült Államok mindig a szabadkereskedelem élharcosa volt.* S noha az USA természetesen soha nem feledkezett meg saját érdekeinek hatékony képviseletéről, érvényesítéséről a nemzetközi kereskedelmi rendszerben, *s a szabadkereskedelem magától értetődően a legfejlettebbnek hozza a legtöbb előnyt,* az USA liberális kereskedelempolitikai gyakorlata (egyszerűbben: csaknem teljes körű importliberalizációja) nélkül aligha emelkedhetett volna ki az elmaradottságból a fejlődő országok egy csoportja, s aligha emelkedhetett volna ki egymilliárd ember az abszolút szegénységből.

Ami biztos: rövid távon a világ nem várhat a szabadkereskedelem elmélyülése és/vagy kibővülése irányába mutató kereskedelempolitikai impulzusokat az Egye-

sült Államoktól. Az USA protekcionista fordulatának világkereskedelmi s így világ-gazdasági kártevésének súlyossága azonban határtalan. Ezt nem ellensúlyozhatja, legfeljebb enyhítheti, ha a világgazdaság többi szereplője a szabadkereskedelem to-vábbi erősítésére törekszik.

Irodalomjegyzék

- Adityo, Alwin* [2017]: Can RCEP revive a dead TPP? Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/03/04/can-rcep-revive-a-dead-tpp/> Letöltve: 2018.03.12.
- Andor László* [2017]: Rekviem a kereskedelemért. *HVG.hu*, január 22. Lásd: http://hvg.hu/gazdasag/201703_rekviem_akereskedelemert Letöltve: 2018. 03. 7.
- Bown, Chad P.* [2018a]: Trump’s Steel and Aluminium Tariffs Are Counterproductive. Here Are 5 More Things You Need to Know. *PIIE*, március 7. Lásd: <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/trumps-steel-and-aluminum-tariffs-are-counterproductive-here-are> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Bown, Chad P.* [2018b]: What We Do and Don’t Know After Trump’s Tariff Announcement. *PIIE*, március 9. Lásd: <https://piie.com/commentary/op-eds/what-we-do-and-dont-know-after-trumps-tariff-announcement> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Bown, Chad* [2018c]: Trump’s steel and aluminium tariffs: How WTO retaliation typically works. *VoxEu*, március 8. Lásd: <https://voxeu.org/article/potential-retaliation-against-trumps-steel-and-aluminium-tariffs> Letöltve: 2018. 03. 10.
- Carballo, Jeronimo – Handley, Kyle – Limão, Nuno* [2018]: Trade cold wars and the value of agreements during crises. *VoxEu*, március 16. Lásd: <https://voxeu.org/article/trade-cold-wars-and-value-agreements-during-crises> Letöltve: 2018. 03. 16.
- Castle, Matthew Adrien* [2017]: The Political Externalities of Institutional Exclusion: Preferential Trade Agreements and Political Relations with Third Part... ResearchGate, Working Paper, szeptember, DOI: 10.13140/RG.2.2.32263.91046 Lásd: https://www.researchgate.net/profile/Matthew_Castle2/publication/321722590_The_Political_Externalities_of_Institutional_Exclusion_Preferential_Trade_Agreements_and_Political_Relations_with_Third_Party_States/links/5a2e397e45851552ae7f1489/The-Political-Externalities-of-Institutional-Exclusion-Preferential-Trade-Agreements-and-Political-Relations-with-Third-Party-States.pdf Letöltve: 2018. 03. 18.
- cnn* [2018a]: US allies are upset. The top economist quit. Trump doesn’t care. *cnn*, március 8. Lásd: <https://edition.cnn.com/2018/03/08/politica/tariff-donald-trump-national-security/index.html> Letöltve: 2018. 03. 09.
- cnn* [2018b]: Trump edges closer to China tariffs, appears to avert trade war. Lásd: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade/trump-edges-closer-to-china-tariffs-appears-to-avert-trade-war-idUSKBN1GY26Y> Letöltve: 2018. 03. 22.
- Csáki György* [2012]: Árfolyam-háború vagy/és kereskedelmi háború? Kínai–amerikai vita a renminbi árfolyamáról. *Külgazdaság*, LVI. évf., 7–8. sz., 4–36. o.
- Csáki György* [2016]: Megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások. *Külgazdaság*, LX. évf., 3–4. sz., 79–100. o.
- Dobozi István* [2018]: Kardcsörtetés a vámhatáron. *Népszava*, április 20., 7. o.
- Eichengreen, Barry* [2018]: Can a Trade War be Averted? *Project Syndicate*, április 10. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/averting-trump-trade-war-by-barry-eichengreen-2018-04> Letöltve: 16/04/2018.

- Elekes Andrea – Halmai Péter* [2008]: A WTO Doha-fordulója – (Rész)eredmények, tapasztalatok, kilátások. *Külgazdaság*, LII. évf., 9–10. sz., 34–77. o.
- Evenett, Simon – Fritsch, Johannes* [2017]: The 21st Global Trade Alert Report. Will Awe Trump Rules. CEPR (Center for Economic Policy Research) Press, július 3. Lásd: <http://www.globaltradealert.org/reports/42> Letöltve: 2018. 04. 17.
- Feldstein, Martin* [2018]: The Real Reason for Trump's Steel and Aluminium Tariffs. *Project Syndicate*, március 15. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-steel-tariffs-targeting-china-by-martin-feldstein-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 15.
- Francois, Joseph – Baughman, Laura M.* [2003]: The Unintended Consequences of U.S. Steel Import Tariffs: A Quantification of the Impact During 2002. Prepared for the CITAC Foundation, Washington. Lásd: http://www.tradepartnership.com/pdf_files/2002jobstudy.pdf Letöltve: 2018. 03. 10.
- Goodman, Matthew P.* [2018]: From TPP to CPTPP. Center for Strategic & International Studies, március 8. Lásd: <https://www.csis.org/analysis/tpp-cptpp> Letöltve: 2018. 03. 10.
- Griffith, Melissa K. – Steinberg, Richard – Zysman, John* [2017]: From Great Power Politics to a Strategic Vacuum: Origins and Consequences of the TPP and TTIP. *Business and Politics*, március, Lásd: <http://www.brie.berkeley.edu/wp-content/uploads/2015/01/2From-Great-Power-Politics-to-a-Strategic-Vacuum-Griffith-Steinberg-Zysman-1.pdf> Letöltve: 2018. 03. 18.
- Hamada, Koichi* [2015]: The Fraught Politics of the TPP. *Project Syndicate*, október 30. Lásd: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-economic-gains-political-obstacles-by-koichi-hamada-2015-10> Letöltve: 2018. 03. 17.
- Helble, Matthias – Xie, Yizhe (Daniel)* [2017]: Is the CPTPP a risky gamble? *East Asia Forum*, december 23. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/12/23/is-the-cptpp-a-risky-gamble/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- Horowitz, Julia* [2018]: Trump blocks Broadcom's \$117 billion Qualcomm bid over national security. *cnn.com*, március 12. Lásd: <http://money.cnn.com/2018/03/12/news/companies/trump-qualcomm-broadcom-deal/index.html>. Letöltve: 2018. 03. 13.
- IMF [2018]: Currency composition of foreign exchange reserves (COFER) Lásd: <http://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4> Letöltve: 2018. 04. 19.
- Koike, Yuriko* [2015]: Japan's TPP Transformation. *Project Syndicate*, október 30. Lásd: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-help-japanese-economic-reforms-by-yuriko-koike-2015-10> Letöltve: 2018. 03. 17.
- Komócsin Sándor* [2018]: Olyan katasztrófa jöhet, amelyet még nem látott a világ. *napi.hu*, március 9. Lásd: https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/olyan_katasztrofa_johet_amelyet_meg_nem_latott_a_vilag.658239.html Letöltve: 2018. 03. 17.
- Legge, Stefan – Lukaszuk, Piotr – Evenett, Simon* [2018]: Raising tariffs in China without grabbing headlines. *VoxEu*, április 17. Lásd: <https://voxeu.org/article/raising-tariffs-china-without-grabbing-headlines> Letöltve: 2018. 04. 17.
- Losoncz Miklós* [2018]: Vámháború az USA és Kína között? *Élet és Irodalom*, LVII. évf., 16. sz., április 20., 9. o.
- Mulgan, Aurelia George* [2018]: CPTPP a boost for Japan's regional trade leadership. *East-Asia Forum*, február 27. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2018/02/27/cptpp-a-boost-for-japans-regionl-trade-leadership/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- napi.hu* [2018]: Kitört a háború – Európa nyakig benne van. Március 6. Lásd: https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/kitort_a_haboru_europa_nyakig_benne_van_658048.html. Letöltve: 2018. 03. 06.
- Nicita, Alessandro – Olarreaga, Marcello – da Silva, Peri* [2018]: A trade war will increase average tariffs by 32 percentage points. *VoxEu*, április 05. Lásd: <https://voxeu.org/article/trade-war-will-increase-average-tariffs-32-percentage-points> Letöltve: 2018. 04. 16.

- people's daily* [2018]: China plans to impose tariffs on US imports to offset its loss: MOFCOM, március 23. Lásd: <http://en.people.cn/n3/2018/0323/c90000-9440944.html> Letöltve: 2018. 03. 25.
- Perry, Mark J.* [2018]: President Trump's Predecessors Learned about Steel Tariffs the Hard Way. Foundation for Economic Education (Reprinted from American Enterprise Institute), március 02. Lásd: https://fee.org/president-trumps-predecessors-learned-steel-tariffs-the-hard-way/?utm_medium=push&utm_source=push_notification. Letöltve: 2018. 03. 02.
- Petri, Peter A. – Plummer, Michael G. – Shujiro, Urata – Fan, Zhai* [2017]: Going It Alone in the Asia-Pacific: Regional Trade Agreements Without the United States. Peterson Institute of International Economics, Washington D.C., október 17. Lásd: <https://piie.com/system/files/documents/wp17-10.pdf> letöltve: 2018. 03. 15.
- Poupart, Isabelle – Sarvari, Nick* [2017]: Mától él a CETA – Magyarország is nyer vele. *portfolio.hu*, szeptember 21. Lásd: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/matol-el-a-ceta-magyarorszag-is-nyervele.262737.html> Letöltve: 2018. 04. 20.
- Samuelson, Paul A. – Norhaus, William D.* 1990): Közgazdaságtan. III. Alkalmazott közgazdaságtan a mai világban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Schott, Jeffrey J.* [2018]: TPP Redux: Why the United States Is the Biggest Loser. PIIE, január 23. Lásd: <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/tpp-redux-why-united-states-biggest-loser> Letöltve: 2018. 03. 16.
- Sinn, Hans-Werner* [2018]: Europe Should Not Retaliate Against US BProtectionism. *Project Syndicate*, március 23. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-tariffs-europe-response-trade-war-by-hans-werner-sinn-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 24.
- Solis, Mireya – Mason, Jannifer* [2018]: As the TPP lives on, the U.S. abdicates trade leadership. BROOKINGS, március 9. Lásd: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/03/09/as-the-tpp-lives-on-the-u-s-abdicates-trade-leadership/> Letöltve: 2018. 03. 12.
- Túrós-Bense Levente* [2018]: Kereskedelmi háborút robbantott ki Trump. Az európai autók megadóztatásával fenyegetőzik az elnök. *vg.hu*, március 5. Lásd: <https://www.vg.hu/penzugy/kereskedelmi-haborut-robbantott-ki-trump-2-817085/> Letöltve: 2018. 03. 14.
- vg.hu* [2018]: Nemsokára jön a válasz az amerikai importvámra. Március 5. Lásd: <https://www.vg.hu/vallalatok/nemsokara-jon-valasz-az-amerikai-importvamra-817717/> Letöltve: 2018. 03. 14.
- Wei, Shang-Jin* [2018]: How to Avoid a US-China Trade War. *Project Syndicate*, március 23. Lásd: <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-china-avoiding-trade-war-by-shang-jin-wei-2018-03> Letöltve: 2018. 03. 24.
- WTO [2017]: WTO's Trade Facilitation Agreement enters into force. WTO, február 22. *Forrás:* https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm. Letöltve: 2017. 03. 30.
- Zsiday Viktor* [2018]: Zsiday: nem biztos, hogy Trump olyan hülye. *mfor.hu*, március 23. Lásd: <https://mfor.hu/cikkek/makro/zsiday-nem-biztos-hogy-trump-olyan-hulye.html> Letöltve: 2018. 03. 24.
- Xie, Yizhe (Daniel)* [2017]: The world needs RCEP. *East-Asia Forum*, április 25. Lásd: <http://www.eastasiaforum.org/2017/04/25/the-world-needs-rcep/> Letöltve: 2018.03. 12.

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

A puha költségvetési korlát használhatósága – Kornai János 90. születésnapját ünnepelte a tudományos közösség

BRANYICZKI RÉKA – ROSTA MIKLÓS

Írásukban a szerzők a puha költségvetési korlát (pkk) kutatási programját érintve számolnak be a Kornai János 90. születésnapja alkalmából szervezett nemzetközi konferenciáról. Röviden bemutatják a pkk fogalmát, és összegzik, hogy azt 2000 óta milyen területeken és témákban alkalmazták. Főként a posztszocialista vagy átalakuló országok, különösen Kína gazdaságát elemezték a pkk segítségével, illetve a 2007–2008-as gazdasági világválság állami kezelését, a többszintű kormányzást és a vállalati ösztönzést vizsgálták nagyobb számban a kutatók. A konferencián az állam és az önkormányzatok túlköltekezésén kívül szó esett az európai és magyar futballklubok veszteségeiről is. Végül összefoglalják, hogy a pkk kutatási program mely területein történt előrelépés, és a konferencia zárszavából felidézik Kornai megszívlelendő tanácsait.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: H71, H72, H74, P26.

Bevezetés

Nehéz vállalkozás volna *Kornai János* életművéből a legnagyobb hatású gondolatot kiemelni, és a latolgatás nem is vezetne messzire. Az anti-equilibrium, a hiánygazdaság, a puha költségvetési korlát, a szocialista, kapitalista gazdaságok rendszereszméléte mind-mind esélyes jelölt volna, és a lista közel sem teljes. Írásunkban a puha költségvetési korlát (pkk) kutatási programját érintve számolunk be arról a nemzetközi konferenciáról, amelyet *Kornai János* 90. születésnapja alkalmából szervezett a Budapesti Corvinus Egyetem 2018. február 21–22-én az OTP Bank és

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.92>

Branyiczki Réka, PhD hallgató, Közép-Európai Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola.
E-mail: reka.branyiczki@gmail.com

Rosta Miklós, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Összehasonító és Intézményi Gazdaságtan Tanszék. E-mail: miklos.rosta@uni-corvinus.hu

a Young Scholars Initiative támogatásával. A hazai közgazdászokon kívül előadott *Eric Maskin*, *Geoffrey M. Hodgson*, *Erik Berglof* és *Philippe Aghion*, valamint kínai közgazdászok sora, *David Daokui Li*, *Chenggang Xu*, *Yijiang Wang*, *Chong-en Bai* és *Yingyi Qian* (Kornai és Maskin tanítványai), akik egy kerekasztal-beszélgetés keretében vitatták meg a Kínában zajló gazdasági, politikai folyamatokat. Kornai gondolatai óriási hatást gyakoroltak Kína gazdasági reformjaira, illetve a kínai elit gondolkodására, szemléletmódjára. *Wu Jinglian* vezető kínai közgazdász 1981-ben egy athéni konferencián azonnal felfigyelt a puha költségvetési korlát-szindrómára, a szocialista gazdaság rendszerspecifikus vonására, amely magyarázatot nyújtott a kínai tapasztalatokra is (Gewirtz, 2017). Ő videóüzenetben köszöntötte Kornai Jánost a 90. születésnapján.

Témaválasztásunk önkényes, de azt a pkk kutatási program változatossága és élénksége támasztja alá. A pkk-irodalom és annak szemléletmódja a közgazdaságtanon túl a szociológia, a politikatudomány, a szociálpszichológia, a jogtudomány és az etika fogalmaiból és módszereiből is merít. A következőkben röviden bemutatjuk a pkk-szindrómát, majd szemlézzük a róla szóló legfrissebb kutatásokat, kiemelve a kínai kutatók lankadatlan érdeklődését. Az internetes adatbázisok átfogó feltérképezése után ismertetjük, hogy a pkk kutatási program mely részterületeiről hangzottak el előadások a konferencián. Végül számot vetünk a friss pkk-kutatásokkal és összegyűjtjük.

Mi jelent a puha költségvetési korlát fogalma?

A pkk-szindrómát *Kornai János* több művében részletesen kifejtette, így annak csak a legfontosabb jellemzőit emeljük ki, és erőteljesen támaszkodunk *Kornai* [2014] bevezető fejezetére. A pkk fogalma *Kornai János* [1979, 1980, 1986, 1998, 2014] és szerzőtársai – *Kornai*, *Maskin* és *Roland* [2003] – nevéhez köthető. *Kornai* a fogalmat eredetileg a szocialista rendszer jellemzésére használta. Pkk-ról akkor beszélünk, ha egy szervezet (például egy vállalat) joggal számíthat arra, hogy ha csődhelyzetbe kerül, egy másik szervezet (például az állam) kimenti.

A szindróma kialakulásához az is szükséges, hogy a kimentendő szervezet váratlanul beépüljön: baj esetén számíthat a pénzügyi segítségre, ami megváltoztatja a viselkedését – azaz többet költ, mint amennyit a költségvetési korlátja megengedne. A pkk-t társadalmi viszonyként írhatjuk le, amely egymással interaktív kapcsolatban álló szervezetek között jön létre. E viszonyban két szereplőt definiálunk, a kimentést igénylő és a támogatást nyújtó szervezetet. A két fél nem egyenrangú,

közöttük vertikális viszony áll fenn, mert a kimentést igénylő szervezet a támogató szervezet kiszolgáltatottja.

A kimentésre egy kapitalista piacgazdaságban is sokféle szereplő szorulhat:

- Profitorientált vállalatok (bankok, például a Postabank 1997-ben, multinacionális vállalatok, például a General Motors 2008-ban, sportegyesületek).¹
- Közszolgáltatást nyújtó közintézmények (kórházak, egyetemek, közoktatási intézmények).²
- Önkormányzatok (például Magyarországon 2012-ben).³
- Magánszemélyek (a devizaadósok Magyarországon).
- Országok (Görögország a pénzügyi válság után).⁴
- Nagyobb projektek (a sydney-i operaház vagy a 4-es metró építése Budapesten).⁵

A kimentők között első helyen az államot kell említeni, de bankok, nemzetközi és regionális szervezetek (IMF, EU)⁶ és alapítványok is kimentőkké válhatnak (*Kornai*, 2014).

Míg a kimentendő szervezet motivációja egyértelmű – tovább szeretne működni –, addig a kimentő szervezetek motivációi igen összetettek. Az állam több okból is kimentővé válhat. Félhet attól,

- hogy egy nagy szervezet bedőlésének a társadalmi költségei nagyobbak lesznek, mint az adott szervezet kimentésére fordítandó költségek;
- hogy egy nagy szervezet bedőlése más iparágakra is tovagyűrűzik, és gazdasági recessziót idéz elő;
- hogy egy települési vagy területi önkormányzat csődjé miatt az ott élő állampolgárok alapvető közszolgáltatásoktól esnek el;
- hogy egy nagy szervezet bedőlése regionális mikroválságot idéz elő, és ezzel fokozza az egyenlőtlenséget, ami társadalmi feszültségekhez vezethet.

Az említett okokon kívül a szolidaritás és a méltányosság eszméje is arra készítetheti az állami vezetőket, hogy a kimentést válasszák. Szintén gyakori érv a kimentés mellett a nemzeti érdek védelme: olyan szervezet megsegítéséről van szó, amely különleges nimbusszal, hírnévvel, esetleg ilyen márkanévvel rendelkezik, vagy nemzetvédelmi szempontból kulcsfontosságú tevékenységet folytat. A politikai

¹ Storm–Nielsen [2012], Nielsen [2018], Havran–András [2018].

² Kornai [2009], Levaggi–Montefiori [2013], Krenyác [2018].

³ Baskaran [2012], Vasvári [2018].

⁴ Katsimi–Moutos–Pagoulatos–Sotiropoulos [2014].

⁵ Inderst–Mueller–Münnich [2007].

⁶ Baskaran–Hessami [2017].

döntéshozókat a fenti motivációs tényezőkön kívül a klientúraépítésnek a lehetősége is abba az irányba hajthatja, hogy bizonyos szervezetek költségvetési korlátját állami forrásokból puhítsák. E szervezetek valamilyen módon közvetlenül a politikai döntéshozók személyéhez vagy a pártjukhoz kapcsolódnak. Végül a költségvetési korlát puhítására ösztönözheti a döntéshozókat az is, ha saját személyes vagyonukat gyarapíthatják általa, azaz a korrupció és a pkk között is szoros lehet a kapcsolat (*Broadman–Recanatini, 2002*).

Kornai [2014, 32–33. o.] szerint a pkk-szindróma

- könnyelmű költsékezésre tesz hajlamossá, ebből következően a piacon megjelenő kereslet megnő, noha ennek egy része nincsen fedezve valóban rendelkezésre álló pénzforrásokkal;
- hatására piaci igényekkel alá nem támasztható beruházások indulnak; a döntéshozó nem méri fel kellő óvatossággal a beruházás kockázatát, az esetleges veszteséggel járó következményeket;
- csökkenti a döntéshozók ár- és költségérzékenységét;
- átrendezi a kimentést igénylő szervezetek vezetőinek látókörét, figyelmük és tevékenységeik fókuszpontjait; kevesebb figyelmet és energiát fordítanak a szervezet eredeti alapfeladataira (például közszolgáltatás nyújtása esetén a minőségre, a költséghatékonyságra), inkább a kimentő szervezettel való kapcsolatépítésre fókuszálnak, és azok hűségese kiszolgálására fordítják erőforrásaik egy részét;
- aláássa a társadalom morális tartását;
- hatására olyan redisztribúció megy végbe, amelyet sokan méltánytalannak, tisztességtelennek éreznek.

E rövid bemutatás is bizonyítja, hogy a pkk sokoldalúan használható fogalom, amely nemcsak a szocialista gazdasági rendszert jellemzi, hanem a piacgazdaságok esetében is alkalmazható, sőt bizonyos ágazatok esetében – döntően ott, ahol az állami beavatkozás mértéke jelentős – kiemelkedő jelentőségű lehet.

Hol alkalmazzák a pkk-t mint elemzési eszközt a nemzetközi irodalomban?

A pkk-szindrómát *Kornai* a szocialista rendszer jellemzése során emelte be a közgazdaságtan⁷ szótárába, azonban a fogalom lassan a társadalomtudományok

⁷ *Kornai János* kérésére végeztünk egy elemzést a pkk vezető folyóiratokban való megjelenéséről, amely (*Kornai, 2014*) kiegészítéseként került fel a következő URL-címen elérhető honlapra: <http://>

egyéb területein is meghonosodott, így a szociológiában,⁸ a politikatudományban,⁹ a regionális tudományok területén,¹⁰ a nemzetközi kapcsolatok¹¹ elemzésében, illetve bizonyos közszolgáltatások elemzése során, például az egészségügyi közgazdaságtan¹² területén.

A fogalom felhasználása sokrétű. Használják a magán- és a köztulajdonban lévő vállalkozások különböző hatékonyságának, a területi közigazgatási szinteken tapasztalható eladósodási spirálnak, a 2007/2008-as gazdasági válság kialakulásának, a közszolgáltatást nyújtó szervezetek működésében tapasztalható anomáliáknak, a gazdaságpolitikai, például adópolitikai lépéseknek, egyes beruházási döntéseknek, a korrupciónak és egyes szervezetszociológiai kérdéseknek, illetve az Európai Unió pénzügyi alapjai rossz allokációs hatékonyságának a magyarázatára. Mostani elemzésünk célja, hogy összegyűjtsük azokat a területeket, ahol a pkk fogalma a nemzetközi szakirodalomban leginkább megtalálható. Ennek érdekében a Google Scholar keresőmotor használatával megvizsgáltuk, hogy 2000 és 2017 között mely témákat elemezték a pkk segítségével a vezető – a Scimago Journal¹³ rangsorában a Q1-es kategória első húsz helyezettje között található – folyóiratokban. A keresőbe a *soft budget constraint* szavakat írtuk be. A vizsgált tématerületek: Economics, Econometrics and Finance, Sociology and Political Science, Political Science and International Relation és végül Business, Management and Accounting. Az egyes kategóriák átfednek, így az adatokat tisztítottuk. Ebben az időszakban az említett kategóriákban összesen 97 cikket találtunk. Ebből 59 az Economics, Econometrics and Finance kategóriába esik, 11 a Business, Management and Accounting,¹⁴ 25 a

www.kornai-janos.hu/Kalligram4_folyoiratok_pp53-54.pdf. Akkor összesen 126 olyan tanulmányt számoltunk össze, amely a puha költségvetési korlát fogalmát a 20 vezető (legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező) közgazdaság-tudományi folyóiratban használja. A jelen cikkhez más időintervallumban és más módszertan alapján állítottunk össze egy adatbázist, amely a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, a Külgazdaság kiadója honlapján érhető el. Lásd: <http://kopintalapitvany.hu/>

⁸ A szociológia területén 12 cikk jelent meg a 20 legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező folyóiratban, amelyik a pkk fogalmát alkalmazta.

⁹ A politikatudomány területén 30 cikk jelent meg a pkk-szindróma alkalmazásával a legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező folyóiratban.

¹⁰ A regionális tudományok területén 58 cikk jelent meg a pkk-szindróma alkalmazásával a legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező folyóiratban.

¹¹ A nemzetközi kapcsolatok területén 51 olyan cikk jelent meg a 20 legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező folyóiratban, amelyik a pkk fogalmát használja.

¹² Az egészségügyi közgazdaságtan területén 18 olyan cikk jelent meg a 20 legmagasabb, öt éves impaktfaktorról rendelkező folyóiratban, amelyik a pkk fogalmát használja.

¹³ Lásd: <http://www.scimagojr.com/journalrank.php>

¹⁴ Az említett 11 cikk mellett 13 olyan cikket találtunk, amely az Economics, Econometrics and Finance kategóriában is szerepelt már. Azokat ott számoltuk el.

Sociology and Political Science és végül 2 a Political Science and International Relation kategóriába.¹⁵

Az adatbázis áttekintése után megállapítható, hogy elemzési eszközként a legtöbbször az átalakuló/fejlődő/poszt szocialista országok gazdaságának elemzésére alkalmazzák a pkk-t. Ez nem is meglepő, hiszen *Kornai János* a fogalmat a szocialista rendszer jellemzőjeként azonosította. További magyarázat lehet, hogy e gazdaságok kutatói ismerik leginkább *Kornai* munkásságát, így számukra nyilvánvaló a pkk használhatósága. Feltételezhető, hogy a pkk azon kutatók számára nehezen használható fogalom, akik kizárólag a fejlett gazdaságok működését elemzik, elsősorban a neoklasszikus iskola eszköztárával. A pkk jelenleg nem a főáramú közgazdasági irodalom része, viszont jelentősen hozzájárul a gazdaság valós működésének megértéséhez, főleg a volt szocialista országok esetében.

Kína vállalati struktúrájának, bankrendszerének és átfogó gazdasági rendszerének átalakítása a következő téma, amellyel a vezető folyóiratok sok publikációjában találkozhatunk, ha pkk-t alkalmazó cikkeket keresünk. A fentebb bemutatott apró felmérés alapján is megerősíthetjük *Julian Gewirtz* állítását, hogy *Kornai János* gondolatai Kínában hullottak a leginkább termékeny talajra. Ennek magyarázata, hogy a kínai gazdaság az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson ment ugyan keresztül, azonban az állami befolyás továbbra is meghatározó maradt. Az állami tulajdon és a bürokratikus koordináció – még ha visszaszorulóban volt is – kiemelt jelentőségű, ahogy ezt a *Kornai János* tiszteletére rendezett konferencia kínai előadói részletesen ismertették. *Hszi Csin-pingnek*, a Kínai Kommunista Párt vezetőjének iránymutatása alapján pedig az is bekövetkezhet, hogy az állam szerepe a közeljövőben nem csökkenni, hanem erőteljesen növekedni fog Kínában. A kínai gazdaság előtt álló problémák elemzéséhez *Kornai* eszköztára, azon belül a pkk kiválóan alkalmazható, és érzésünk szerint egyre inkább az is lesz.

A 2007/2008-as gazdasági világválság és az arra adott állami válaszok hatásának elemzése a harmadik jól megragadható terület, ahol a pkk-t alkalmazzák a kutatók.¹⁶ Meglátásunk szerint e téma feldolgozása során még lenne lehetőség *Kornai* gondolatainak mélyebb alkalmazására, de az már most is egyértelműen megállapítható, hogy a gazdasági válsággal foglalkozó irodalomban *Kornai* és így a pkk jelen van. A válságra adott állami reakciók között számos olyan akadt, amely gyengített-

¹⁵ Az utóbbi két kategória is átfed. A Political Science and International Relation kategóriában 7 cikket találtunk, de ebből 5 már benne volt a Sociology and Political Science kategóriában, így azokat ott számoltuk el.

¹⁶ Elemzésünk nem tér ki arra, hogy például az erkölcsi kockázat, a moral hazard fogalmát nem használják-e többen e kérdés vizsgálatához.

te a gazdaság szereplőinek költségvetési korlátját, azonban ezt *Kornai* sem tekinti feltétlenül hibának. Ahogy több művében egyértelművé teszi, minden egyes esetet önállóan kell megítélni. Miközben *Kornai* híve a kemény költségvetési korlátnak, ebben sem képvisel szélsőséges álláspontot.

A föderalizmus és a decentralizáció elemzése során a pkk fogalma megkerülhetetlen. A többszintű kormányzással foglalkozó kutatók évtizedek óta, sok országra vonatkozóan, elméletben és empirikusan is elemzik az alsóbb szintek költségvetési korlátjának puhaságát és azt, hogy erre milyen válasz adható. A 2014-ben és a most végzett elemzés alapján megérzésük szerint e témakörben található a leginkább robusztus és sokszínű tudásbázis a pkk-ról. E kérdéskör is jól illeszkedik a fentiekhez: az állam működésére/struktúrájára/reformjára vonatkozik.

Az utolsó téma, amelyet az elemzés alapján ki szeretnénk emelni, az ösztönzési mechanizmusok elemzése. A vezető tudományos folyóiratokban ebben a témakörben is számos cikk jelent meg, amelyek nem korlátozódnak kizárólag az állami ösztönzésre, hanem a vállalatokon belüli ösztönzési lehetőségekkel is foglalkoznak.

Összességében azt látjuk, hogy a pkk a társadalomtudományok számos területén alkalmazott fogalom és elemzési eszköz, amelyet a leggyakrabban a volt szocialista országok gazdaságainak elemzésére, illetve az állam működésének vizsgálatára használnak. A fenti kutatások alapján azt állítjuk, hogy a pkk továbbra is meghatározó eszköz marad azon kutatók számára, akik az állami beavatkozás hatásait – akár erőteljes empirikus megalapozottsággal – kívánják elemezni a gazdasági folyamatokban.

A pkk a Kornai90 konferencián

A következő részben azt tekintjük át, hogy a Budapesti Corvinus Egyetemen megrendezett nemzetközi konferencia előadói miként használták a pkk-t mint elemzési eszközt.

A konferencia első előadójának, *Eric Maskin* Nobel-díjas közgazdásznak a témaválasztása szintén a puha költségvetési korlátra esett (*Maskin*, 2018). Felidézte, hogy maga is meglepődött, mennyire magával ragadta *Kornai* megfigyelése és elmélete, a pkk-szindróma. A Harvard Egyetemen folytatott beszélgetések hatására *Maskin* és *Mathias Dewatripont* [1995] „lefordította” a jelenség egy változatát a közgazdasági főáram nyelvére, és játékelméleti modellben mutatta be, hogy a gazdaság hatékonyabb, ha a vállalatok hitelezése decentralizált. Ha több hitelező szervezet (bank) van a piacon, akkor csökken azok gazdasági érdekeltsége a kimentésben, így

a veszteséges vállalat újrafinanszírozása kevésbé valószínű és a költségvetési korlát keményebb. *Maskin* kitért arra is, hogy a legutóbbi pénzügyi válság után a bankok kimentésével puhult a költségvetési korlát, ami óvatosság helyett jövőbeli kimentésre vonatkozó várakozásokat szülhet. A pénzügyi összeomlás után hiába szigorodott a bankok szabályozása, a kormányok mintha elfelednék a válság és a pkk-szindróma tanulságait.

Pkk-esettanulmányok

A nyitó előadás után a kétnapos konferencián négy szekció futott párhuzamosan. A puha költségvetési korlátnak külön panel is jutott, de a szindróma más témák kapcsán is felmerült. A konferencia esettanulmányait a kimentést igénylő szervezetek szerint két csoportba soroltuk: állami szervezeteket és sportklubokat elemző előadásokat mutatunk be.

Állami szervezetek – kormány, önkormányzatok

Niclas Berggren és *Christian Bjørnskov* [2018] a gazdaság szabályozottsága és az államadósság közti kapcsolatot vizsgálva arra keresték a választ, mivel magyarázható a kormányok költségvetési korlátjának puhasága, illetve mitől függ, hogy mennyire puha ez a korlát. Összesen 67 ország államadósságát elemezték az 1975–2010-es időszakban, és azt találták, hogy minél erősebben szabályozott egy ország (a munkapiac, a vállalkozás és a hitelezés területein, az Economic Freedom of the World indexe szerint), annál magasabb az adósság, vagyis annál puhább a költségvetési korlát. Az eredmény abból a szempontból meglepő, hogy a szabályozás sokszor a pkk-szindróma kezelésekor, a tünetek enyhítésekor merül fel, így azt várhatnánk, hogy a szabályok megkeményítik a korlátokat és visszafogják a kimentésre vonatkozó várakozásokat. Ám a szerzők emellett érvelnek, hogy a szabályozás mértéke egy proxy változó, amely azt jelzi, hogy a politikusok, a gazdasági döntéshozók egy adott országban inkább a kormányzati beavatkozásokban, az állam kiigazításaiban vagy a szabadpiaci mechanizmusok eredményeiben bíznak-e jobban. Míg az előbbieket nagyobb eséllyel követnek keynesiánus, expanzív fiskális politikát, addig az utóbbi csoportba tartozók szigorúbb fiskális fegyelmet követelnek. A tanulmány árnyalja a kormány lehetséges motivációit, és rámutat, hogy fontos szerepet játszanak a gazdaságpolitikai normák, az államról és a piacról alkotott értékítéletek, amelyek ösztönözhetnek a túlköltekezésre, de visszatartó erőként, belső korlátként is hathatnak.

Az önkormányzatok is hajlamosak a túlköltekezésre. *Vasvári Tamás* [2018] azt elemezte, hogy a magyar önkormányzatok kimentése, majd az önkormányzati rendszer megreformálása rövid és hosszú távon hogyan hat a szervezetek várakozásaira és viselkedésére. A magyar kormány 2011 és 2014 között kimentette az önkormányzatokat azzal, hogy adósságaikat átvette, magára vállalta. Nehogy olyan várakozásokat gerjesszen a kimentés, hogy a túlköltekezésnek a jövőben sem lesz negatív következménye, a kormány a költségvetési korlát keményítését célzó reformokat vezetett be. Erős központosítással, a jogkörök és a pénzügyi mozgáster csorbításával azonban nemcsak az eladósodottság csökkent, de az önkormányzatok autonómiája is. Az átalakítás súlyos következménye, hogy a központi kormány és az önkormányzatok közti hatalmi viszony még egyenlőtlenebbé vált, a függőség mélyült. A szigorúbb szabályozás ellenére továbbra is fennáll a túlköltekezés, majd kimentés lehetősége, amire a kormány kedvében járó önkormányzatoknak nagyobb az esélyük, vagyis a patrónus hűséges kiszolgálása fontosabbá vált. Jelzésértékű, hogy az utóbbi években az önkormányzatok hitelkérelmeinek jóváhagyása erősen összefüggött a politikai családdhoz tartozással.

A pkk nem csak a magyar önkormányzatokat sújtó szindróma, *Halmosi Péter* [2018] Detroit és Puerto Rico pénzügyi válságait magyarázta ezzel. Detroit 2013-ban ment csődbe, de a város már az ötvenes évek óta halmozta adósságait. Szintén megszire nyúlnak vissza Puerto Rico pénzügyi gondjai. Az USA társult állama 1961-ben eltörölte az államadósság felső határát, és az állam költségvetési egyenlege 1999 és 2014 között mindössze egyetlen évben volt pozitív, végül 2015 augusztusában csődöt jelentett. Bár Detroit és Puerto Rico jogi státusa eltér egymástól, mind a két esetben az amerikai csődtörvény adott hivatkozási alapot az eladósodásra, amely szerint az adós szolgáltatásait csőd esetén sem zárolják, működésükre garancia van. Vagyis a pkk-szindrómát nemcsak direkt pénzügyi támogatás, kimentés válthatja ki, de a csődszabályozásból következő jogosultságok is, ha azok az adósnak kedveznek a hitelezővel szemben.

Szintén a szabályozásban, a támogatási rendszerben rejlik a pkk gyökere *Fertő Imre, Štefan Bojnec, Fogarasi József és Ants Hannes Viira* [2018] tanulmánya szerint. A kutatók farmerek befektetési döntéseit hasonlították össze Észtországbán, Magyarországon és Szlovéniában 2007 és 2015 között. Az EU közös agrárpolitikájának keretében mind a három országban jelentős a mezőgazdaság támogatása, ám míg Észtországbán a piaci logika dominál, Magyarországon és Szlovéniában megjelenik a pkk-szindróma. A pénzforgalom és a befektetések mértéke közti kap-

csolat nem szignifikáns, vagyis a tisztán piaci mechanizmusokat elnyomja a teljesítménytől független támogatás.

Sport- és futballklubok

Klaus Nielsen és szerzőtársa, *Rasmus K. Storm* [2012] megfigyelte, hogy az európai futballklubok a masszív túlköltekezés ellenére is fennmaradnak, és a jelenséget a költségvetési korlát puhaságával magyarázták. Nielsen az előadásában kitért arra, hogyan lehetne az intézményi közgazdaságtan nézőpontjából szélesíteni a pkk-szindróma kutatási programját. Az intézmények az egyének viselkedését ösztönzőkön keresztül befolyásolják, így az intézményi környezet nagyban meghatározza, hogy kialakulnak-e olyan társadalmi viszonyok, amelyek a pkk tüneteit hordozzák, illetve az intézmények arra is hatnak, hogy pontosan milyen motivációkkal, váraozásokkal és viselkedéssel írható le az adott vertikális társadalmi viszony. Néhány potenciális kutatási kérdés: a szervezetek preferenciáit hogyan befolyásolja az intézményi környezet? Miért nem képesek a menedzseri ösztönzők és büntetések kiküszöbölni a pkk-szindrómát? Mi a szerepe az erkölcsi ösztönzőknek, és hogyan lehetne őket erősíteni?

Havran Zsolt és *András Krisztina* [2018] megerősítette, hogy az utóbbi öt-hat évben a pkk népszerű hivatkozási pont a sportközgazdaságtan, főként a futballgazdaságtan területén. A szerzők a kelet-közép-európai és a nyugat-európai futballklubok működését hasonlították össze, a pkk-szindróma tüneteire koncentrálnak. A rendszerváltás után a kelet-közép-európai régió országai hasonló problémákkal küzdenek: a fizetőképes fogyasztók száma korlátozott, a közvetítési jogok értékesítéséből alacsonyok a bevételek, és bár a klubok gazdasági társaságok formájában működnek, gyakran állami támogatásokból tartják fent magukat a piaci működés helyett. A klubok jellemzően nem képesek nemzetközi szinten jelentős eredményeket elérni, ráadásul komoly veszteségekkel működnek. A kutatók a játékosok eladásából származó bevételeket vizsgálták a régióban 2006 és 2016 között, erre a forrásra főként Horvátország, Szerbia és Románia támaszkodott. Magyarországon (az alacsony nézőszám ellenére) a szponzoráció a fő bevételi forrás. A nyugati és a posztoszocialista országok klubjait összevetve azt láttuk, bár a pkk mindkét régióban jelen van, ám az általános működést csak keleten hatja át. Nyugaton főként a játékosok vásárlásakor jellemző a túlköltekezés, de szórakoztatóipari szolgáltatásként az alapvető üzleti tevékenység hatékony.

Számvetés – a friss pkk-kutatások összegzése

Kornai Jánosnak A puha költségvetési korlát című tanulmányválogatása 2014-ben jelent meg a Kalligram Kiadó gondozásában (*Kornai, 2014*), és bevezető tanulmányát a szerző a pkk kutatási program további feladataival zárta. Első helyen az empirikus munkák kiterjesztése szerepelt, a másodikban a költségvetési korlát puhaságának mérése és összevetése a gazdaság különböző szféráiban. Azt javasolta, hogy folytatni kellene a pkk-szindróma elméleti kutatását, modellezését, különös tekintettel a pkk-szindróma és a mikroökonómia közti kapcsolatok modellezésére. Valamint fontos és értékes volna a téma interdiszciplináris kutatása, politológusok, jogászok, szociológusok és pszichológusok bekapcsolódása.

Az azóta eltelt években az online adatbázisok és a konferencia előadásai alapján néhány pontban előrelépés történt. A kutatási program aktív, a társadalomtudományok különböző területein újabb és újabb empirikus tanulmányok jelennek meg. Bár továbbra is a közgazdaságtani kutatások dominálnak, azon belül színes az öszkép. A sport-közgazdaságtan szűkebb területén túl mintha a főáram intézményi közgazdaságtana is nyitna a pkk befogadására; mindenesetre *Nielsen* [2018] előadásának felvetései, kutatási kérdései ebbe az irányba mutatnak. Idővel elválík, megtörténik-e valóban az integráció. Az átfogó elméleti, mikroökonómiai modellezésre nem találunk példát.

A konferencia utolsó felszólalója az ünnepeelt *Kornai János* volt. A hálán túl mély és megszívlelendő üzenetet kaptunk: a közgazdaságtan, politikai gazdaságtan nem kerülheti meg az értékválasztást, nem lehet semleges, az etikai szempontok nem megkerülhetők. Zárszavában letette a voksát a liberális demokrácia és a piacgazdaság mellett, és felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy a társadalomtudósok számára nincs más út, mint nyilvánvalóvá tenni értékrendjüket, és élni kutatói, oktatói szabadságukkal!

Hivatkozások

- Baskaran, T.* [2012]: Soft budget constraints and strategic interactions in subnational borrowing: Evidence from the German States, 1975–2005. *Journal of Urban Economics*, Vol. 71., No. 1., 114–127. o.
- Baskaran, T. – Hessami, Z.* [2017]: Monetary integration, soft budget constraints, and the EMU sovereign debt crises. *Economics & Politics*, Vol. 29., No. 3., 252–275. o.
- Berggren, N. – Bjørnskov, C.* [2018]: Regulation and government debt. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 21. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>

- Broadman, H. G. – Recanatini, F. [2002]: Corruption and policy: Back to the roots. *The Journal of Policy Reform*, Vol. 5., No. 1., 37–49. o.
- Dewatripont, M. – Maskin, E. [1995]: Credit and efficiency in centralized and decentralized economies. *The Review of Economic Studies*, Vol. 62., No. 4., 541–555. o.
- Fertő, I. – Bojnec, Š. – Fogarasi, J. – Viira, A. H. [2018]: Soft budget constraint and the reform of the Common Agricultural Policy: A comparative analysis. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 22. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>
- Gewirtz, J. B. [2017]: Unlikely partners: Chinese reformers, Western economists, and the making of global China. Harvard University Press, 2017. Cambridge, Massachusetts.
- Halmosi, P. [2018]: The role of „soft budget” constraint in the financial crises of Detroit and Puerto Rico – A comparison. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 22. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>
- Havran, Zs. – András, K. [2018]: Understanding Soft Budget Constraint in Western-European and Central-Eastern-European professional football. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 22. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>
- Inderst, R. – Mueller, H. M. – Münnich, F. [2007]: Financing a portfolio of projects. *Review of Financial Studies*, Vol. 20., No. 4., 1289–1325. o.
- Katsimi, M. – Moutos, T. – Pagoulatos, G. – Sotiropoulos, D. [2014]: Greece: The (eventual) social hardship of soft budget constraints. In: Brian Nolan et. al. (eds.): Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries' Experiences. 299–321. o.
- Kornai, J. [1979]: Resource-constrained versus demand-constrained systems. *Econometrica*, Vol. 47., No. 4., 801–819. o.
- Kornai, J. [1980]: „Hard” and „Soft” budget constraint. *Acta Oeconomica*, Vol. 25., No. 3–4., 231–245. o.
- Kornai, J. [1986]: The soft budget constraint. *Kyklos*, Vol. 39., No. 1., 3–30. o.
- Kornai, J. [1998]: The place of the soft budget constraint syndrome in economic theory. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 26., No. 1., 11–17. o.
- Kornai, J. [2009]: The soft budget constraint syndrome in the hospital sector. *Society and Economy*, Vol. 31., No. 1., 5–31. o.
- Kornai, J. [2014]: A puha költségvetési korlát. Budapest, Kalligram, ISBN 978-80-8101-814-5.
- Kornai, J. – Maskin, E. – Roland, G. [2003]: Understanding the Soft Budget Constraint. *Journal of Economic Literature*, Vol. 41., No. 4., 1095–1136. o.
- Krenyácz, É. [2018]: Modified management thinking in healthcare: impact of centralization. Working paper, presented on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 22. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>
- Levaggi, R. – Montefiori, M. [2013]: Patient selection in a mixed oligopoly market for health care: the role of the soft budget constraint. *International Review of Economics*, Vol. 60., No. 1., 49–70. o.
- Maskin, E. [2018]: The Soft Budget Constraint: A Theoretical Review. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 21. <http://www.kornai90.hu/conference-videos/>
- Nielsen, K. [2018]: The prevalence of the soft budget constraint. The institutional preconditions. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 22. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>
- Storm, R. K. – Nielsen, K. [2012]: Soft budget constraints in professional football. *European Sport Management Quarterly*, Vol. 12., No. 2., 183–201. o.
- Vasvári, T. [2018]: Bailout of local governments in Hungary: short- and long-term effects. Lecture on the international conference 'The Importance of Kornai's research today', Budapest, Hungary, 2018. 02. 21. <http://www.kornai90.hu/paper-repository/>

Abstracts of the Articles

Economic analyses in Spring 2018*

„Hungary’s steady economic recovery offers a window of opportunity to ensure sustainable growth in the coming decade.” The quote comes from the Country Report Hungary 2018, the staff working document of the European Commission. Will the Hungarian government take this opportunity? The answer to this question is diversified. Not the forecasts. The main research institutions see a robust economic growth about 4 percent that has been underpinned by the investments financed mostly by the EU funds and the growing home demand, deriving from the “close-up” of the wages. The growth rate is almost the same this year as in 2017, but will surely decrease in the coming years, when the extra stimuli run out. Employment reached record-highs and what is more, the shortage of the adequate labour force has been already limiting the growth of the corporate sector. The fiscal stance is loosening this year, too, but will return next year to the original path leading to the medium-term objective (–1,5 percent of the GDP)¹. The inflation will reach the targeted 3 percent of the National Bank of Hungary only in 219. Government debt is expected to remain still on a declining path. The European Commission would favour a less procyclic economic policy, but 2018 is an election year that overwrites financial rationalism.

Free trade – without the USA?

GYÖRGY CSÁKI

Immediately after the start of the Trump administration, the United States formally abandoned the Transatlantic and the Trans-Pacific Trade Agreements. In March, 2018 the US imposed two new types of additional import duties on certain goods: this measure was designated against China in particular. China did not delay to impose retaliatory tariffs and both countries turned to WTO. This raises concerns that a trade war is bound to erupt the U.S. is to shift to protectionism and

* *Külgazdaság* has been publishing the analyses and the forecasts of the economic research institutions since 2001.

¹ Commission Staff Working Document, Country Report Hungary 2018, Brussels, 2018. március 7.

to make blackmail a trade policy instrument. WTO's eventual decision challenging the U.S. can cause a serious countermeasures. Meanwhile Japan took the lead to get eleven countries to sign the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership, in March, 2018. CPTPP and the two other megaregional trade agreements can this stimulate to go further with the issue of free trade. This expansion of the global free trade is possible, but the first time since 1945 without the U.S.

The scientific community has celebrated János Kornai's 90. birthday
RÉKA BRANYICZKI – MIKLÓS ROSTA

The paper gives an account of the international conference dedicated to János Kornai's 90th birthday by focusing on the soft budget constraint (SBC) syndrome research program. First, we introduce the concept of SBC and describe the fields and topics, where it has been applied extensively since 2000. Scholars building on the SBC mostly analyzed post-socialist or transition countries', especially China's economy, the role of the state during the global financial and economic crisis of 2007–2008, the nature of multi-level governance, and organizational incentives. At the conference the lectures covered case studies of governments' and municipalities' overspending and of European and Hungarian soccer clubs' persistent losses. Finally, we summarize the directions in which the SBC research program has progressed and recall Kornai's words and advices to scholars at the conference.

MEGJELENT

Ben S. Bernanke
VOLT MERSZÜNK CSELEKEDNI
Emlékirat egy válságról és utóéletéről
című könyv

Ben Bernanke, akit a Princeton professzoraként az 1929–1933-as nagy gazdasági világválságról írt nagy hatású tanulmányai alapján gyakran csak úgy emlegettek, mint a „válságok tudorát” 2006–2014 között volt az amerikai jegybank, a Fed elnöke. Ebben az időszakban bontakozott ki a mostani nagy pénzügyi gazdasági válság, ebben az időszakban érte el a csúcspontját, majd ebben az időszakban indult meg lassan a fellendülés.

Bernanke alapos, másokkal vitatkozó elemzése azért is egyedi, mert ő ott volt, a saját szemével látta. És mégsem vette észre. Nem szégyelli a tévedését, szembenéz vele, vállalja, hogy nem jól ítélte meg a helyzetet, nem tudta megfelelően összerakni a kirakós játék darabkáit. Nem játssza el a minden helyzetben bölcs mindentudót. „Elnöki periódusom vége felé valaki feltette nekem a kérdést, hogy mi lepett meg a legjobban a pénzügyi válsággal kapcsolatban. »Maga a válság« – válaszoltam. Ezzel nem azt akartam mondani, hogy egyáltalán nem vettük észre, hogy mi történik. A kirakós játék legtöbb darabját láttuk, még ha nem is igazán tisztán. De nem értettük – »nem tudtuk elképzelni«, talán ez a jobb kifejezés –, hogy ezek a darabok miként idézhetnek elő egy olyan válságot, amely összehasonlítható a nagy gazdasági világválság nyitányát jelentő pénzügyi válsággal, sőt – sokak szerint – annál még súlyosabb is lehetett.”

A könyv elsősorban közgazdaságtant, pénzügytant tanuló egyetemistáknak ajánlható, akár tankönyvként is használható. De azoknak az érdeklődőknek is szól, akik egyszerűen meg akarják érteni mi és miért történt ebben a zűrzavaros évtizedben. A helyzetek, a megoldandó problémák, a válságeseemények nagyon hasonlók mindahhoz, amivel mi itt Európában, Magyarországon találkoztunk. Bernanke zseniális pedagógus, ezért elemzéseit olvasva a nem szakmabeliek számára is érthetővé válik az adott probléma lényege, legyen szó bankműködésről, monetáris politikáról vagy gazdasági recesszióról.

Napvilág Kiadó, 2017

Ára: 5900 forint

ISBN: 978-963-338-411-4

Jogi melléklet

Külgazdaság, LXII. évf., 2018. március–április (27–41. o.)

A szerződészerű teljesítés követelményei a Ptk. és a Bécsi Vételi Egyezmény rendszerében

BERGENDI-RÁCZ DIÁNA

Szerződészerű teljesítés alatt a szerződő felek egybehangzó joghatás kiváltására alkalmas akaratkijelentésében foglaltak teljes mértékű megvalósulását értjük. Ennek létrejötte és megvalósulása a célja a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénynek (továbbiakban: Ptk.), valamint a Bécsi Vételi Egyezménynek. A szerződésben foglalt szolgáltatás megvalósulása, vagy áru továbbítása a felek által közösen meghatározott feltételek alapján kell, hogy történjen, és figyelemmel kell lennie a Ptk., illetve az Egyezmény szabályaira. Három fő alappillére van a tárgyalt jogforrások alapján, amelyek beteljesülése elengedhetetlen feltétele a felek közötti szolgáltatás vagy áru teljesítésének: szerződészerű áruszolgáltatás, tulajdonjog-átruházás és okmányok átadása.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: K12 Contract Law.

Bevezető gondolatok

A szerződészerű teljesítés alapgondolatát már a preklasszikus kor végén Cicero akként írta le, hogy „*az igazságosság alapja pedig a fides, vagyis a szavaink és megállapodásaink szilárdsága és valódisága*”¹ Ez a *fides* az, amely nemcsak a Ptk. megalkotása során vezette a jogalkotó kezét a szerződészerű teljesítés újrakodifi-

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.27>

Dr. Bergendi-Rác Diána, LL.M. PhD-hallgató (Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola). E-mail: dr.bergendi.racz@gmail.com.

¹ Földi-Hamza [2008], 472.

kálása során,² hanem hatással volt és van a Bécsi Vételi Egyezményre (továbbiakban: Egyezmény) mint a nemzetközi kereskedelemben egyik legtöbbet alkalmazott jogforrásra is.³ A felek egyik legfontosabb feladata, hogy akár nemzetközi adásvétel során, akár a magyar magánjog területére eső szerződés esetében az abban foglaltak teljesítésekor bizonyos követelményeket megtartsanak. Mind az Egyezmény, mind a Ptk. meghatározza a szerződésbe kötelező elemként belefoglalt felek által teljesítendő kötelezettségeket, amelyek az áru vagy dolog átadását, tulajdonjog átruházását és szükség szerint az árura vonatkozó okmányok, illetve dokumentáció átadását jelentik. E fő kötelezettségeken túl mindkét jogforrásban megtalálhatjuk a felek szerződési szabadság elvéből fakadó azon jogát, hogy a közöttük létrejött szerződés tartalmát kölcsönösen alakítják ki és attól csak közös akarattal térhetnek el.⁴ A felsorolt kötelezettségek együttes megtartása eredményezi a szolgáltatás (áru) szerződésszerű teljesítését és megalapozhatja a felek továbbra is szoros kereskedelmi kapcsolatát. Természetesen ezen követelmények nem teljesítését mindkét jogforrás a szerződésszegő magatartások közé sorolja, és alapvető szerződésszegés esetén, egyfajta *ultima ratio* megoldásként az ellátás jogintézményével kívánja orvosolni a sérelmet szenvedett felet.⁵ Jelen tanulmány elsődlegesen a fent említett három fő kötelezettség tárgyalását kísérli meg és – figyelembe véve a terjedelmi korlátokat, illetve tekintettel a téma specifikus jellegére – a szerződésszerű teljesítés történeti kialakulásának tárgyalásától eltekint azzal, hogy jelen tanulmány olvasóinak figyelmébe ajánlja a téma hazai és nemzetközi fejlődésével foglalkozó tudósainak műveit.⁶

Szerződésszerű áru szolgáltatása

Az Egyezmény szerint az eladó kötelezettsége az áru szolgáltatása, a vevő kötelezettsége az áru átvétele és vételárának megfizetése.⁷ A szerződésszerű áru követelménye elengedhetetlen feltétele a szerződésben meghatározott követelmények maximális teljesülésének. Az áru átadása, szolgáltatása az eladó elsődleges kötelezettsége. Az áru szerződésszerűségét *expressis verbis* határozza meg az Egyezmény

² Lásd részletesen a T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről (Indokolással).

³ CISG: Table of Contracting States, elérhető: <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/countries/countries.html>.

⁴ Egyezmény 8. és 9. cikkei; Ptk. 6:58. §, 6:59. §, 6:62. § és 6:63. §; lásd bővebben: Juhász [2015], 38.; Szalma [2014], 461.; Blutma–Görög [2013], 278.

⁵ Lásd bővebben: Kovács [2015], 3–5.; Glavanits–Rácz [2014], 39–59.; Verebics [2014], 31–38.

⁶ Mátyás [2009], 629–636.; Bach [2010], 234–241.

⁷ Egyezmény 30. és 53. cikkei.

35. cikk (2) bekezdése.⁸ Ebből következően a feleknek a szerződésben kifejtett, általuk közösen meghatározott feltételeknek eleget kell tenniük. A kereskedelmi szokások alkalmazásánál szintén a felek közös döntésén alapul a szerződéskötés és a szerződés szerűség megtartása.⁹ Az egyik legismertebb ügy a szerződés szerű áru szolgáltatása kapcsán az új-zélandi kagylók esete,¹⁰ amelyben a svájci illetőségű eladó Új-Zélandról kagylókat szállított Németországba a német vevő részére. Habár a vevő országába szállított kagylók az ott előírt egészségügyi határértéket meghaladó kadmiumszintet tartalmaztak, nem lehetett azt bizonyítani, hogy a kagylók egyebekben nem felelnének meg a szerződésnek és az Egyezmény arra kikötött szabályának [35. cikk (2) bekezdés a) pont]. A felek vitás kérdésüket bírósági útra terelték, ahol a bíróság úgy ítélte meg, hogy a svájci eladó nem sértette meg a szerződést. Maga a kadmiumkoncentráció a bíróság szerint megfelelő volt, mivel a kagylókat azóta is fogyasztották. Ezen kívül a bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 35. cikk (2) bekezdés a) és b) pontjai nem kötelezik az eladót olyan áruk szállítására, amelyek megfelelnek a behozatali államban hatályos törvényeknek vagy egyéb jogszabályoknak, hacsak nem ugyanazok a rendelkezések léteznek a kiviteli államban is, vagy a vevő tájékoztatta az eladót az ilyen tartalmú rendelkezésekről, figyelembe véve az eladó ilyen típusú szakértői ismereteit.¹¹

A Ptk. tömörebb fogalmazásban mondja ki, hogy a szolgáltatást a kötelelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni.¹² A szolgáltatás minősége alatt szabályozza a szerződés szerű árut és annak teljesítési kötelezettségét.¹³ *Kisfaludi* a Ptk. Kötelmi jogi magyarázata során úgy fogalmaz, hogy a „szerződést a felek mindig valamilyen szükséglet kielégítése céljából kötik”, amely akkor nyeri el funkcióját, ha „a jogosult

⁸ Egyezmény 35. cikk (2) bekezdése: A felek ellenkező megállapodása hiányában az áru nem szerződés szerű, kivéve ha

a) alkalmas azokra a célokra, amelyekre más, azonos fajtájú árut rendszerint használnak,

b) alkalmas bármely olyan meghatározott célra, amelyet a szerződés megkötésének időpontjában kifejezetten vagy hallgatólagosan az eladó tudomására hoztak, kivéve ha a körülmények arra utalnak, hogy a vevő nem bízott, vagy ésszerűtlen lett volna, hogy bizzon az eladó szakismeretében és megítélésében,

c) rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel az eladó által a vevőnek bemutatott minta vagy modell rendelkezik,

d) az azonos fajtájú áruknál szokásos, vagy ennek hiányában az áru megőrzésére és megóvására alkalmas módon tárolták, illetve csomagolták.

⁹ *Rézei* [1984], 29–31.

¹⁰ CLOUT case No. 123. (Germany, 8 March 1995, Bundesgerichtshof – New Zealand mussels case). Elérhető: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/950308g3.html>.

¹¹ Lásd uo. II. 1. bbb) alpont. A jogeset bővebb értelmezéséhez lásd: *Flechtner* [2007], 3–9.

¹² Ptk. 6:34.§

¹³ Ptk. 6:123.§ (1) bekezdés.

szükséglete valóban kielégítést nyer¹⁴. Részletes szabályozása folytán a feleknek nem kell külön megállapodniuk a minőségi követelményekben, hiszen azt a Ptk. már rendezi.¹⁵ Az Egyezmény alapján a szerződés szabályszerű teljesítésével a kötelelem megszűnik, és ezáltal a jogosult szükségletei teljes körűen kielégítést nyernek. Az eladónak helytállási kötelezettsége van az áru hibátlan szolgáltatásáért: fajtájáért, mennyiségéért, minőségéért, valamint a megfelelő csomagolásért. Ebből következően a hibás teljesítés valamennyi fajtáját átfogja az Egyezmény 35. cikke.¹⁶ Az említett tulajdonságokat a szerződésben a felek szintén közösen határozzák meg, tehát a szerződésszegés vizsgálatakor ez az objektív mérce az, amitől a nem szerződésszerű teljesítés vagy a nem teljesítés függ.¹⁷

Közös pont a minőségi meghatározás során mindkét jogforrásban a minta vagy modell bemutatása szerinti szerződéskötés. A mintában vagy modellben történő megegyezés „a tulajdonságok megkövetelésének jogi alapja”.¹⁸ A Ptk. szintén ismeri a minta szerinti vételt: ha a felek a szerződés tárgyát képező dolog valamely tulajdonságát mintára hivatkozással határozzák meg, az eladó köteles a minta hivatkozott tulajdonságának megfelelő dolgot szolgáltatni.¹⁹ Az eladó a mintának mindenben megfelelő dolgot köteles a vevő részére adni, és ehhez képest alakul az eladó felelőssége. Vita esetén a vevőt terheli annak bizonyítása, hogy a hiányosság vagy a hiba a mintában is megvolt-e, ha a mintát a vevő nem kapta kézhez. A teljesítési kötelezettség a dolog teljesítésének helyéből, idejéből és a kötelezettség tartalmából tevődik össze. Ezeket a felek szintén a szerződésben határozhatják meg (ennek hiányát az Egyezmény és a Ptk. is *per definitionem* kimondja), ennek ellenére előfordulhatnak olyan esetek, amikor az egyik fél nem a meghatározott időben, hanem előbb teljesít, vagy nem a szerződésben meghatározott dolgot nyújtja.²⁰ Az Egyezmény nem tesz fő- és mellékkötelezettségek között különbséget sem a vevő, sem az eladó oldalán, azok megszegését egyformán szankcionálja. Ha az eladó nem tesz eleget a szerződésszerű áruval történő szolgáltatási kötelezettségének, akkor felel az áru minden olyan fogyatékoságáért, ami a kárveszélynek a vevőre való átszállása idején

¹⁴ *Biró et al.* [2013], 206–207.

¹⁵ Ptk. 6:123.§ (1) bekezdés e) pont: A szolgáltatásnak a teljesítés időpontjában alkalmasnak kell lennie a rendeltetése szerinti célra, így meg kell felelnie a jogszabályban meghatározott minőségi követelményeknek.

¹⁶ *UNCITRAL* [2012], Digest of Article 35 case law.

¹⁷ *Sándor-Vékás* [2005], 202.

¹⁸ Uo. 208.

¹⁹ Ptk. 6:203.§ (1) bekezdés.

²⁰ *Takáts* [1989], 73–77.

megvolt, még akkor is, ha fogyatékoság csak később válik ismertté.²¹ Véleményem szerint itt láthatjuk tisztán, hogy miként oszlik meg a vevő és az eladó között a kockázat, választóvonalként határozva meg ezzel a kárveszély vevőre történő átszállásának az időpontját. Az időpontot a felek szerződése dönti el főszabály szerint. Vannak esetek, amikor ezt a szerződésben nem kötik ki, ekkor az Egyezmény 67–69. cikkei határozzák meg a kárveszélyátzállás időpontját. Ezt a logikát követi a Ptk. is, amikor kimondja, hogy a teljesítéssel a kárveszély, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a másik félre száll át.²²

Határidő előtti szállítás esetén az eladó a határidő elteltéig jogosult a hiányzó részt szolgáltatni vagy bármely mennyiségi hiányt pótolni, illetve a szerződésnek meg nem felelő árut kicserélni, feltéve, hogy e jogosultság gyakorlása nem okoz a vevőnek észszerűtlen kényelmetlenséget, illetve költséget.²³ Így nem azt mondja ki az Egyezmény, hogy a vevő beleegyezése nélkül nincsen mód a határidő előtti szállításra, hanem hogy bármilyen hiányosságot az eladó a tényleges szállítási határidőig pótolni köteles. Itt is érvényesül az a szabály, hogy az áru elfogadásával a vevő részéről beállnak mindazok a kötelezettségek, mintha az árut a teljesítési időben vette volna át.²⁴ A határidő előtt szolgáltatott áru fogyatékoságainak kijavítását szolgáló eszközök határtalan felhasználásával élhet az eladó, természetesen a vevő méltányos érdekeinek szem előtt tartásával, ha a fogyatékoság orvoslása nem okoz a vevőnek észszerűtlen kényelmetlenséget vagy költséget.²⁵

A Ptk. kissé eltérően fogalmaz: a jogosult a teljesítési idő előtt felajánlott teljesítést köteles elfogadni, ha az lényeges jogi érdekét nem sérti és a kötelezett az ezzel járó többletköltséget viseli.²⁶ A dologszolgáltatások körében gyakran előforduló rakározással, őrzéssel, romlékonysággal összefüggő többletköltségeket a jogszabályból adódóan a kötelezettnek kell viselnie. Az idő előtti teljesítés elfogadása nem érinti a másik fél (vevő szolgáltatása) teljesítésének esedékességét. Ez leginkább a vételár kifizetésének kérdésére terjed ki, mivel itt az Egyezménytől eltérően a vevő nem köteles az eladó korábbi teljesítéséhez mérten a vételárat a szerződésben meghatározott teljesítési időpont előtt kifizetni. Közös a két jogforrásban, hogy az idő előtt teljesített dologban bekövetkezett károkért a kötelezett felel.²⁷ Kovács szerint „[v]áltozat-

²¹ Egyezmény 36. cikk (1) bekezdés.

²² *Sándor–Vékás* [2005], 213.

²³ Egyezmény 37. cikk.

²⁴ *UNCITRAL* [2012], Digest of Article 37 case law.

²⁵ *Sándor–Vékás* [2005], 213.

²⁶ Ptk. 6:36.§

²⁷ *Bíró et al.* [2013], 76.

lanul nincs szükség az érdekmúlás bizonyítására az ún. fix határidő esetén, vagyis akkor, ha a felek a szerződésben az új Ptk. 6:35. §-ának (1) bekezdése szerint a határnapot megállapították, továbbá, ha a szolgáltatást csak felismerhető rendeltetésének megfelelő időpontban lehet felhasználni. Ilyen lehet egy meghatározott időpontra kitűzött rendezvény megtartásához szükséges létesítmény (pl. színpad) elkészítése, vagy a rendezvényen kiosztható ajándékok kellő időben történő átadása”.²⁸ Az eladó az árut szolgáltatni köteles, ha a szerződés határnapot állapít meg, vagy ha a szerződés alapján a határnap megállapítható, akkor ezen a napon kell teljesítenie. Ha a szerződés határidőt állapít meg, vagy a szerződés alapján a határidő megállapítható, a határidőn belül bármely időpontban teljesíthető a szerződés, eltekintve attól, ha a körülményekből az következik, hogy az időpontot a vevő választhatja meg. Általános szabályként a szerződés megkötését követő ésszerű időn belül lehet teljesíteni.²⁹

Az áru hibátlan szolgáltatásával kapcsolatos kötelezettséget az Egyezmény úgy határozza meg, hogy az eladó köteles az árut a szerződésben meghatározott mennyiségben, minőségben és leírás szerint, valamint a szerződés előírásainak megfelelően tárolt, illetve csomagolt módon szolgáltatni.³⁰ Ez kulcsfontosságú rész az eladó kötelezettségeinek körében, mivel a hibás teljesítés valamennyi lehetséges fajtáját felöleli. Az áru tulajdonságait elsődlegesen a szerződés határozza meg, ebből következően a szerződésszegés vizsgálata objektív mércétől függ. Ez a diszpozitív szabály az Egyezményben az, amely biztosítja, hogy a felek a szerződésben bármilyen követelményben megállapodjanak.

A vevő kötelezettségével, a szerződésszerű áru szolgáltatási követelményével szemben az áru ellenértékének kifizetése és átvétele áll.³¹ Ezek az Egyezmény és a Ptk. szerint is a legfontosabb kötelezettségek a vevő oldalán. Hasonlóan az eladó kötelezettségeihez, a vevő kötelezettségei is diszpozitívak és a felek szerződés szerinti megállapodásától, valamint a közöttük érvényesülő szokásoktól függ, amelyek az Egyezmény szabályait megelőzik. A vételárat a szerződésben meghatározott összegnek megfelelően kell kifizetni, melynek pénzben kell történnie, egy összegben.³² A felek megállapodása alapján a vételárat csekkel vagy váltóval is ki lehet egyenlíteni, amelyet az eladó kifejezett megállapodás esetében köteles elfogadni. Mivel az Egyezmény hatálya alá nem tartoznak a csereszerződések, így természetbeni ellen-

²⁸ Kovács [2016], 11.

²⁹ Egyezmény 33. cikk.

³⁰ Egyezmény 35. cikk (1) bekezdés.

³¹ Egyezmény 53. cikk.

³² UNCITRAL [2012], Digest of Article 53 case law.

szolgáltatással a vevő nem tehet eleget kötelezettségeinek.³³ Ha a vevő nem meghatározott helyen köteles fizetni az eladónak, a vételár megfizetésének a helye az eladó üzleti tevékenységének a helye, vagy ha a fizetést az áru vagy az okmányok átadása ellenében kell teljesíteni, az a hely, ahol az átadás megtörténik.³⁴

A Ptk. eltérő rendelkezésének hiányában, a szolgáltatás teljesítésének helye a kötelezettnek a kötelelem keletkezésének időpontja szerinti telephelye, ennek hiányában székhelye, természetes személy esetén lakóhelye, ennek hiányában pedig szokásos tartózkodási helye. Ha a kötelezettnek több telephelye van, a teljesítés helyének azt a telephelyet kell tekinteni, amely a kötelelemmel a legszorosabb kapcsolatban áll. Ha a kötelelem keletkezését követően a teljesítési hely megváltozik és erről a kötelezett a jogosultat értesíti, a teljesítés helye az új telephely vagy székhely, természetes személy esetén az új lakóhely vagy szokásos tartózkodási hely. A teljesítés helyének megváltozásából eredő többletköltséget a kötelezett előlegezi és viseli.³⁵ Az Egyezmény szemszögéből a vevői kötelezettség akként alakul, hogy ha a vevő nem más, meghatározott időpontban köteles fizetni, úgy a fizetést akkor kell teljesítenie, amikor az eladó a szerződésnek és az Egyezménynek megfelelően a vevő rendelkezésére bocsátja az árut vagy a rendelkezési jogot megtestesítő okmányokat. Az eladó a fizetést az áru, illetve az okmányok átadásának feltételévé teheti. Ha a szerződés az áru elfuvarozására is kiterjed, az eladó útnak indíthatja az árut azzal a feltétellel, hogy az áru vagy áru feletti rendelkezési jogot megtestesítő okmányok csak a vételár megfizetése esetén szolgáltatathatók ki a vevőnek. A vevő nem köteles a vételárat megfizetni, mielőtt lehetséges lenne az árut megvizsgálni, kivéve, ha a felek által megállapított szolgáltatási vagy fizetési feltételek a vevő ilyen lehetőségével összeegyeztethetetlenek.³⁶ A CISG Tanácsadó Testülete 11. számú véleményében az Egyezmény 58. cikkének vonatkozásában kifejti, hogy amennyiben a felek nem állapodtak meg a vételár megfizetését megelőzően bemutatandó dokumentumokkal kapcsolatban, az Egyezmény e cikkét kell alkalmazni szerződésükben. A vevő köteles a vételárat megfizetni, ha az eladó a vevő rendelkezésére bocsátotta mind az árut, valamint az ahhoz tartozó dokumentumokat a szerződésnek és az Egyezmény szabályainak megfelelően. Az Egyezmény 58. cikkében szereplő „rendelkezési jogot megtestesítő okmány” kifejezést úgy kell értelmezni, hogy bármely olyan dokumentumra (elektronikus vagy papíralapú) vonatkozik, amely az okmánnyal rendelkező

³³ Bánrévy [2013], 121.

³⁴ Egyezmény 57. cikk.

³⁵ Ptk. 6:37.§.

³⁶ Egyezmény 58. cikk.

felet olyan jogi helyzetbe hozza, amely egyenértékű az áru birtoklásának jogi helyzetével.³⁷ Fontos rávilágítani arra, hogy ezeken a dokumentumokon nemcsak a klaszszikus „árupapírokat” kell érteni, hanem minden olyan, a fuvarozással kapcsolatban keletkező okmányt, amely igazolja a fuvarozási és áruátvételi szerződés megkötését és amely alapján joggal lehet követelni a jogosultnak (vevőnek) az áru kiadását.³⁸

A Ptk. az Egyezményhez hasonlóképpen határozza meg a teljesítés idejét. A teljesítés ideje meghatározható határnap vagy határidő tűzésével. Határnap tűzése esetén a szolgáltatást ezen a napon kell teljesíteni. Határidő megjelölése esetén a szolgáltatás a meghatározott időtartamon belül bármikor teljesíthető, kivéve, ha az eset körülményeiből az következik, hogy a jogosult választhatja meg a teljesítés időpontját. Ha a szolgáltatás rendeltetéséből a teljesítési idő megállapítható, a szolgáltatást ebben az időpontban kell teljesíteni.³⁹ A vevőnek az átvétellel kapcsolatos kötelezettsége abban áll, hogy mindent, ami tőle ésszerűen elvárható, megtesz annak érdekében, hogy az eladó teljesíteni tudjon, valamint abban, hogy az árut átveszi.⁴⁰

A többlétszolgáltatást a Ptk. az Egyezménnyel azonos módon szabályozza: ennek előfordulása esetén a kötelezett a szerződésben előírtnál nagyobb mennyiség szolgáltatását ajánlja fel, a többlétszolgáltatást a jogosult visszautasíthatja.⁴¹ Dologszolgáltatások esetén is érvényesül az az elv, hogy ha a kötelezett nem annyit teljesít, amennyit a szerződésben vállalt, szerződésszegést követ el. A nem megfelelő teljesítés körébe beletartozik nemcsak a kisebb, hanem a nagyobb mennyiség teljesítése is. Dologszolgáltatások tekintetében ez legtöbbször fajta és mennyiség szerint meghatározott szolgáltatásoknál fordulhat elő. Ha a jogosult a többlétszolgáltatást elfogadja, a többlétszolgáltatással arányosan növelt ellenszolgáltatást köteles teljesíteni a szerződésben kikötött ellenérték teljesítésére vonatkozó szabályoknak megfelelő időben és módon.⁴² A Ptk. megengedő abban a tekintetben, hogy a felek a szerződésükben is megállapodhatnak előre a többlétszolgáltatás átvételét illetően.⁴³

Az Egyezmény a szerződésszegés jellemző esetei közé sorolja a többlétszolgáltatást, ugyanakkor mennyiségi szolgáltatások esetében +/- 5%-os határértékeket enged meg kötelezett szolgáltatása esetében, szemben a Ptk.-ban megengedett ér-

³⁷ CISG Advisory Council Opinion No. 11 – Issues raised by documents under the CISG focusing on the buyer’s payment duty. Elérhető: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/CISG-AC-op11.html>.

³⁸ *Sándor-Vékás* [2005], 349.

³⁹ Ptk. 6:35.§ (1)–(2) bekezdések.

⁴⁰ Egyezmény 60. cikk.

⁴¹ Egyezmény 52. cikk (2) bekezdés. Vö. Ptk. 6:125.§.

⁴² Ptk. 6:125.§.

⁴³ *Bíró et al* [2013], 210.

téknél.⁴⁴ Itt csak a meghatározott, saját termelésű mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződésnél engedi meg a mennyiségi eltérést, ha a „szolgáltatás jövőbelisége és a mezőgazdasági termelés bizonytalansága indokolja”, csak ebben az esetben lehetséges, hogy az eladó a kikötött mennyiséghez képest 10%-kal kevesebbet (és az Egyezménytől eltérően többet nem) szolgáltatathat, így ezen a mértéken belül a kötelezett terhére nem állapítható meg szerződésszegés.⁴⁵

Tulajdonjog átruházása

Érdekes pontja a szabályozásnak a tulajdonjog átszállása. Az Egyezmény 30. cikkének megengedő voltából következik, hogy a felek megállapodása a vételár teljes kifizetéséhez kapcsolódóan teheti függővé. A Ptk. szabályai szerint ingó dolog tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a dolog birtokának átruházása szükséges.⁴⁶ Az eladó az árut harmadik személy mindennemű jogától vagy igényétől mentesen köteles szolgáltatni, kivéve ha a vevő beelegyezett, hogy az árut ilyen joggal vagy igénnyel terhelten veszi át.⁴⁷

A Ptk.-ban „a szerződésszegés jogintézménye logikailag és funkcionálisan egyaránt szorosan kapcsolódik a törvénynek a szerződészerű teljesítésére irányadó szabályaihoz”.⁴⁸ Az adásvételi szerződés megkötésekor az eladó dolog tulajdonjogának átruházására, a vevő a vételár megfizetésére és a dolog átvételére köteles. Megjelöli a szerződés minimális tartalmi kellékeit: a dolog meghatározását, a vételár megállapítását, valamint a felek egybehangzó akaratnyilatkozatát, mely a tulajdonjog átruházására irányul.⁴⁹ Az eladó köteles a szerződésnek megfelelően teljesíteni, hasonlóképpen az Egyezményhez. Az együttműködési kötelezettségnek, akárcsak az ajánlat elfogadása során, a szerződés megkötésekor is érvényesülnie kell. Ennek keretein belül teret kell adni a tájékoztatási kötelezettség megvalósulásának is. A tájékoztatási kötelezettségnek ki kell terjednie a „dolog tulajdonságaira és annak ér-

⁴⁴ Sándor–Vékás [2005], 322.

⁴⁵ Bartal–Darázs–Harmathy [2013]; 64.

⁴⁶ Ptk. 5:38.§.

⁴⁷ Egyezmény 40. cikk első mondat.

⁴⁸ Bíró *et al.* [2013], 221.

⁴⁹ Ptk. 6:215.§; l. még: Bodzási [2014], 3–4.

tékeire, használhatóságával kapcsolatos lényeges minden körülményre és a dologra vonatkozó esetleges jogokra és kötelezettségekre”.⁵⁰

A Ptk. a tulajdonjog átruházásához megkíván bizonyos feltételeket, melyek a szerzés jogcíme és az átruházás vagy másképpen a szerzésmód. A tulajdonjog átszállása csak a dolog átruházásával nem jön létre, ennek valamilyen jogcímen kell alapulnia, előbb említett két mozzanat szükséges hozzá. A szerzésmód esetében a kötelmi jogi mozzanaton kívül szükséges a dologi jogi mozzanat, magának a dolognak az átadása: a dolog fizikai hatalomba való kerülése, kézből kézbe adása. A tulajdonjog megszerzésének időpontja általában a dolog tényleges átadásakor történik. Időbeli sorrendiségét tekintve a dolog átadása az arról szóló szerződés létrejöttét követi. „Az új tulajdonost rendszerint a dolog megszerzésének időpontjától kezdődően illeti meg a birtoklás, a használat, hasznok szedésének a joga, továbbá a rendelkezési jog, illetőleg terhelik az e jogokkal járó kötelezettségek.”⁵¹

Az Egyezményben az eladó az árut harmadik személynek minden jogától vagy igényétől mentesen köteles szolgáltatni. Ez alól kivételt jelent, ha a vevő beleegyezik, hogy az adott árut ilyen joggal vagy igénnyel terhelten veszi át. Az eladó jogszavatossági kötelezettsége kiterjed a tulajdonjog átruházási kötelezettségén túl a dolog birtokbaadási kötelezettségén át a dolog zavartalan használatának biztosításáig.⁵² Az Egyezmény ezen rendelkezése körében a cikk magyarázata külön kiemeli, hogy igen kevés eset⁵³ érintette az Egyezmény 41. cikkének alkalmazását, mivel alapvetően a bíróság arra összpontosított, hogy az eladónak ezen kötelezettségei megsértése a szerződés és az Egyezmény egyértelmű megsértése.⁵⁴ A bíróság egyik határozatában megállapította, hogy az eladó megsérti az Egyezmény 41. cikkét, ha az árut az eladó korlátozásoknak vetette alá azokban az országokban, amelyekben a vevő az árutak viszonteladóként értékesítené, kivéve ha a vevő a korlátozásba előzetesen beleegyezett.⁵⁵

⁵⁰ *Bartal–Darázs–Harmathy* [2013], 37–38.

⁵¹ *Petrik–Pomeisl* [2013], 65–68.

⁵² *Sándor–Vékás* [2005], 251–252.

⁵³ Számszerűen 14 jogeset található az Egyezmény 41. cikkére vonatkozóan, lásd: https://www.iicl.law.pace.edu/cisg/search/cases?case-terms=&exact_date=&start_date=&end_date=&descriptors=&article%5B%5D=4614.

⁵⁴ *UNCITRAL* [2012], Digest of Article 41 case law.

⁵⁵ CLOUT case No. 176. (Austria, 6 February 1996, Oberster Gerichtshof – Propane case). Elérhető: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/960206a3.html>.

Okmányok átadása

Az áruhoz tartozó okmányok átadásának szükségszerűsége sem elhanyagolható, ezt mutatja az Egyezmény e körben tett részletes szabályozása. Ha nem meghatározott más helyen kell szolgáltatnia, az eladó áru szolgáltatására vonatkozó kötelezettsége az árut a vevőhöz való továbbítás céljából az első fuvarozónak átadni (ha az adásvételi szerződés kiterjed az áru elfuvarozására is). Abban az esetben, ha a felek tudták, hogy az áru meghatározott helyen van, vagy meghatározott helyen gyártják, illetve állítják elő, úgy az árut ezen a helyen a vevő rendelkezésére kell bocsátani. Ugyanez alkalmazandó abban az esetben is, ha a szerződés egyedileg meghatározott vagy meg nem határozott olyan árura vonatkozik, amelyet meghatározott árukészletből kell szolgáltatni, gyártani vagy előállítani. Egyéb esetekben az árut a vevő rendelkezésére bocsátani azon a helyen kell, ahol az eladó telephelye a szerződéskötés időpontjában volt.⁵⁶ Ha az eladó a szerződéssel vagy az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban az árut fuvarozónak adja át, és a szerződésben szereplő áru azonosítása akár az árun található jelzések, akár a fuvarokmányok útján vagy más módon egyértelműen nem valósítható meg, az eladó köteles a vevőt az áru feladásáról értesíteni, s az értesítésben az árut pontosan meghatározni. Abban az esetben, ha az áru elfuvarozásáról az eladó köteles gondoskodni, minden olyan szerződést meg kell kötnie, ami ahhoz szükséges, hogy az árut a körülményeknek megfelelő fuvar eszközzel és az ilyen fuvarozásnál szokásos feltételek szerint a meghatározott helyre szállítsák. Ha az eladó nem köteles szállítmánybiztosítást kötni, a vevő kérésére minden olyan rendelkezésre álló információt meg kell adnia, ami ahhoz szükséges, hogy a vevő e biztosítást megköthesse.⁵⁷ Ha az eladó az árura vonatkozó okmányok átadására köteles, ezt a szerződésben meghatározott időben, helyen és formában kell megtennie.⁵⁸ Ahogy erről az Egyezmény 9. cikke is rendelkezik, a felek között kialakult szokások vagy szokványok meghatározzák, hogy milyen dokumentumokat kell átadni az adásvétel során. Egyes Incoterms⁵⁹ paritások kikötése⁶⁰ esetében az

⁵⁶ Egyezmény 31. cikk.

⁵⁷ Egyezmény 32. cikk.

⁵⁸ Egyezmény 34. cikk első mondat.

⁵⁹ International Commercial Terms – Nemzetközi Kereskedelmi Feltételek: a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (International Chamber of Commerce – ICC) 1936-ban létrehozott és többszöri módosítással, kiegészítéssel jelenleg is hatályos nemzetközi szokványok, amelyeket a nemzetközi kereskedelemben a szerződő felek számos alkalommal használnak szerződésükben az áruk szállítása során. Jelenleg a 2011. január 1-jétől hivatalos 2010-es Incoterms szabályok vannak érvényben.

⁶⁰ Bővebb kitékintés az alkalmazható paritásokról: *Bíró* [2013], 133–148. Lásd továbbá: Resources for business – Incoterms Rules, ICC. Elérhető: <https://iccwbo.org/resources-for-business/inco->

adott szokványból következik az átadandó okmányok köre.⁶¹ Ezt az Egyezmény a 30. cikkben mint az adásvétel nélkülözhetetlen kellékeként határozza meg, amely az eladó alapvető kötelezettségei közé tartozik.⁶² Az okmányok korábbi időpontban való átadása esetén az eladó a szerződésben meghatározott átadási időpontig az okmányokban meglévő bármely hibát kiigazíthat, feltéve hogy e jogának gyakorlása a vevőnek nem okoz észszerűtlen kényelmetlenséget vagy észszerűtlen költséget.⁶³ A dokumentum fajtáját az Egyezmény nem határozza meg, hiszen azt a konkrét szerződés ismeretében lehet csak tudni. Azonban támpontnak az Egyezmény 32. cikkében megemlíti néhányat, *ad exemplum*: az áru azonosítására szolgáló okmányok, az áru biztosításával kapcsolatos okmányok, minőségi tanúsítványok, származási jegy, stb.⁶⁴ Az okmányok átadására vonatkozó kötelezettség elmulasztása esetén az eladó szerződésszegést követ el, és az adott esetben alapvető szerződésszegésnek minősül, amely a vevőt a szerződéstől való elállásra jogosíthatja fel.⁶⁵ Azt, hogy mely dokumentumokat kell átadni, a felek közötti szokások, illetve szokványok is megállapíthatják. Legáltalánosabb szokványok egyike az Incoterms, amelynek klauzulái a szállítás típusától és a költség-, illetve kockázatviselés fajtájától függően határozzák meg a szerződésszerű teljesítés eladó és vevő közötti megosztását.

A Ptk. a szerződés teljesítése cím alatt szabályozza a kárveszély átszállását.⁶⁶ Kárveszélynek „a dologban bekövetkezett károkkal összefüggő intézményt” tekintjük.⁶⁷ Ahogy a Ptk. kommentárja e tekintetben fogalmaz: „[...] ilyen módon a kárveszélyviselés kötelezettsége a jogosultságok között jelenik meg, egyértelmű, hogy a törvény értelmében a kárveszély a dologban bekövetkezett károkkal összefüggő intézmény, s a kárveszély viselésének kötelezettsége a tulajdonost terheli. Ebből az következik, hogy a szerződés teljesítésének a kárveszély átszállását kiváltó hatása is csak a fenti korlátok mellett értelmezhető. Nyilvánvalóan nem beszélhetünk ilyen hatásról akkor, ha a szerződésnek nem dolog a közvetett tárgya, hiszen akkor a dologban beállott kár nem juthat jelentőséghez. Ha például tisztán tevékenység végzésére

terms-rules/.

⁶¹ Sándor–Vékás [2005], 176–177.

⁶² Az eladó köteles a szerződés és az Egyezmény előírásainak megfelelően az árut szolgáltatni, az áru tulajdonjogát átruházni és az árura vonatkozó minden okmányt átadni.

⁶³ Egyezmény 34. cikk.

⁶⁴ Sándor–Vékás [2005], 196.

⁶⁵ Egyezmény 34. cikk, 45. cikk és 49. cikk (1) bekezdés.

⁶⁶ Ptk. 6:122. § A teljesítéssel a kárveszély – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a másik félre száll át.

⁶⁷ Bíró *et al.* [2013], 205–206.

irányul a szerződés, a kárveszély viselése nem értelmezhető.⁶⁸ Szolgáltatás esetén a kötelezett köteles a jogosultnak átadni a szolgáltatásról szóló tájékoztató leírásokat és egyéb dokumentumokat.⁶⁹ Ez a kötelezettség nem csak a dologhoz elengedhetetlenül szükséges dokumentumokat jelenti, hanem azokra is kiterjed, amelyek az adott helyzetben általában elvárható módon kapcsolódnak a szolgáltatáshoz.⁷⁰ Azonban a dolog szállítása esetére fuvarozási szerződés kötése során lehetőség van fuvarlevél kiállítására, ha erre a feladó utasítja a fuvarozót. A fuvarozó által kiállított fuvarlevél az ellenkező bizonyításáig bizonyítja a fuvarozási szerződés létrejöttét, a küldemény átvételét, valamint – a fuvarozó által a fuvarlevélbe tett fenntartás hiányában – azt, hogy a küldemény és csomagolása az átvételkor külsőleg jó állapotban volt, és hogy a küldemények száma a fuvarlevélben közölttel megegyezik, ha a fuvarlevelet a feladó és a fuvarozó is aláírta, és a fuvarlevél tartalmazza:

1. a küldemény átvételének helyét és időpontját;
2. a feladó, a címzett és a fuvarozó nevét és címét;
3. a kiszolgáltatás helyét;
4. a küldemény megnevezését, csomagolási módját, veszélyességének az adott fuvarozási ág szerinti megjelölését, darabszámát, jelét, számát, tömegét vagy más módon kifejezett mennyiségét.⁷¹

Verebics [2013] egyik tanulmányában kifejti, hogy a Ptk. rendszerében „[a] fuvarlevél kiállítása továbbra sem kötelező, ám ha kiállításra kerül, úgy az írásbeliségnek (mely papíralapú és elektronikus dokumentum formájában való megjelenést egyaránt jelenthet), mint a tartalommal szembeni (alapinformációk) követelményeknek egyaránt meg kell felelnie. A feladó a küldemény fuvarozás során történő kezeléséhez szükséges információkat a csomagoláson, ennek hiányában a küldeményen köteles feltüntetni, veszélyes áru esetén a veszély elkerüléséhez szükséges tájékoztatást is megadni: utóbbi hiányában a fuvarozó az áru átvételét megtagadhatja. A feladó rendelkezési joga a küldemény kiszolgáltatásáig érvényesül, a fuvarozó azonban a fuvarozás megkezdését követően – ha ez rá nézve terheesebb – a kereskedelmi észszerűség mértékével mért biztosítékhoz kötheti. A fuvarozó felelősségét korlátozó korlátozás vagy kikötés a jövőben akkor is semmis, ha az a súlyos gondatlansággal okozott károkra vonatkozik. A szándékosan vagy a súlyos gondatlansággal okozott károktól eltekintve a fuvarozási szerződés alapján támasztott követelések – változat-

⁶⁸ Polgári jog I–IV. – Új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára, utolsó frissítés: 2016. augusztus 15.

⁶⁹ Ptk. 6:123.§.

⁷⁰ *Biró et al.* [2013], 210.

⁷¹ Ptk. 6:258.§.

lanul – egy év alatt évülnek el.”⁷² Érdeemes megjegyezni, hogy a Ptk. kommentárja szerint továbbra is irányadó lehet a Kúria azon határozata, amely szerint nemzetközi gépkocsi-fuvarozás esetén a fuvarlevél adataival kapcsolatos törvényi vélelemmel szemben ellenbizonyításnak van helye.⁷³

Összefoglaló gondolatok

Három egyszerűnek tűnő kötelezettsége van azoknak a feleknek, akik szolgáltatás vagy áru kereskedelmének tárgyában szerződést kötnek egymással: szerződés-szerű szolgáltatás nyújtása, tulajdonjog átruházása és az okmányok átadása. Nem is gondolhatnánk lehetetlen küldetésnek a felek részéről ezek együttes teljesítését, azonban mind a nemzetközi példák, mind a hazai joggyakorlat megerősítheti, hogy nem minden esetben sikerül ezek megtartása a felek részéről. Számos akadályozó tényező van egy kereskedelmi ügylet során, amelyeknek a megoldása szakértelmet, nagyfokú „rutint” és nem utolsósorban a vonatkozó jogszabályok ismeretét teszi szükségessé. Meglátásom szerint a helyzet mégsem ad kétségbeesésre okot, hiszen, ahogy a fenti tanulmányban is kifejtésre került, mind a Ptk., mind az Egyezmény elsődleges célja, hogy segítse a feleket a szerződés-szerű teljesítés során definíciókkal, egyértelmű felsorolásokkal. Továbbá olyan megoldási javaslatokat is adnak, amelyek a szerződéstől történő elállás elkerülését teszik lehetővé, ösztönözve ezáltal is a feleket a szerződés fogalmába is benne foglalt kölcsönös együttműködésre.

Irodalomjegyzék

- Bach, Ivo* [2010]: A Bécsi Vételi Egyezmény újabb gyakorlatához. *Magyar Jog*, 4. sz., 234–241.
- Bánrévy Gábor* [2013]: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Szent István Társulat, Budapest.
- Bartal Géza – Darázs Lénárd – Harmathy Attila* [2013]: Polgári Jog. Kötelmi jog. – Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész. HVG-Orac, Budapest.
- Bíró Gabriella* [2013]: A nemzetközi kereskedelmi szokványok jelentősége az INCOTERMS 2010 szabályainak tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3. 133–148.
- Bíró György – Farkas Attila László – Fuglinszky Ádám – Kisfaludi András – Molnár Ambrus – Petrik Béla – Vékás Lajos – Wellmann György* [2013]: Polgári Jog. Kötelmi Jog – Első és Második rész. HVG-Orac, Budapest.
- Blutman László – Görög Márta* [2013]: Alapvető alanyi jogi pozíciók a Polgári Törvénykönyvben. *Jogtudományi Közlöny*, 6. sz., 273–285.

⁷² Verebics [2013], 592.

⁷³ BH 1995.9.529.

- Bodzási Balázs* [2014]: A szerződéskötés általános szabályai az új Ptk.-ban I. *Céghírnök*, 5. sz., 3–4.
- Földi András – Hamza Gábor* [2008]: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Flechtner, Harry M.* [2007]: Conformity of Goods, Third Party Claims, and Buyer’s Notice of Breach under the United Nations Sales Convention (“CISG”), with Comments on the “Mussels Case,” the “Stolen Automobile Case,” and the “Ugandan Used Shoes Case”. *University of Pittsburgh School of Law Working Paper Series*, 2007/64. Elérhető: <http://law.bepress.com/pittlwps/art64/>.
- Glavanits Judit – Rácz Diána* [2014]: Szerződésszegő magatartások a Bécsi Vételi Egyezményben és az Új Ptk.-ban. *Külgazdaság Jogi Melléklet*, LVIII. évf., 5–6. sz., 39–59.
- Juhász Zoltán* [2015]: A szerződési szabadság és határai alkotmányjogi és magánjogi nézőpontból, valamint a „*clausula rebus sic stantibus*” elve. *Közjogi Szemle*, 1. sz., 32–41.
- Kovács László* [2015]: Változások a szerződésszegés szabályozásában I. *Céghírnök*, 10. sz., 3–5.
- Kovács László* [2016]: Változások a szerződésszegés szabályozásában V. *Céghírnök*, 3. sz., 11–14.
- Mátyás Imre* [2009]: A Bécsi Vételi Egyezmény két évtizede és lehetséges hatása az egységes európai szerződésjog kialakítására. Előzmények, tapasztalatok, következtetések. *Magyar Jog*, 10. sz., 629–636.
- Petrik Ferenc – Pomeisl András* [2013]: Polgári Jog. Dologi Jog. HVG-Orac, Budapest.
- Réczei László* [1984]: Az 1964. évi hágai és az 1980. évi bécsi konferenciák által kidolgozott vételi egyezmények alkalmazása és működése. Összehasonlító jogi tanulmány. A külkereskedelmi szakjogászképzés segédanyaga (kézirat). ELTE, Budapest.
- Sándor Tamás – Vékás Lajos* [2005]: Nemzetközi adásvétel. HVG-Orac, Budapest.
- Szalma József* [2014]: A polgári és a kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében. *Jogtudományi Közöny*, 10. sz.
- Takáts Péter* [1989]: Teljesítés a nemzetközi adásvétel körében – A CISG és az ÁSZF. *Jogtudományi Közöny*, 2. sz., 73–77.
- UNCITRAL* [2012]: UNCITRAL Digest of case law on the United Nations Convention on the International Sale of Goods. United Nations, New York. Elérhető: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/text/digest-2012-toc.html>.
- Verebics János* [2013]: Az üzleti élet szerződesei az új Ptk.-ban. *Magyar Jog*, 10. sz., 588–597.
- Verebics János* [2014]: A szerződés teljesítése és a szerződésszegés az új Ptk.-ban. *Gazdaság és Jog*, 7–8. sz., 31–38.

ÚJ KÖNYVEK

Külgazdaság, LXII. évf., 2018. március–április (42–51. o.)

Burián László – Raffai Katalin – Szabó Sarolta: Nemzetközi magánjog

Pázmány Press, Budapest, 2017, 484 o.

2017. április 4. napján elfogadásra került a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Kódex), mely a tárgykört korábban szabályozó 1979. évi 13. törvényerejű rendeletet (régí Kódex) váltotta fel. A Kódex számos jelentős újítást hozott, melyek időszerűsége, valamint szükségessége megkérdőjelezhetetlen. Az Európai Unió kiterjedt nemzetközi magánjogi és polgári eljárásjogi jogalkotása, az új polgári törvénykönyv megalkotása és a nemzetközi magánjog kodifikációs irányvonalában megjelenő változások (rugalmas szabályozás igénye, alternatív és új kapcsolóelvek térhódítása, generálklauzulák szerepének növekedése stb.) csak néhány jelenség azok közül, melyek indokolták az új szabályozás megszületését.¹ A nagy erejű változásokat természetesen az egyetemi oktatást szolgáló művek sem hagyhatták figyelmen kívül – még a Kódex hatálybalépését megelőzően jelent meg többek között² *Burián László, Raffai Katalin és Szabó Sarolta* az új nemzetközi magánjogi törvény szabályait is feldolgozó átfogó munkája (a továbbiakban: Tankönyv).

A nemzetközi magánjog elmélete mint a „jogtudományok atomfizikája”,³ habár tagadhatatlanul érdekes és izgalmas, nem nevezhető egyszerűen befogadható témának. Az olvasó – mind a hallgatók, mind a nemzetközi magánjog iránt érdeklődők – a Tankönyvet megragadva azonban egy alapos, szakszerű, mégis könnyen feldol-

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.3-4.42>

¹ *Szabó* [2016b], 60–61. o.

² Feldolgozza a Kódex szabályait *Nagy Csongor István* „Nemzetközi magánjog” című tankönyvének harmadik kiadása is. Lásd: *Nagy* [2017].

³ *Konrad Zweigert* megállapítását idézi *Burián László*. Lásd *Burián* [2016], 51. o.

gozható bevezetőt kap a tárgy rejtelseibe. A könyv a tradicionális jogintézmények és jogági alapfogalmak bemutatása mellett 484 oldalon magyarázza a jogágban megjelenő, fentebb említett újításokat. Az írott tananyag a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának koncepcióját követi:⁴ a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogterülete elkülönülten kerül oktatásra a „klasszikus” nemzetközi magánjog területétől, ennek megfelelően előbbit külön tankönyv tárgyalja.⁵

Szerkezetét tekintve a Tankönyv az előszó mellett tizenhat fejezetet és különböző releváns jogforrásokat felvonultató függelékkel tartalmaz. A Kódex felépítését követve az anyag általános, illetve különös részre oszlik. Az általános rész foglalkozik a nemzetközi magánjog fogalmaival, alapkérdéseivel, forrásaival, illetve a nemzetközi magánjogi tényállások elbírálásának módszereivel. Ebben a körben kapott helyet a tudománytörténeti fejezetet követően a kollíziós szabály és a kollíziós szabály alkalmazása során felmerülő jogintézmények (minősítés, hozzáigazítás, előkérdés, *renvoi* stb.) bemutatása is. Az általános kérdések taglalását a külföldi jog alkalmazásáról, illetve a közrendről és az imperatív szabályokról szóló fejezetek zárják. A különös rész belső felosztása a Kódex fejezeteinek sorrendjéhez igazodik: egymást követik a személyekről, a nemzetközi családjogról, az élettársakról és bejegyzett élettársakról, a nemzetközi dologi jogról, a nemzetközi kötelmi jogról, az öröklési jogról, illetve az egyes eljárásjogi rendelkezésekről és joghatóságról, valamint a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egységek.

Az első fejezetek, melyek a könyv általános részét alkotják, tulajdonképpen *Burián László* „Nemzetközi magánjog – Általános rész” című tankönyvének harmadik, átdolgozott kiadásának tekinthetők. Az első, 2014-es kiadást a 2016-os átdolgozás követte, mely végül 2017-ben a különös részi fejezetekkel egybeszerkesztve, immár „teljes egészet” alkotva jelent meg. Praktikus módon már a könyv lelegején tisztázásra kerülnek a nemzetközi magánjog alapkérdései (I. fejezet, *Burián László*). A nemzetközi magánjog funkciója, feladata, vetületei és a nemzetközi magánjogi tényállás szemléletes példákon keresztül („Olasz nő és magyar férfi házassága és válása”, „Német orvostanhallgatók autóbalesete Dél-Afrikában” stb.) válik „élővé”. A tételes jogi szabályok szinte észrevétlenül épülnek be a törzsszövegbe – lásd a többek között a Kódex céljával és hatályával foglalkozó 5. alfejezetet („A nemzetközi jelleg

⁴ Más koncepciót követ *Mádl Ferenc* és *Vékás Lajos* mindeddig nyolc kiadással büszkélkedhető „Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” című tankönyve. Lásd: *Mádl–Vékás* [2016].

⁵ A területtel *Szabó Sarolta* által többször átdolgozott „*Bánrévy Gábor*: Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” című tankönyv foglalkozik. Lásd: *Bánrévy* [2016].

elbírálása a magyar fórum előtti eljárásban”),⁶ mely könnyed stílusban és a tiszta nyelvezettel könnyen tanulhatóvá teszi az anyagot.

A II. fejezet (*Burián László*) az alkalmazandó jog megtalálásának „alternatív” módszereire koncentrál. Az alkalmazandó jogot ugyanis bizonyos esetekben nem a fórum egyértelmű kollíziós szabálya által találjuk meg. Ezeket az eseteket, mint például az egységesített anyagi jog szerepét, a külföldön szerzett alanyi jogosultságok, illetve bizonyos külföldi jogszabályok tényként való kezelésének helyzetét veszi számba a szakasz. Külön kiemelendő ebben a körben a felek akarati autonómiájának, illetve a generálklauzulák szerepének hangsúlyozása, mely megoldások a Kódex – és valamennyi modern nemzetközi magánjogi kodifikációs termék⁷ – rendszerében hangsúlyos szerepet játszanak. A jogválasztás példának okáért tételes jogi formában is megjelenik a Kódex általános részében,⁸ mely innovatív rendelkezés konkrét célja a felek autonómiájának növelése a nemzetközi magánjogi szabályozásban. A Kódex a nemzetközi szabályozási tendenciát követve kiterjeszti a jogválasztás lehetőségét azon területekre (személyes jog, a dologi jogok és a családi jog), ahol a belső jogszabályok eddig ezt nem tették lehetővé.⁹ A generálklauzulákat illetően a Kódex Általános rendelkezéseinek¹⁰ szabályai köréből az általános kitérítő klauzula,¹¹ illetve az általános kiegészítő szabály¹² emelendő ki. Közös a két generálklauzula jellegű szabályban, hogy megjelenésük újdonság a Kódex rendszerében. Ahogyan a Tankönyvben olvashatjuk, „[a] kollíziós módszer egyik hátránya, hogy csak korlátozottan tud tekintettel lenni az egyedi esetek sajátosságaira. A jogalkalmazónak követnie kell a kollíziós szabály rendelkezését és – bizonyos korlátok között – akkor is alkalmaznia kell az annak értelmében alkalmazandó jogot, ha az a konkrét esetben a bíró megítélése szerint méltánytalan. A kollíziós szabályoknak ezt a „vakságát” a nemzetközi magánjog elméletében már régóta és sokan kárhoztatták.”¹³ Az általános kitérítő klauzula a kollíziós szabályok eme „vakságának” orvoslására szolgál. A kollíziós szabályok megalkotásakor a törvényhozó célja olyan normák létrehozása, melyek a

⁶ Lásd: *Tankönyv*, 30–32. o.

⁷ Lásd: *Szabó* [2016c].

⁸ Lásd: Kódex, 9. §.

⁹ A régi Kódex eredetileg csak a szerződésekre vonatkoztatva biztosította ezt a lehetőséget a felek számára. Az uniós jogalkotás eredményeként azonban idővel egyre bővült a felek autonómiájának hatósugara, s ez a fejlemény egyre gyakrabban a régi Kódex – esetenként helytelen – módosításának kiváltó okává vált.

¹⁰ Lásd: Kódex, 1–14. §.

¹¹ Lásd: Kódex, 10. §.

¹² Lásd: Kódex, 11. §.

¹³ Lásd: *Tankönyv*, 42–43. o.

tényállást a tipikus esetekben a hozzá legszorosabban köthető joghoz rendelik. Az esetek nagy részében a szabályok a „legalkalmasabb” joghoz vezetnek – probléma akkor merül fel, amikor az ügy konkrét körülményei miatt szorosabb kapcsolatot mutat más joggal, mint amelyre a szabály által meghatározott kapcsoló elv utal. Az általános kitérítő klauzula metódusa szerint „[h]a az ügy körülményei alapján nyilvánvaló, hogy az ügy az e törvény szerint irányadó jognál lényegesen szorosabban kapcsolódik egy másik joghoz, kivételesen ezt a másik jogot lehet alkalmazni.”¹⁴ Az eszköz a bíróság mérlegelése alapján vagy a felek kérelmére bármely ügyben alkalmazható,¹⁵ így remélhetőleg hatékony eszközt szolgáltat majd az említett kivételes helyzetek kezelésében. Az általános kiegészítő szabálynak – mint szintén új, általános elv jellegű és a legszorosabb kapcsolat elvével operáló rendelkezésnek – ettől eltérő funkciója van: „hézgapótló” céllal került a normarendszerbe. Ennek köszönhetően minimálisra redukálódik az olyan tényállások előfordulásának esélye, melyekre a belső nemzetközi magánjogi törvény nem ad kollíziós szabályt.¹⁶

A jogági elhatárolást a III. fejezet (*Burián László*) végzi. A szerző a nemzetközi magánjog tudományát magát is megosztó fogalom meghatározás problematikájával foglalkozik. Ugyanis ha a nemzetközi magánjogot tág értelemben határozzuk meg, a közvetett jogrendezést megvalósító, homogén módszerrel élő kollíziós normákon kívül bizonyos anyagi jogi szabályok (pl. az imperatív szabályokat vagy a nemzetközi jogegységesítés termékeit), illetve a nemzetközi polgári eljárásjog egyes szabályai (pl. joghatóság, idegenjog) is ide sorolhatók. A Tankönyv ezzel szemben egyértelműen a szűk értelmezés mellett foglal állást: nemzetközi magánjogi azon norma, mely a magánjog tárgykörébe sorolható jogviszonyokat utaló, kollíziós módszerrel szabályozza.¹⁷ A jogág ilyen letisztult behatárolása azonban nem képezi akadályát, hogy a Tankönyv a későbbiek során a nemzetközi magánjog egyéb vetületeivel (joghatóság, külföldi határozatok elismerése és végrehajtása) is foglalkozzon (I. XVI. fejezet). Ez a hozzáállás csak helyeselhető, tekintettel arra, hogy a nemzetközi magánjogi tényállások a gyakorlatban igen összetett helyzeteket írnak le, ennek megfelelően „nem kell félnünk a nemzetközi magánjog kifejezést elszakítani vélt fogalmi béklyóitól és a gyakorlati szükség tükrében értelmezni azt”.¹⁸

¹⁴ Lásd: Kódex, 10. § (1) bekezdés.

¹⁵ Tekintettel természetesen a klauzula korlátjaira, a felek jogválasztására, illetve a szakasz szövegébe beépített – a klauzula alkalmazását igencsak megnehezítő – határidőre.

¹⁶ „Ha e törvény nem tartalmaz rendelkezést a hatálya alá tartozó valamely jogviszonyra nézve, arra annak az államnak a joga alkalmazandó, amellyel a jogviszony a legszorosabb kapcsolatban van.” Lásd: Kódex, 11. §.

¹⁷ Lásd: *Tankönyv*, 52–53. o.

¹⁸ *Nagy* [2014], 98. o.

A joghallgatók számára különlegesen fontos, hogy a jogforrási rendszerről egy általános átfogó képet kapjanak (IV. fejezet, *Burián László*). A nemzetközi magánjog forrásai ugyanis többretegűek, s megfelelő iránymutatás híján eme összetettség útvesztőjében nehéz megtalálni a helyes ösvényt. E jogág ugyan nemzetközi elemmel rendelkező tényállásokkal foglalkozik, mégis köztudott, hogy az azt szabályozó normák többsége nemzeti eredetű (1.1., illetve 2.1.–2.3.1. alfejezetek). Ezek mellett azonban nem hanyagolható el a nemzetközileg egységesített kollíziós jog (1.2., illetve 2.3.2.2. alfejezetek), a vonatkozó bilaterális egyezmények (2.3.2.1. alfejezet), illetve az Európai Unió egyre terebélyesedő jogalkotása (1.3., illetve 2.3.2.3. alfejezetek) sem. Legutóbbi tekintetében különösen nagy segítséget nyújthat az egyes rendeletek szabályozás terjedelme szerinti szisztematikus kategorizálása (csak alkalmazandó jogot meghatározó, komplex, illetve kizárólag eljárási kérdéseket érintő rendeletek, végül azon források, melyek az előbbi kategóriákba nem sorolhatók be).¹⁹

Szorosan a fogalmi alapozáshoz ékelődik a tárgy fejlődéstörténetének antik jogokig visszanyúló, elképesztő alaposságú bemutatása (V. fejezet, *Burián László*), melyet egy rövidebb normatani rész követ (VI. fejezet, *Burián László*). Itt kerülnek bemutatásra a kollíziók fajtái (időközi, illetve a területközi és személyközi kollíziók, melyek feloldására immár a Kódex is tartalmaz tételes szabályokat),²⁰ a kollíziós szabályok közös szerkezeti jellemzői, illetve a kollíziós normák típusai. Az egyoldalú, többoldalú, önálló és önállótlan, illetve rejtett és kifejezett kollíziós normák ismertetése példákon keresztül valósul meg, mely könnyíti a megértést és egyben izgalmas kitekintést nyújt a külföldi kollíziós jogi megoldások világába (lásd az USA-tagállamok joghatósági szabályairól²¹ szóló részt). A fejezet végén a szignifikáns kapcsoló elvek rendszerezett bemutatása található, elkülönítve a jogviszony alanyához (pl. állampolgárság, lakóhely, szokásos tartózkodási hely), tárgyához (pl. *lex rei sitae*, *lex bandi*), a jogviszony alanyainak cselekményeihez (pl. *lex loci actus*, *lex pro voluntate*), vagy egyéb szempontokhoz kötődő (pl. legszorosabb kapcsolat elve, kitérítő klauzulák) elveket.

„A kollíziós szabály alkalmazása” címet viselő VII. fejezet (*Burián László*) a csalárd kapcsolás intézményének bemutatásával kezdődik. A nemzetközi magánjog e sajátos institutumának akkor is indokolt egy alfejezetet szentelni, ha annak sza-

¹⁹ Lásd: *Tankönyv*, 63–65. o. A kategorizálás nem csak technikai szempontból fontos: a tagállami, belső jogalkotársra gyakorolt hatás szempontjából is különböznek az egyes csoportokba sorolt rendeletek. Lásd: *Somssich* [2016].

²⁰ Lásd: Kódex, 6. §.

²¹ Lásd: *Tankönyv*, 127. o.

bályozása kikerült a Kódexből.²² A felek mellőzési kérelméről, mint a nemzetközi magánjog alapeszméjével nehezen összeegyeztethető, hazafelé törekvést elősegítő eszközről²³ hasonló mondható el, hogy indokolt röviden bemutatni és részletezni meghaladottá válásának okait. E két eszközt a minősítés, a hozzáigazítás, az előkérés és a *renvoi* jogintézményeinek részletes jellemzése követi. Ennek során olyan klasszikus tankönyvi jogesetek is bemutatásra kerülnek, mint a „*Forgo-ügy*”²⁴ vagy a Málta eset,²⁵ de egészen különleges döntések („*Tennessee Wechsel*”-ügy,²⁶ görög özvegy törvényes öröklési igénye²⁷), saját példák is beépítésre kerültek. Megjelennek más országok,²⁸ illetve fontosabb nemzetközi jogforrások megoldásai,²⁹ mindezek történeti adalékokkal fűszerezve. A szerző széles látókörűségét bizonyítja, hogy a nemzetközi magánjog tudományának egyéb jeles képviselőinek álláspontját is beépíti a szövegbe.³⁰

A külföldi jog alkalmazásával és tartalmának megállapításával kapcsolatos kérdések (VIII. fejezet, *Burián László*) a közrendtől és az imperatív szabályoktól (IX. fejezet, *Burián László*) elkülönítetten kerülnek tárgyalásra. A részletesen kidolgozott témakörök az elméleti alapon és a Kódex rendelkezéseinek ismertetésén túl felölelik többek között a vonatkozó bírói gyakorlat, valamint a fennálló európai uniós megoldások bemutatását is.

A kötet második nagy egysége a „Különös rész” címet viseli. Közismert, hogy a kollíziós jogi szabályok a jogviszony legjellegzetesebb elemét megragadva igyekeznek az alkalmazandó jogot a tényálláshoz kapcsolni, s ilyen absztrakt módon

²² A régi Kódex a külföldi jog mellőzésének esetei közt definiálta az intézményt: „Nem lehet alkalmazni azt a külföldi jogot, amely a felek által – az egyébként irányadó jogszabály megkerülése céljából – mesterségesen vagy színleléssel létrehozott külföldi elemhez kapcsolódik (csalárd kapcsolat).” [régí Kódex 8. § (1) bekezdés] Az új törvényt megalkotó kodifikációs bizottság már nem tartotta szükségesnek a szabály megtartását, melyet főként a mértékadó bírói gyakorlat hiányával indokolt, s helyette alternatív eszközök igénybevételét irányozta elő hasonló helyzetek kezelésére. Lásd: *Vékás* [2016], 24–25. o.

²³ A Kódex is biztosít a felek számára lehetőséget a jogvitájukra alkalmazandó jog befolyásolására, melyet immár fejlettebb eszközök igénybevételén keresztül valósíthatnak meg (lásd pl. általános kitérítő klauzula). Az intézmény fenntartása az említett visszasságok mellett azért sem indokolt, mert annak gyakorlati alkalmazása elenyésző volt. *Burián–Szabó* [2017], 241. o.

²⁴ Lásd: *Tankönyv*, 181–183. o.

²⁵ Lásd: *Tankönyv*, 166. o.

²⁶ Lásd pl. *Tankönyv*, 159. o., 188–189. o.

²⁷ Lásd: *Tankönyv*, 176–177. o.

²⁸ Lásd az egyes jogrendszerek anyagi jogának eltérő megoldásait részletező 3.1.2. „A fórum anyagi joga és a külföldi anyagi jog közötti rendszertani eltérések” címet viselő alfejezetet. Lásd: *Tankönyv*, 158–160. o.

²⁹ Lásd: *Tankönyv*, 191–193. o.

³⁰ Lásd: pl. *Tankönyv*, 167–170. o., 187. o.

meghatározni a jogvita elbírálására legalkalmasabb jogrendszert. Ezt kapcsoló elvek segítségével teszi, mely elvek rendszere időről időre a globális, illetve a belső jog fejlődéséhez igazodva maga is változik. Ezeket a módosulásokat, a fejlődés pillanatnyi állapotát és annak mérőföldköveit mutatják be a X–XVI. fejezetek. A részt alkotó egységek közös tulajdonsága, hogy igyekeznek átfogó képet adni az egyes témaköröket illetően. Ennek megfelelően nem csupán a Kódex releváns szabályozása kerül felhívásra a személyes jog, a családjog, dologi jog, a kötelmi jog, illetve az öröklési jog területén, hanem a jelentősebb nemzetközi, uniós eredetű jogforrások is.

A „Személyek” címet viselő X. fejezet (*Raffai Katalin*) a személyes jog témakörét járja körül: azon személyek státuszát tárgyalja, akik nemzetközi magánjogi jogviszonyok alanyai lehetnek. Ki van véve ebből a körből az állam jogalanyiségével kapcsolatos fejtegetés (ezt az eljárásjogi részben találjuk), követve a Kódex által bevezetett új rendszertani felosztást.

A fejezet két nagy egysége elkülönítve foglalkozik a természetes személyek, illetve a jogi személyek személyes jogával. Bemutatásra kerülnek az egyes alfejezetekben a különböző jogrendszerek által a kérdéskörre alkalmazott megoldások, a területen meghatározó szerepet játszó jogintézmények (jogképesség, cselekvőképesség, gondnokság stb.) nemzetközi szabályozásának bemutatása, illetve a Kódex által kidolgozott szabályrendszer.

A családjog a nemzetközi magánjog speciális területe. Mivel bizonyíthatóan egyre több a nemzetközi vonatkozással bíró család, s ebből kifolyólag a nemzetközi családjogi viszonyok rendezésére irányuló vitás ügyek száma, a terület egyébként sem elhanyagolható – elméleti és gyakorlati – jelentősége egyre nő. A nemzetközi családjoggal kapcsolatos jogegységesítés, az újabb eredmények, trendek követése így kiemelt jelentőséggel bír, mely azonban sokszor nehézkes a nemzeti tradicionális elemekkel erősen tűzdelt jogágon belül.³¹ Ennek ellenére számos témakört szabályozó nemzetközi egyezmény, másodlagos uniós jogforrás, illetve modern nemzeti szabályozási megoldás született, melyek bemutatására a „Nemzetközi családjog” címet viselő XI. fejezet (*Raffai Katalin*) hivatott. A fejezet tematikusan számba veszi a vonatkozó jogforrásokat, majd külön foglalkozik a házasság, a rokonság, a házasság felbontásának, illetve a tartási kötelezettségek témakörével. Az egyes belső egységeken belül mutatja be az adott kérdésben irányadó szabályokat és azok hierarchiáját, mely előbbieket összetettsége okán fontos iránymutatást jelent a területen eligazodni vágyók számára. Kapcsolódó témakör a *de facto* élettársak, illetve a bejegyzett

³¹ Lásd: *Tankönyv*, 267–268. o.

élettársak helyzetének rendezése, melyre nemzetközi jogforrás hiányában a Kódex hivatott, és amelynek rövid tárgyalását a XII. fejezet (*Raffai Katalin*) végzi.

A nemzetközi dologi jog szabályainak elemzését a legpraktikusabb az irányadó jogforrások számbavételével kezdeni – tekintettel azok sporadikus jellegére szintén elsődleges szempont a jogforrási rendszer átláthatóságának biztosítása. Ezt is teszi a XIII. fejezet (*Szabó Sarolta*), mielőtt rátér a dologi jog általános és speciális szabályainak ismertetésére. A fejezetet dicséri, hogy kiemelt figyelmet fordít a jogág bekövetkező legújabb változásoknak (jogválasztás térhódítása, egyes részterületek, mint például a kulturális javak helyzetének elemzése), mely mellett nem szorul háttérbe a dogmatika fejlődésének és aktuális jellemzőinek bemutatása. A megértést és átláthatóságot különböző „áttekintő táblázatok” segítik, melyek mind a dologi jog általános, mind annak különös szabályait és azok egymáshoz való viszonyát külön kimutatásokban ábrázolják.³²

A nemzetközi kötelmi jogot átfogó XIV. fejezet (*Szabó Sarolta*) két nagy részre, a nemzetközi szerződések kötelmi jogának, illetve a nemzetközi szerződésen kívüli kötelmek jogának alfejezeteire oszlik. A szerződéses kötelmi jog területén kiemelkedő jelentőséggel bír. Az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló ENSZ-egyezmény,³³ közismert nevén a Bécsi Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) – mely ugyan anyagi jogi szabályokat tartalmazó egységesített jogforrás – említése mégis nélkülözhetetlen. Annál is inkább, mivel az Egyezmény alkalmazása kikapcsolja a kollíziós jogi szabályokat és további vizsgálódásra az alkalmazandó jog megtalálása érdekében nincsen szükség.³⁴ Az Egyezmény szabályainak részletes elemzése azonban szétfeszítené a Tankönyv kereteit, így annak oktatása és ennek megfelelően a hozzá kapcsolódó írott tananyag³⁵ is elkülönítésre került.

A kollíziós szabályokat illetően gyakorlati jelentőségüknek megfelelően a „Róma I. rendelet”,³⁶ illetve a Kódex új, előbbivel összehangolt szabályai, illetve az irányadó bírói gyakorlat (*Nikiforidis*-ítélet,³⁷ *Hőszig Kft. kontra Alstom Power*

³² Lásd: *Tankönyv*, 337. o., 341. o.

³³ Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezmény; kihirdette az 1987. évi 20. törvényerejű rendelet.

³⁴ Az Egyezményről bővebben lásd: *Szabó* [2016a]; illetve az alkalmazási köréről és a legújabb hazai bírói gyakorlatról: *Vadász* [2017].

³⁵ Az Egyezmény tankönyvi elemzését lásd: *Bánrévy* [2016], 103–129. o.

³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról („Róma I. rendelet”).

³⁷ Lásd: *Tankönyv*, 357. o., 371–373. o.

Thermal Services-ügy,³⁸ *Unamar*-ügy,³⁹ *Rutten*-ügy⁴⁰ stb.) kerülnek részletesen bemutatásra. A kapcsolóelvek közti eligazodást ezen a helyen – illetve a szerződésen kívüli kötelmek területén – is szemléltető táblázat segíti.⁴¹

A nemzetközi szerződésen kívüli kötelmi jogviszonyokat illetően igen jelentős változásokat hozott a Kódex. A jogalkotó célja az volt, hogy a területen született másodlagos uniós jogforrás, a kötelmi jogi kollíziós jogegységesítés másik nagy terméke⁴² és a Kódex minél teljesebb körű összehangolását elvégezze annak érdekében, hogy a szabályok között – a régi Kódex 2009. évi módosítása⁴³ ellenére a belső jogban továbbra is – jelen lévő hézagokat és átfedéseket elkerülje. A Tankönyv ismerteti és összehasonlítja a „Róma II. rendelet”, a Kódex, illetve a régi Kódex jelentősebb normáit, beépítve a gyakorlat által kialakított tételeket.

A határokon átnyúló öröklési ügyekre irányadó nemzetközi magánjogi szabályok a XV. fejezetben (*Raffai Katalin*) találhatóak. A fő szerepet ebben a fejezetben is a területen született komplex uniós jogforrás, az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, az ilyen ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló „Öröklési rendelet” szabályainak ismertetése játssza, mely mellett a Kódex szubszidiárius rendelkezései sem kerülnek háttérbe.

A záró fejezet (XVI., *Raffai Katalin*) a joghatósági, eljárásjogi szabályokkal, illetve a külföldi határozatok elismerésének és végrehajtásának kérdéseivel foglalkozik. A Kódex rendszere ezeken a területeken igen jelentős koncepcionális változásokon ment keresztül, melynek ismertetése a fejezetben kiemelt fókuszot kap. A Tankönyv nem hagy eligazítás nélkül a hatályban lévő jogsegélyegyezményeket illetően sem: a multilaterális egyezmények és a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés területén született uniós joganyag mellett a fejezetekhez csatolt függelék tartalmazza ezek számbavételét.

Összességében elmondható, hogy a Tankönyv a nemzetközi magánjog rendszerét komplex módon bemutatja, mely mind az érdeklődők, mind gyakorlati szakemberek, illetve természetesen a hallgatók mint „célközönség” számára is alapvető

³⁸ Lásd: *Tankönyv*, 360. o.

³⁹ Lásd: *Tankönyv*, 371 o.

⁴⁰ Lásd: *Tankönyv*, 386–387. o.

⁴¹ Lásd: *Tankönyv*, 381. o., 413. o., 414. o.

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról („Róma II. rendelet”).

⁴³ 2009. évi IX. törvény a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet módosításáról.

forrásként szolgál – kiegészülve a 2017-ben átdolgozott Jogszabály- és jogesetgyűjteménnyel⁴⁴ – és járul hozzá a jogág fortélyainak elsajátításához.

Vadász Vanda

Felhasznált irodalom

- Bánrévy Gábor* [2016]: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Szent István Társulat, Budapest.
- Burián László* [2016]: A jogrendszerek versenye és a nemzetközi magánjog. *Iustum Aequum Salutare*, XII. évf., 3. sz.
- Burián László – Szabó Sarolta* [2017]: Inconsistencies between Theory and Practice in the Treatment of Foreign Law in Hungary. In: *Yuko Nishitani* (szerk.): *Treatment of Foreign Law – Dynamics towards Convergence?* Springer Publishing, Cham.
- Mádl Ferenc – Vékás Lajos* [2016]: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Nagy Csongor István* [2014]: Burián László: Nemzetközi magánjog. Általános rész. *Állam- és jogtudomány*, 55. évf., 4. sz.
- Nagy Csongor István* [2017]: Nemzetközi magánjog. HVG Orac, Budapest.
- Somssich Réka* [2016]: Az uniós tagállamok szabályozástechnikai megoldásai a nemzeti jog, valamint az uniós jog viszonyának rendezésére a nemzetközi magánjog területén. In: *Berke Barna – Nemessányi Zoltán*: Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai. Kodifikációs előtanulmányok. HVG Orac, Budapest.
- Szabó Sarolta* [2016a]: A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca. Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei. Pázmány Press, Budapest.
- Szabó Sarolta* [2016b]: A külföldi jog alkalmazásának (tartalma megállapításának) problematikája. In: *Berke Barna – Nemessányi Zoltán*: Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai. Kodifikációs előtanulmányok. HVG Orac, Budapest.
- Szabó Sarolta* [2016c]: Gondolatok az új cseh nemzetközi magánjogi kodifikáció apropóján. *Iustum Aequum Salutare*, XII. évf., 3. sz.
- Szabó Sarolta* (szerk.) [2017]: Nemzetközi magánjog – Jogszabály- és jogesetgyűjtemény. Pázmány Press, Budapest.
- Vadász Vanda* [2017]: Szemelvény a Bécsi Vételi Egyezmény alkalmazása köréből – tekintettel a magyar bíróságok legújabb esetjogára. *Külgazdaság*, 61. évf., 1–2. sz.
- Vékás Lajos* [2016]: A törvény szerkezetéről és néhány általános részi kérdésről. In: *Berke Barna – Nemessányi Zoltán*: Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai. Kodifikációs előtanulmányok. HVG Orac, Budapest.

⁴⁴ *Szabó* [2017].

Vadász Vanda, tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet. E-mail: vadasz.vanda@tk.mta.hu

Abstract of the Article

Performance in conformity of contract in the system of Hungarian Civil Code and CISG

DIÁNA BERGENDI-RÁCZ

Performance in conformity of contract is created of legal statement of contracting parties. The purpose of this creation and realization of the Act V of 2013 on the Hungarian Civil Code (hereinafter: Civil Code) and The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (hereinafter: CISG). The performance of the contracted service or the delivery of the goods must be based on the terms agreed jointly by the parties, and must observe the provisions of the Civil Code and CISG. There are three main pillars of the basis of those sources of law, which fulfilment is a necessary condition for performance in conformity of contract: delivering the goods, handing over any documents relating to them and transferring the ownership rights over the goods.

Tisztelt (jövendő) Szerzőink!

Kérjük, hogy kézirataikat a következőket szem előtt tartva nyújtsák be!

Folyóiratunkban a tanulmányok átlagos hossza 1 ív (40 000 leütés szóközzel), ettől ± 30 százaléknál jobban lehetőleg ne térjenek el. (A cikk méretét a Word for Windows programokban a Fájll/Adatlap/Statiztika mezőben lehet ellenőrizni.)

A cikkek elé minden esetben a tanulmány főbb állításait tartalmazó (körülbelül 800-1000 karakteres) összefoglalót kérünk. (Angolul is, a cikk címét is beleértve.)

Az összefoglalóhoz tartozó csillagos lábjegyzet tartalmazza a tanulmány elkészítésével kapcsolatos információkat és a köszönetnyilvánításokat. Utána következik a szerző foglalkozása (esetleg beosztása, munkahelye és e-mail címe).

Az összefoglalót követően kérjük megjelölni a tanulmány JEL-kódját. Az alábbi internetcímről kell kikeresni a JEL-kódot:

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

A tanulmány végén szerepel az irodalomjegyzék, a hivatkozott szerzők teljes nevével (külföldiek esetében elég a keresztnév monogramja), a megjelenés évszámával, a mű pontos címével, kiadójával, kiadási helyével, illetve a folyóirat pontos címével, évszámával, kötetszámával, a megjelenés hónapjával és oldalszámmal.

A szövegben elegendő a vezetéknevével, évszámmal és oldalszámmal hivatkozni. Szó szerinti hivatkozás esetében az oldalszám feltüntetése elengedhetetlen.

Az irodalomjegyzék formája a következő: *Porter, M.* [1990]: *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York. • *Illetve: Hunya Gábor – Sass Magdolna* [2006]: *Nyer-e Magyarország a termeléskihelyezéssel? Közgazdaság*, L. évf., 2. szám, 33–53. o.

Kérjük, hogy a táblázatokat és az ábrákat folyamatosan számozzák végig a cikk egészén (vagyis a sorszámozás az új alfejezetekben és alpontokban ne kezdődjön újra).

Minden táblázathoz és ábrához címet kérünk. A táblázatokban szereplő mennyiségi értékek mértékegységét fel kell tüntetni. A táblázatokat a Word program táblázatszerkesztőjével kérjük elkészíteni. Az ábrához háttérfájlt (lehetőleg Excelben) kérünk mellékelni.

A táblázatbeli és ábrabeli megjegyzéseket és az adatok forrását közvetlenül a táblázat, illetve az ábra alatt helyezték el.

A képleteket a jobb oldalon, zárójelben, folyamatosan kérjük számozni (tehát az egyes alfejezetekben ne kezdődjön újra a számozás).

A cikkeket e-mailen kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe Word for Windows formátumú változatban (betűtípus: Times New Roman, betűméret: 12 pont).

Felhívjuk szerzőink figyelmét, hogy csak olyan kéziratot küldjenek, amelyet más szerkesztőségnek egyidejűleg nem nyújtottak be publikálásra. A tanulmányt anonim lektorok bírálják el.

Köszönettel:

A Közgazdaság szerkesztősége

1112 Bp., Budaörsi út 45. • Tel.: 309-2642, 309-2695 • E-mail: kulgzadasag@kopint-tarki.hu